

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER NYOLCADIK ÉVFOLYAM-1997.4. ÁRA: 248 Ft

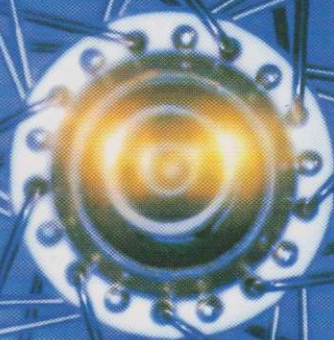

A NEMZETEK EURÓPÁJÁRÓL - MÁDL FERENC ÉS TABAJDI CSABA
MAGYAR MILLENNIUM - 2000
A TUNGSRAM TÖRTÉNETE • BUDAPESTI SZELLEMI MŰHELYEK
ISKOLÁK: KOLOZSVÁR, KASTL • BUDAPESTI FRANCIA INTÉZET
PORTRÉ: GUSTAV MAHLER • OTTO LAMDSORFF
ÉS RYSZARD KAPUŚCIŃSKI ÍRÁSA

**A közép-pont
mindent összeköt:
Frankfurt**

Lufthansa

Bárhonnan indul és bármerre tart, a legjobb útvonal alighanem központi repülőterünkön, Frankfurton keresztül vezet. Innen, Európa szívéből, a kontinens legkiterjedtebb légihálózata több mint 90 úticélt kínál Önnek. Manchester, Málta, Dublin vagy Nyizsnij Novgorod-járataink között biztosan talál megfele-

lőt. Az új Lufthansa terminál kényelmes Business várói pedig gondoskodnak arról, hogy Ön kellemes emlékekkel távozzon Frankfurtból. Ezért már-már szomorú, hogy a gyors csatlakozások miatt Ön csupán rövid ideig marad nálunk - akár Frankfurtból, akár müncheni csomópontunkról repül tovább.

Európa legkiterjedtebb légihálózata →

Business várók →

Kiszolgálás

TARTALOM

EURÓPAI INTEGRÁCIÓ- NEMZETI KULTÚRA

Lázár Ervin: Európa - aggófü koszorúval	2
A felelősség mindannyiunké Beszélgetés Mádl Ferencsel Magyarország európai esélyeiről	3
Tabajdi Csaba: Föl kell készülni Európára	9
Magyar Millennium 2000-ben	12
Nagy idők, jeles napok Beszélgetés Erdődy Gáborral (Devich Márton) ...	15

BESZÉLŐ HÁZAK

Csiki László: A hol volt, hol lesz egyetem 125 éves a kolozsvári egyetem	16
Vathy Zsuzsa: Fafaragók és néptáncosok Kastlban.....	19
Kulturális hídfő a Duna partján Beszélgetés Jean-Luc Souléval, a budapesti Francia Intézet igazgatójával (Fáber András)	23

TRANZITBAN

Márton György: Tungsram	29
Novák Tamás: Gazdasági helyzetkép Közép-Európában	35

A VILÁG ÁLLAPOTÁRÓL

Ryszard Kapuściński: A nagyvilágon át Katowicébe	38
Otto Graf Lambsdorff: Gazdaság és szolidaritás Egyház a modern társadalomban	43

BUDAPESTI MŰHELYEK

Rockenbauer Zoltán: Fehérek közt egy közép-európai: Gustav Mahler.....	47
Vujicsics Sztoján: A tabáni szerbek krónikása Badovinsky Pál budai fotográfus	52
Emlékezés egy filmes alkotóműhelyre Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal (Pintér Judit)	55
Bodnár István: Budapesti Könyvszemle - BUKSZ (és a Budapest Review of Books).....	61

HÍRÜNK A VILÁGBAN

Borbándi Gyula: Két antológia Magyar líra angolul	56
Gömöri György: Hírünk a mai Angliában	67

ÉVNAPRA

Ötven éve az arénában Szabó Magdával beszélget Vathy Zsuzsa	70
Pomogáts Béla: Igazságkereső Vásárhelyi Miklós 80 éves	60

TALÁLKOZÁSOK

Kótyuk István: Kárpátalja irodalmi krónikája	73
Kiss Gy. Csaba: Vilenica - tizenkettedszer	74
Az Európai Utas magyar egyetemeken, főiskolákon	76
Számunk szerzői	79
Summary	79

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 322-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapest Press Kft.
Felelős kiadó:
a Budapest Press Kft. igazgatója
Terjeszti a HIRKER Rt.
az NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő Kft.
a kiadó és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapest Press Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapképzés postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest VIII., Orczy tér 1.1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 248 Ft
Előfizetési díj egy évre: 800 Ft

Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149

Révai Nyomda Kft.
1037 Budapest, Kunigunda útja 68.
ISSN: 0866-272X

E számunk az ÁPV Rt., a Budapest Bank
Budapestért Alapítvány, az Európai utas
Alapítvány, az Európa Biztosító,
a József Attila Alapítvány, a Magyar
Külkereskedelmi Bank Rt., a MOL Rt.,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros
Alapítvány támogatásával készült

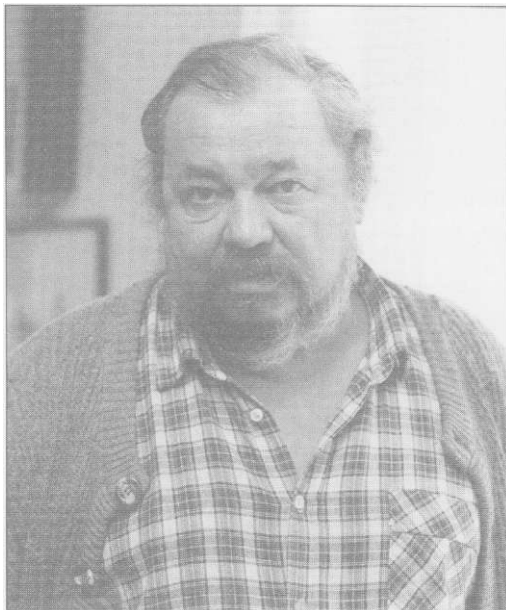
Címképünkön: Végvári vitézek. A kastli
Magyar Gimnázium kiállításáról.
Ifj. Müller György munkája

Európai utas | 1

EURÓPA - AGGÓFÚ KOSZORÚVAL

Öregedvén az ember, lemond az egykori ifjonek vágyairól. Némelyekről, persze, kénytelen-kelletlen, mert jól tudja, már nem tudna helytállni. Ez a lemondás a bölcsesség körébe tartozik. Így születik a bölcs öregember. De van, amiről éppen hogy nem kellene lemondania, sőt, bizonygathatná: Ennek most jött el az ideje öreg korodra. Él velé! S ha nem él vele, akkor az fogyatékoság. De minő öröm, minő szerencse: az öreg ember már nem szégyelli fogyatékoságait. Vállat von, és bevallja. Így kovácsol a fogyatékoságból erényt. Akkor már mondom is: Nem szeretek utazni.

Húszéves korom táján, amikor Párizsba vágytam, Afrikába, tengerekre, égbe nyúló hegyekre, akkor még Kőszegre se utazhattam, mert oda csak határsáv-igazolvánnyal lehetett. Volt kilométeres határsáv-igazolvány, a jobbknak ötvenméteres. Ötven méterre megközelíthetted a határt. Aztán harmincéves lettél, jött a hetven dollár, a turistaútlevelel, árgus szemmel nézett rád a rendőrség, miért? hova? kivel? milyen szándékkal? és amikor hatószeri nekifutásra megkaptad az útlevelet, a nyugatnémet követség nem adott vízumot, mert gyanús vagy, nagyon gyanús. Elszállt az ifjúság, el a tengerek, el Párizs, el az égbe nyúló hegyek, sejhaj Afrika. Mostmár utazhatnék. Talán még Afrikába is. De már gyűlölök vonatra szállni. Repülőre. Itthagyni a reggeli újságomat, az esti boromat, ennek a böhöm liftnek a nyekergését, az ablakomból látható százéves háztetőt. Azért persze elmennék. Ha egy villamosmegállóra lenne tőlem Afrika, Párizs, a tenger, az égbe nyúló hegyek. Estére hazavillamosoznék. És elmesélném, mit láttam. Milyen isten háta mögötti kis falvakat, erdőket, verejttékkel művelt földeket, fura útszéli kis kocsmákat, szótlán földszínű embereket. Mert nem vagyok már kíváncsi a csillogó látványosságokra, elhagyott

utakon szeretnék baktatni, nézni milyenek az odakinti vetések, hogy nőnek ott kint a gazok, hogy metszette meg a szőlőjét az öreg katalán, milyen kolompot akaszt a tehene nyakába az argentin gaucho.

Tetszik látni, hogy belelendültem. Talán azért, hogy ne kelljen bevallanom: Attól tartok, ez a fénylő flancos Nyugat sohasem fogad be engem. Főképpen persze az én hibámból, földet horpasztó tuskó voltom miatt, mert nem tudok nyelveket, mert a sztráda melletti vécében nyakamat tekergetve keresem a lehúzó, s amikor megalázva földadom s elindulok az ajtó felé, akkor lezubbog a víz (fotocella, te marha!), amikor izgatottan osztok és szorzok, s kiderül, egy vendéglői ebéd a családomnak félhavi nyugdíjamba kerülne, amikor azt olvasom az osztrák üzletben kifüggesztett táblán, hogy magyar, ne lopj! - ajoj! Szóval behúzó a nyakam, s ügyesen kitalálom ezt a hosszadalmas, s mi tagadás, icipicit sántító aforizmat: Aki öreg korára tíz négyzetkilométeren nem találja meg mindazt, amire szüksége van, az keresztbe-kasba utazhatja a világot, sose lel meg semmit.

Ezt gondoltam akkor is, amikor néhány éve meghívtak Strasbourgba, job-

ban mondván a várossal egybeépült Schiltigheimbe egy közép-európai irodalmi találkozóra. Vitt a vonat a német éjszakában, egymagam ültem a fülkében, s rázott a visszafojtott röhögés. Mit keresel itt, te bamba, félküllős alsórácegresi, te bősztme, eszehagyott fajankó - s közben suhogtak a vonat mellett a kivilágított állomások: Göppingen, Karlsruhe... Mint a szigorú, felemelt mutatóujj.

Strasbourgban madame Berthel fogadott az állomáson, a későbbiekben is kedves kalauzom és útbaigazítóm maradt. Ő vitt el az irodalmi rendezvény szervezőjéhez, Armand Peterhez. Azt képzeled, hogy irodalommal... - méregettem gyanakodva a tömzsi, mosolygós férfiút. Azt képzelte. Teltházias irodalmi estek. Lengyel írók, szerbek, szlovénok, román, cseh... A szeretet türelme: A közép-európai szerző műve elhangzik anyanyelvén, majd németül, franciául. Dübörgő tapsok. És kigyúl egy kis fényecske. Másnap már egymásra vigyorgunk a macedón költővel: Látod, minket megbecsül Európa. A keblére ölel. S most már tudhatod: Van egy ilyen Európa is. Armand Peter Európája. Nagyon régen szerettem volna ezt a köszönetfélét elmoptyogni. Példának felhozni mindenki számára, aki Európa újbóli egybekovácsolásával foglalkozik.

S ráadásul Schiltigheimben ráakadtam az aggófüre is. Régóta szerettem volna megtudni, mi annak az ezüstszerű növénynek a neve, ami Alsórácegresen a Sió-parti legelőn terem. Mert nélküle nem tudok belekezdeni egy novellába. S lám ott virult az ezüstszerű egy utcai virágárus pultján. Rajta a fölirat: *Cinénaire*. Itthon csak fel kellett lapoznom a megfelelő növényeskönyvet. Ott állt benne, amit keresek, az az aggófü. De hívják angyalbojtnak is, boszorkánytalpnak is.

Hát imígyen gyalogolok Európa felé. Aggófü koszorúval, angyalbojttal, boszorkánytalpon. ■

A FELELŐSSÉG MINDANNYIUNKÉ

- Most, az ezredfordulóhoz közeledve, Magyarország előtt megnyíltnak látszik a NATO-csatlakozás, illetve az európai integráció lehetősége. Hogyan értékeli ön ezt az esélyt?

- Ezzel a folyamattal, amelynek részeként Magyarország remélhetőleg minél előbb tagjává válik az euroatlanti szervezetnek, helyreáll egy olyan európai egység, amelynek hatalmas jelentősége van Európa egésze, sőt a világtörténelem számára, és új fejezet nyílhat a világ gazdaság, a világpolitika, a világ társadalmi, gazdasági és kulturális alakulásában. Mert természetesen nemcsak Magyarország, hanem elsősorban őt, és távolabban több további közép- és kelet-európai országot várható jövőbeli csatlakozásáról van szó. Ez a kibővülő, kiegészülő egység mélyen meg van alapozva az európai kultúrában, Európa történeti és gazdasági adottságaiban, az európai gondolkodásban, az emberi kapcsolatok sajátos közösségében. Annak idején, amikor a magyarság megjelent Közép-Európában, már kibontakozott Európának egy olyan képe, amely a zsidó, görög és római antik hagyományok átvételével a keresztény kultúra univerzalitásának jegyében megteremtette Európa kulturális egységét, és amely a reneszánsz, a humanizmus szellemében alakult tovább. Erasmus beszélt először európai egyesült államokról. Jól mondta Robert Schuman, aki az európai közösség egyik megteremtője volt, hogy Európa végtére kulturális közösséget jelent. Európa egysége mindenekelőtt a kultúra folytán létrejött európai közösség, amelynek a kohéziós ereje nélkül nem tudna létezni a mai, most már egy működő gazdasági integrációba áttért rendszer. Ennek a meghatározó szerepet játszó kultúrának számos összetevője és gazdag tartalma van: a nyelvi kultúra, a jogi, az etikai, a vallási kultúra, az építészeti kultúra, a felvilágosodás, a civilizációs kultúra. Ezek Európa közös értékei. Ez az egység jelenik meg

Beszélgetés Mádl Ferencsel Magyarország európai esélyeiről

és teljesedik ki a jelenleg folyó reintegrációs folyamatok eredményeként, és megszülethet egy új minőség, amelyet az európai történelem mindig is a méhében hordott, egy Európa egészét átfogó federalizmus álma, és Európa, amely valaha egységben indult, ilyen modern fejleményekkel és hittel gazdagodva léphet tovább a következő évezredbe.

- Mielőtt a következő évezredbe átlépnénk, azt kérem, hogy nagy léptékben tekintsük át az eddigi ezer évet, amely a magyar államiság ezer éve is. Mit adott a magyarság Európának István királytól kezdve, tehát amióta, mondhatjuk, először és visszavonhatatlanul csatlakoztunk ehhez a közösséghez?

- Magam is fontosnak tartom, hogy a mostani integrációs folyamatban hangsúlyozzuk, méghozzá méltósággal és határozottsággal, hogy Magyarország nem visszamegy Európába, a magyarság és Magyarország

ezer éve Európa része, és ez a kapcsolat sose volt egyoldalú: kaptunk és adtunk. Mit adott a magyarság? A válasz nem lehet más, mint néhány kiragadott összefüggés. Azáltal, hogy a Szent István-i időkben létrejött a magyar államiság a maga jogi, politikai, etikai, világnézeti és gazdasági struktúrájával, stabilizálódott Közép-Európa, ami annak idején fontos tényezője volt az európai hatalmi egyensúlynak. De hogy a kultúráról is szóljak: a magyar értelmiség az egész középkoron át Bolognától kezdve Párizsig és Krakkóig jelen volt a nagy egyetemeken, és nemcsak hallgatóként, de a bolognai egyetemnek volt magyar rektora, a párizsi egyetemnek, a Sorbonne-nak is volt magyar rektora, a krakkói egyetemnek voltak magyar tanárai. Tehát már akkor, a középkorban nagyon nagy szerepe volt Magyarországnak Nyugat-Európában. Pápai jelöltünk is volt Bakócz Tamás személyében. De az ő neve már a kö-

**Európa egysége mindenképp a kultúra folytán létrejött
európai közösség, amelynek a kohéziós ereje nélkül
nem tudna létezni a mai, most már egy működő
gazdasági integrációba áttért rendszer.**

zépkeri magyar királyság nagyságának a végét is jelzi. A törökök előrenyomulásával új és keserves szerep várt Magyarországra. Aeneas Silvius Piccolimini, a jeles humanista szerző, aki később II. Pius néven pápa lett, mondta azt, hogy Magyarország volt abban az időben Európa és a kereszténység bástyája. Így írt Erasmus is, vagy egy harmadik nagy humanista, Thomas More, Anglia lordkancellárja, aki az európai egységért, a hitbeli egységért és a törökkel szembeni helytállás egysége jegyében is vállalta a mártíromságot, és a siralomházban írt hosszú dialógusában csak Magyarországgal foglalkozik, azzal, hogy Magyarország milyen elismerést érdemel abban a harcban, amelyet Európa egyrészt az egységért, másrészt a török ellen vívott. Nem szakadt meg a kapcsolat Európával a hódoltság idején sem - hadd illusztráljam ezt egy prózai ténnyel: évi kétszáz ezer marháért tereltek akkoriban magyar területekről az olasz piacokra, bécsi piacokra, tehát benne voltunk akkor is az európai gazdasági vérkeringésben.

Folytathatnám, de ugorjunk a mába: nemrég volt negyven éves évfordulója az 56-os forradalomnak, és Clinton amerikai elnök mondotta ez alkalomból, hogy Magyarország ezzel a forradalommal olyan mély sebet ütött a diktatúrán, amiből az ohaszem tudott igazából kigyógyulni.

- *Ami 1989-ben vált nyilvánvalóvá...*

- Igen, és nem vitás, hogy Magyarország ekkor is úttörő szerepet játszott. Lengyelországban és

Csehszlovákiában a korábbi kezdeményezéseik reakciójaképpen fellépett keményebb diktatúra nem engedte, hogy a társadalom akaratában mindig is meglévő liberalizáló törekvések kibontakozzanak. Magyarország volt abban a szerencsés helyzetben, hogy itt indult meg a rendszer politikai zártságának, diktatórikus jellegének az a lazítása, amely később a puha diktatúra nevet kapta, és elvezetett odáig, hogy a társadalmi erők a rendszerváltozásig vitték el a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat. A németek nem győzik mondani, hogy a berlini fal lebontása igazában itt kezdődött az osztrák-magyar határon, amikor a magyar kormány úgy döntött, hogy kinyitja a határt, és kiengedi az NDK-s menekülteket. Ezzel deklarálta, hogy vége a vasfüggönynek. Ez a jéghegy csúcsa volt, a döntéshozók nem csak magukból merítették a bátorságot, még csak nem is az adta a bátorítást, hogy halani lehetett azt az üzenetet a máltai Bush és Gorbacsov találkozóóról, hogy nem fognak beavatkozni. Az 1956-tal elkezdődött és a forradalom leverésével sem megállítható magyar társadalmi mozgás mondta ki a maga igazát, s vitte tovább az eseményeket a rendszerváltozásig.

- *Ez volt az előzmény. A történelmi helyzet lehetővé teszi, hogy Magyarország most szervezetileg is csatlakozzon. Nézzük meg magát a dolgot. A csatlakozás azt is jelenti, hogy Magyarországnak jó néhány területen újat kell hoznia, meg kell újulni. Arra kérem, hogy erről mondja el a véleményét. Melyek azok a területek,*

amelyek kikövetelik az európai integráció következtében a gyors változást, fejlődést, átalakulást?

- Nehéz erre valamiféle időbeli vagy értékbeli sorrendet megállapítani. Négy fontos területet emelek ki, ahonnan olyan kihívások érkeznek, amelyekre hamar, de világosan szükséges válaszolni. Először is a politikai és kormányzati erőknél jól fel kell készülniük a tárgyalásokra, a hivatalosan megkezdődő csatlakozási tárgyalásokra. Kormányzati szinten ez azt jelenti, hogy viszonylag sok embernek és nagyon mélyen ismernie kell az integrációs folyamat történetét, jelenlegi jogi helyzetét, hogy azonos nyelven tudjanak beszélni a tárgyalások során. Pontosán ismerni kell a feltételeket, amelyeket a különböző csúcstalálkozókon szabtak meg. Először Koppenhágában fogalmazták meg, hogy mindenki tagja lehet az Európai Uniónak, aki bizonyos általános feltételeket teljesíteni tud, azóta számos csúcstalálkozón, az Európa Tanács ülésein, kormányközi konferencián pontosították a feltételeket. Ezeknek az anyagát jól kell ismerni. Nagyon jól kell ismerni természetesen a hazai viszonyokat azoknak, akik tárgyalnak. Ebbe beletartozik az is, amiről eddig beszélünk, hogy mi most egy ezeréves folyamat egy állomásánál vagyunk, nem ma született gondolatokról, törekvésekről, viszonyokról van itt szó. Ebben a távlatban az is világos, mennyire ferde dolog azt mérlesezni, ez a kormány vagy az előző kormány kezdte-e tulajdonképpen, mert itt a rendszerváltozás idején megfogalmazott stratégiai el-

**Az egész magyar társadalmat jól fel kell készíteni,
hogy a folyamat mindenkinek jól átlátható legyen.**

**Az állampolgár csak így tudja a magáénak érezni Európát.
Már csak azért is, mert a csatlakozásról végül népszavazás dönt,
mivel érinti a szuverenitást is.**

gondolásról van szó. Úgy is mondhatnám, hogy itt Magyarországról van szó. Ez kell, hogy meghatározza a tárgyaló delegáció magatartását. Maguk a tárgyalások persze egészen konkrét dolgokról fognak szólni, a versenypolitikától kezdve az iparpolitikán, mezőgazdasági politikán, kereskedelmi politikán, környezetvédelmi politikán, tudományon, az oktatáson, mindenben végig fognak menni. A különböző alapokból igénybe vehető szubvenciókon. Mindebben alaposan felkészültnek kell lennie a magyar delegációnak.

De nemcsak a delegációt, az egész magyar társadalmat jól fel kell készíteni, hogy a folyamat mindenkinek jól átlátható legyen. Ez a transzparencia követelménye, amely része az EU programjának, mert az állampolgár csak így tudja a magáénak érezni Európát. Ha tudja miről van és miről lesz szó. Már csak azért is, mert a csatlakozásról végül népszavazás dönt, mivel érinti a szuverenitást is. Tehát javítani kell az információt a középiskolától a rádióon, a médiákon át a felsőoktatásig, mindenütt. Nem az általános retorika szintjén, itt az ideje, hogy a tájékoztatás mélyebbre menjen.

A kihívások másik nagy csoportja a humán erőforrások területéről érkezik. Itt komolyabb előrelépéseket kell tenni. A magyar kultúra általános elismertségnek örvend, annál szomorúbb, hogy milyen állapotban van. Különösen fájó a lemaradásunk a nyelvoktatásban. Ausztriában vagy Németországban a sarki rendőr meg tud szólalni angolul. Magyarországon nem. Itt komoly erőfeszítésekre van szükség, de egyáltalán az oktatás, a kultúra területén a következő években sokkal többet kell áldozni a feltételek javítása érdekében. De ugyanez vonatkozik az egészségügyre is. Minderre szükség van, hogy az ember, akiért minden van, megőrizhesse értékkeremtő képességét és hi-

tét. Az Európai Uniónak van egy nagy kulturális programja, a következő évekre sok milliárdot fognak beletenni, és ebbe mi is be tudunk kapcsolódni és több pénzt szerezni. Erre is fel kell készülni: hogy legyen fogadókészség a pénz elköltésére, amit megszereztünk. Mert tapasztalataim szerint ez nehéz folyamat, ehhez értelmes és hasznos programok sorával kell tudni előállni.

A harmadik nagy terület a gazdaság, ahol egy olyan tudatos gazdaságpolitika kibontakoztatására van szükség, amelyben a középrétegeknek, a középerőknek komoly szerep jut. Hogy egy organikus egység jöjjön létre a tulajdoni struktúrát és a foglalkoztatási struktúrát illetően egyaránt. Nemrég jártam Hamburgban. Hamburg valaha egy olyan város volt, amelynek a nagy hajóépítés, repülőépítés, általában a nagyipar adta a gazdagságát. Ma nyolcvan százalékban kisüzemekből és kis egyszemélyes vállalatokból áll gazdaságilag. Ezt látjuk Münchenben is, és Nyugat-Európára általánosan jellemző, hogy nagyon erős a *Mittelstand*. Amint a szociológusok meg politológusok mondják, egy jól működő demokráciának és bármiféle diktatorikus vagy szélsősé-

ges jelenség minimalizálásának feltétele, hogy a társadalom rétegződésének kiegyenlítettebb képe jöjjön létre. Pillanatnyilag nálunk a folyamatok nem erre mutatnak, és ezt megállítani és ellenkező irányba fordítani egy általános hosszú távú program feladata volna. A homogénebb európai képbe így nem tudunk beilleszkedni, különösen, ha ez a fajta dél-amerikanizálódás felerősödne. Itt komoly teendők vannak. Egyik nagy gondja az országnak, hogy a magyar gazdaság jó részt már nem magyar tulajdonban van. Ez egy rendkívül kritikus dolog. Az új demokráciák közül jelenleg a legjelentősebb mértékben Magyarország gazdasága van külföldi tulajdonban.

- Ennek talán van haszna is, mert a külföldi vállalatvezetés kikényszerít egy másfajta munkamorált, életvitelt. Mert elég komoly deficit van a szemléletben, hiányzik az a hozzáállás, hogy segíts magadon, az Isten is megsegít. A magyarok mintha az utóbbi időben inkább siránkoznának, mint cselekednének.

- Ebben sok igazság van. Nem vitás, a külföldi technológiára, szervezési tudásra szükségünk van, mindezt el kell sajátítania a betanított munkás-

***A polgári Magyarország azt jelenti, hogy Magyarország polgárokból áll.
A polgár a tulajdona vagy műveltségi tőkéje folytán
autonóm egyéniség, aki a szabadságát ennek folytán meg tudja élni,
átérezni, és növelni is.***

***Az emberek nemcsak anyagi boldogulást várnak,
hanem nagyobb biztonságot, személyi, társadalmi, közösségi és utcai biztonságot,
a bűnözés és korrupció visszaszorítását, a törvények tiszteletét fent és lent,
mert nagy az erkölcsi deficit.***

tól mérnökig minél több embernek, hogy magasabb szintet érjünk el a termelékenységben, a munkamorálban, a vállalkozói készségben. Hadd mondjam el, hogy annak idején java-részt én írtam meg a befektetési törvényt. Rengeteg kedvezményt adtunk akkor a külföldi befektetőknek. Ez 1988-ban volt, és az akkori kormányban nagy vita folyt arról, hogy ezek a

hát a középosztály vagy középréteg nem tér magához, akkor a társadalom egészségtelen tagolódása jön létre. Tehát az kell, hogy a gazdaságban, a gazdaság szerkezetében is a kis- és középvállalkozóktól és az egyéni vállalkozóktól egészen a nagyvállalato-kig egy jól tagolt struktúra jöjjön létre, aminek a tulajdoni rendben is meg kell jelennie. Ez alakítja át immár

is. Aki képes arra, hogy ne csak ma-gával legyen elfoglalva, hanem egy kicsit a szélesebb társadalom vagy egy kisebb-nagyobb közösség érde-kei szerint gondolkodjon, hogy be-lépjen a politikába. Tehát igazán pol-gárrá váljon.

- *Professzor úr, az európai uniós csatlakozás lehetőséget adhat-e egy nemzeti összefogásra? Tehát a folya-matos megosztottság ellen ható nemzeti törekvésre, amelyet minden fele-lős ember osztani tud? És ezáltal az önbecsülésre - az önbecsülésen a nemzeti és a személyi önbecsülést is értem, a családít, hogy valami ilyes-fajta újjászületés megtörténhessen? Ad ez lehetőséget erre?*

- Ha történetiségében nézzük ezt a folyamatot, ha gazdasági, kulturális, társadalmi lényegét nézzük, valóban azt kellene hinni, tudni, hogy itt a nemzeti és az európai aspirációk egy-beesnek. Nemzetünk felemelkedése, gazdasági, kulturális, erkölcsi felemelkedése, ezen belül kinek-kinek a maga gazdasági, karrierbeli, kulturá-lis és morális kiteljesedése, ennek va-lóban egybe kellene esnie egymással és azzal a tudattal, hogy mindezt eb-ben a folyamatban jobban meg lehet majd valószínűsíteni, nagyobb szabadság-fokkal, több lehetőséggel, az ember iránti nagyobb tisztelettel. Ugyanak-kor azonban lehet, hogy a csatlakozás kérdése mégis megosztja az embere-ket. Ha mindezt nem érzik át az em-berek, akár az informáltság hiányá-ban, akár mert úgy tapasztalják, hogy csak ráfizetnek erre az egész boltra, ha az nem vezet viszonylag rövid tá-von, az első nehézségek meghaladása után anyagi helyzetük javulására is,

kedvezmények vajon megtérülnek-e. Azt válaszoltuk, hogy a megtérülést nem lehet szűken értelmezni, mint ahogy a Formula-1-et sem lehet azon az alapon megítélni, hogy hányan vesznek jegyet, azt is meg kell nézni, hogyan hat az egész magyar vendég-látó-ipari forgalomra és sok minden másra. Van azonban valószínűleg egy kritikus határ. Ha az emberek nagy többsége csak alkalmazott egy külföl-di vállalatnál, és ha a *Mittelstand*, te-

nemcsak a technológiát, hanem a pol-gár egész gondolkodását, aki nem csak tisztviselő vagy szerelő...

- *Hanem viszonylag autonóm em-ber, aki a munkájában is megvalósítja önmagát?*

- A polgári Magyarország azt je-lenti, hogy Magyarország polgárok-ból áll. A polgár a tulajdona vagy mű-veltségi tőkéje folytán autonóm egyé-niség, aki a szabadságát ennek foly-tán meg tudja élni, átérezni és növelni

***Nemcsak a kormányhatalmon lévőeknek van felelőssége,
hanem az egyházaknak, a különböző oktatási és kulturális intézményeknek,
mindenkinek, aki a maga posztján tehet valamit
a tisztultabb helyzetért.***

**Nagyon fontos része a politikai stabilitásnak,
hogyan alternatívák legyenek, és hogy ez természetes legyen.
Tekintse természetesnek a jelenleg hivatalban lévő kormány,
hogyan amit mond, az nem egyedül üdvözítő.
Tekintse annak a másik fél is, hogy amit ő mond,
az sem egyedül üdvözítő.
Tehát jó értelemben vett versengésnek kellene jelen lennie.**

akkor azt kellene megélniük, hogy megint az ő kontójukra valósul meg valami; ha csak a leszakadás veszélye fokozódik, ha tehát a társadalmi rétegződés nem alakul szervesen olyanra, amiről épp most az előbb beszélünk, akkor a magyar nép azt fogja gondolni, hogy ezt a mi rovásunkra csinálták valahol odafönt. Ez reális veszély, és ha a politikai erők nem figyelnek erre, egy illúzió fog összemolnani azokban, akikben mégiscsak megvan a bizalom. És az emberek nagy többségében azért megvan, amint látható volt most a NATO-népszavazásnál is, amikor anélkül, hogy pontosan tudták volna, mi mindent jelent a csatlakozás, csak azt érzékelték, hogy biztonságosabb helyzetbe kerül az ország, igent mondtak rá. De itt most másról van szó, itt mindenkinek a gazdasági, társadalmi helyzetét, politikai lehetőségeit mélyen érintő dolgok fognak történni. És ha ebben csalódások következnek be, frusztráció következik be, azt nehezen viselné el a társadalom, mert az emberek nem a csalódásra készülnek.

Hozzá kell még tenni - és ez a negyedik nagy kihívás és feladat, értékében valójában az első -, hogy az emberek nemcsak anyagi boldogulást várnak, hanem nagyobb biztonságot, személyi, társadalmi, közösségi és utcai biztonságot, a bűnözés és korrupció visszaszorulását, a törvények tiszteletét fent és lent, mert nagy az erkölcsi deficit, szóval egy tisztultabb világot, miközben részben maguk az okai, hogy nem elég tisztá.

- *Tisztultabb, rendezettebb világot várnak. Az a baj, hogy egy kicsit mástól várják.*

- Igen, ez egy kicsit mindenkinek a feladata, hogy megváltozzék, de fent különösen.

- *Az integráció alkalom lenne ar-*

ra, hogy az ország felelősségteljesen gondolkodjon önmagáról.

- Így van. Önmagáról, és ebben nemcsak a kormányhatalmon lévőknek van felelőssége, hanem az egyházaknak, a különböző oktatási és kulturális intézményeknek, mindenkinek, aki a maga posztján tehet valamit ezért a tisztultabb helyzetén.

- *Tehát hajól érteni, akkor itt arról van szó, hogy Magyarországnak össze kellene szednie magát, és felelősségteljesen, organikus rendben, összetartóan, ha úgy tetszik, nemzetként szembenéznie önmagával.*

- Nemzetként. Hatékonyabban cselekedni minden szinten és mindenben. ami a közélet tisztaságát, ami az egyéni morál tisztaságát, a közéleti morál tisztaságát, ami az ember egyéni és társas létében a biztonságot szolgálja, és ami a korrupció felszámolását szolgálja. Felszámolását annak, ami az emberi méltóság meggyalázását jelenti tulajdonképpen, hogy benne kelljen élni. Megdöbbentő, mikor azt hallja az ember, hogy „megélhetősi bűnözés”. Ez a kifejezés önmagában is borzalmas, a jelenség pedig most sajnos általánossá vált, és sokaknál a túlélés kényszere hajtja.

- *Vajon elképzelhető, hogy a különböző politikai erők között lesz valami összefogás? Mert hogy valami ilyesmire szüksége volna az országnak, az biztos. Van-e közös felelősség?*

- Igen. Azt gondolom, hogy amiről beszélünk, az mind nemzeti ügy, nem lehet szétoztani a pártok között, ilyen vagy olyan párt kisebb vagy nagyobb felelősségére vagy felelőtlenségére. Közelednek a választások, és most ki fognak éleződni a viták és az ellentétek, elszaporodnak a vádaskodások, hogy te csináltad rosszabbul. Ez szinte természetes

velejárója a választások előtti időszaknak. Vannak is komoly bajok, amelyeket értékelni kell, és megoldásukra ilyen vagy olyan programot javasolni, amelyben a fő politikai erők egyértelműen megfogalmazzák a maguk alternatíváit. Nagyon fontos része a politikai stabilitásnak, hogy alternatívák mindig legyenek, és hogy ez természetes legyen. Tekintse természetesnek a jelenleg hivatalban lévő kormány, hogy amit mond, az nem egyedül üdvözítő. Tekintse annak a másik fél is, hogy amit ő mond, az se egyedül üdvözítő. Tehát a jó értelemben vett versengésnek kellene jelen lennie. Nagyon fontos volna a magyar demokrácia szempontjából, a társadalmi fejlődésünk, a politikai morálunk fejlődése szempontjából, hogy meg erősödjön az, amit most ellenzéknek hívunk. Komoly érdek fűződik ahhoz a magyar demokrácia, a magyar politikai élet stabilitása és jövője szempontjából, hogy egy komoly polgári ellenzék alakuljon ki, mérvadó módon képviselve legyen egy mérsékelt polgári erő. Ez volna a jó értelemben vett politikai váltógazdaság feltétele. De a felelősség mindenkié. Mindenkié, aki Magyarországon él, aki alakítani akarja a saját sorsát, és szíven viseli a szűkebb közösségének és az ország egészének a sorsát. Mindenkié és minden párté. Tehát egyetlen igazán demokratikus párttól sem lehet elvileg elvitatni azt, hogy jót akar. A gondok nagyok, a kihívások nagyok, a problémák nagyok, és természetes, hogy ezek megítélésében komoly különbségek vannak. Ezeket demokratikusan, demokratikus küzdelemben kell időről időre az ország egészének végiggondolni, és utána eszerint kormányozni.

Módos Péter

EURÓPAI INTEGRÁCIÓ - NEMZETI KULTÚRA

December 3-án az Írószövetségben rendezett tanácskozást az Európai Utas. Göncz Árpád bevezetője után Somogyi Ferenc integrációs államtitkár tartott előadást, majd Szabó Zoltán beszélt a kultúra lehetőségeiről. Tabajdi Csaba előadásának szerkesztett változatát e lapszámunkban közöljük. 1998-ban folytatjuk az e témakört illető eszmecseréket, s közreadjuk az előadásokat. Képeink a tanácskozáson készültek.

Bodor Pál, az Európai Újságírók Szövetsége Magyar Tagozatának elnöke adta át az idén alapított Európa-díjat Módos Péternek a folyóirat nyolc éves tevékenységének elismeréséül.

Lent középen Vujicsics Sztoján, folyóiratunk főmunkatársa, akit az idén a Kisebbségért Díjjal tüntettek ki.

Tabajdi Csaba

FÖL KELL KÉSZÜLNI EURÓPÁRA

Sok szó esik arról, hogy az európai integrálódási folyamat során meg fog változni, át fog alakulni a magyar nemzeti identitás. Hadd kezdjem a másik oldallal: ebben a folyamatban megváltozik az egész európai identitás is. A tervezett európai pénz, az euro akár az új európai identitás jelképe is lehetne. Az euro úgy fog festeni, hogy az egyik oldalán Európa lesz látható, az Európai Unió valamennyi tagállamában ugyanaz a jel lesz, a másik oldalon viszont megmaradnak a nemzeti jelképek. És én nagyon remélem, hogy kétezer-nem-tudom-hányban lesz magyar euro is, annak a hátulján pedig Bartók, Kodály vagy Kossuth arcúja.

Ennek a valutának az erejét és értékét nem csak az egyik vagy nem csak a másik oldala adja. És ebben az értelemben az új európai identitás kialakításának vannak nagyon komoly kényszerítő elemei, és valójában ez az, ami az Európai Unió bővítését is mozgatja. Európa lemaradóban van az Egyesült Államokhoz, Japánhoz, egy évtizeden belül Kínához képest is, és hogy versenyben maradjon, nemcsak gazdaságilag kell megújulnia, hanem identitásában, mentalitásában is. A versenyképesség csökkenésében szerepet játszottak a humán tényezők is, az, hogy politikai téren és mentalitásban nem következett be olyan fokú megújulás, mint a versenytársaknál. Az új európai identitásban pedig nagyon fontos szerep vár ránk, közép-európaiakra. Jó lenne, ha Nyugat-Európa végre észrevenné, hogy az integ-

rálódás legalább annyira fontos neki, mint Közép-Európának. Azért kell ezt kimondani, mert bár az érdekeltég aszimmetrikus, de kölcsönös. Már csak azért is, mert eme újabb piacok megszerzése nélkül az Európai Unió hosszú távon nem lehet versenyképes.

Sok vita folyik arról, hogy a nemzetállam el fog tűnni. De az európai integrálódás egész eddigi története azt mutatja, hogy a nemzetállam nem tűnik el. Egyneműsödés végbement, de egyidejűleg nagyon komoly differenciálódás is. Ugyanis a nyugat-európai nemzetállamot két oldalról érte és éri folyamatos kihívás. Egyrészt felülről: csökkennek a nemzetállam jogosítványai az integrálódás következtében, ugyanakkor alulról is mossa a nemzetállam hatáskörét a decentralizálás, a helyi hatalom és az erősödő regionalizálódás. Ujabban gyakran hall-

ható ez az elegáns kifejezés: „szubszidiaritás”, amely legalább olyan elegáns, mint a „szociális piacgazdaság” vagy a „kisebbségi kollektív jogok” - mindenki beszél róluk, de senki sem tudja igazán, mit jelentenek. De már Móra Ferenc is leírta az egyik novellájában, hogy a szónok akkor éri el a legnagyobb sikert, ha olyat mond, amit maga sem ért. Mindjárt értelmet kap azonban a szubszidiaritás, ha arra a működő decentralizálási folyamatra gondolunk, amelyben az állam szerepe módosul. Ugyanígy módosul a nemzeti identitás is. A magyar nemzeti identitásban már most egyre jobban jelen van az európaiság. Gondoljunk bele abba az ellentmondásba, hogy sokszor azok a körök kérdőjelezik meg az integrálódást, amelyek ál-

landóan arra hivatkoznak, hogy ezer éve tartozunk a római rítusú kereszténységhez. Most akkor európaiak vagyunk-e vagy magyarok? Elég fölteni a kérdést, máris látni, mennyire fölösleges ez a vita. Ahogy integrálódunk, egyre inkább újra visszatagozódunk, mert mindig Európa része voltunk, és identitásunknak mindig is része volt Európa, az volt a Kádár-korszak idején is, az volt a vasfüggöny idején is. Ha újra visszatagozódunk Európába, akkor nemzeti identitásunknak ez az eleme, ez az ezerszáz éves történelmi eleme bontakozhat ki, mint ahogy a közép-európaiság is erősödni fog, és erősödni fog a kistérségi identitás. Magyarországon is megfigyelhető, hogy bizonyos régiókban megjelenik a térségi egymáshoz tartozás érzése. Kezdetlegesen ugyan, és ennek a gazdasági körvonalai még nem olyan erőtelje-

Az Európai integráció - nemzeti kultúra című konferencián tartott előadás szerkesztett változata.

sek, mint Nyugat-Európában, de ez a regionalizálódás nálunk is már előrehaladóban van, ha másképp nem, a szimbólumok, a jelképek szintjén.

Azt mondom tehát, hogy a jövő Európája legalább annyira lesz egységes Európa és a nemzetek Európája, mint a régiók Európája. És nekünk, magyaroknak ez különösen azért fontos, mert a régiók Európája némileg talán oldani fogja a mi frusztráltságunkat, azt a kettősséget, hogy egyszerre vagyunk kulturális nemzet, a 15 millió különböző országokban élő magyar nemzete, és politikai nemzet, a tíz és fél millió magyarországi magyarnak és kisebbségnek politikai nemzete. A régiók Európája némileg enyhítheti bennünk ezt a frusztráltságot. Természetesen meg nem szünteti. Megszűnni akkor szűnik meg, ha valamennyi szomszédos állam ugyanahhoz az integrált Európához tartozik majd, és akkor tényleg elmondhatjuk, hogy a határok légisültek. Tudjuk, hogy ez nem a közeljövő perspektívája.

Felvetődik a kérdés, veszélyeztet-e az európai integráció a nemzeti kultúrát. Én különbséget szoktam tenni, és azt mondom, hogy az európai integráció - és ezen az Európai Uniót értem - nem veszélyezteti, a globalizációban azonban látok veszélyeket, és nemcsak a magyar kultúrára, hanem az európai kultúrára és európai identitásra nézve is. Jack Lang francia kulturális miniszter már több mint tíz évvel ezelőtt Mexikóban a kulturális miniszterek világtalálkozóján elég kemény szavakkal szolt az amerikai kulturális hegemoniáról. Egy évvel ezelőtt franciaországi látogatásom során is érzékelttem, hogy Franciaországot mennyire bántja, hogy a francia nyelv mára kisebbségi nyelvvé vált a világban az angolhoz képest. Ebből még nem következik, hogy a franciák empatikusabbak lesznek az iránt, hogy miért kell az erdélyi magyarságnak őriznie és védenie az anyanyelvét, de már egy kicsit be-

lekóstoltak abba, hogy egészen más a helyzetük és a pozíciójuk, mint volt ötven évvel ezelőtt. És érdekeltek abban, hogy védekezzenek a globalizáció bizonyos termékeivel, a kommercializálódással, a hollywoodi áramlattal szemben, és nem csak nemzeti szinten, hanem európai szinten is. Az európai kultúrát igenis óvni kell, és az Európai Unió erre a védekezésre nekünk, magyaroknak is esélyt ad, amelyet meg kell ragadni. Magyarországon a fejlett szocializmus föl nem építése után most a vadkapitalizmust építjük, és mindannyian tudjuk, hogy ebben a szakaszban mennyi jut értékes kultúrára. Van remény arra, hogy ha bekerülünk az Európai Unióba, a magyar művészek, írók, képzőművészek, zenészek olyan pótlólagos forrásokhoz jutnak, amilyenek Magyarországon a maga erejéből tíz év múlva sem fog rendelkezni. Azt is látjuk, hogy az integráció támogatja a kiskultúrák megjelenését. Hadd mondjak néhány példát. Olyan kis nyelvek írói, költői kaptak Nobel-díjat az elmúlt tíz évben, ami korábban elképzelhetetlen volt. Vagy itt van az internet, ami miatt nagyon sokan jajonganak, de egy kisebbségnek vagy egy kis nép irodalmának soha olyan lehetősége nem volt a megjelenésre, mint az interneten keresztül. Kérdés, hogy tud-e vele élni. Tehát van lehetőség a kis népek kultúrájának az emancipálására, de persze nem mindegy, hogy milyen értékrend alapján jelenítjük meg magunkat. Mert ha az értékrend leszűkítő vagy egy bizonyos stílusirányzatnak a dominanciáját vagy kisajátítását jelenti, akkor nem biztos, hogy az integrációban valóban megnő a kis kultúrák terjedésének az esélye.

Szólni kell a szuverenitás ügyéről is. Nemcsak arról van szó, hogy a szuverenitást önkéntesen korlátozzuk, hanem arról is, hogy amit így esetleg úgymond elveszítünk, azt sokszorosan visszanyerhetjük azáltal, hogy olyan kérdésekbe is beleszólásunk lesz, amelyekről

egyébként a fejünk fölött döntenének. Már most, amikor a NATO-nak és az EU-nak még csak az előszobájában vagyunk, érződik a nemzetközi tárgyalásokon, hogy a magyar álláspontot képviselő politikusok és diplomaták szavának nagyobb súlya van.

Mindezzel együtt nem tartanám helyesnek az Európai Unió kérdésének szakrális kezelését. Nem igaz, hogy aki kritikailag viszonyul hozzá, az már rögtön Európa-ellenes volna. Szerencsétlen politikai és szellemi polarizálódás alakulhat ki a magyar közéletben, ha egyik oldalon megjelennek az integráció kritikátlan hívei, a másik oldalon pedig az integráció ellenségei. Akkor megfelelő a szellemi és politikai légkör, ha lehet róla kritikailag szólni, anélkül hogy bárki beleesne az integrációellenesség csapdájába. Hiszen a magyar történelemben ennek az évszázadnak a legbonyolultabb tárgyalássorozata jön, amely nagyon hosszú időre meg fogja szabni Magyarország mozgásterét. Ez nem egy szűk diplomáciai réteg ügye, hanem meg kell találni a módját, hogyan lehet ezt a tárgyalási folyamatot társadalmisítani, és hogyan lehet neki társadalmi legitimitást adni. Látni lehet Ausztria példáján, milyen vitákat váltott ki, ha egy társadalom nem volt a csatlakozásra kritikailag fölkészülve.

Az EU-tárgyalásokkal kapcsolatban elhangoznak olyan vélemények, hogy nekünk egy tizenhat tagállamos kialakult értékrendbe kell betagozódni. És hogy milyen nehéz tárgyalás lesz ez, mert tizenhat állammal állunk szembe. Ez kétségtelenül igaz, de nem indulhatunk neki egy tárgyalásnak felemelt kézzel, hanem csak olyan szándékkal, hogy megtaláljuk az optimális arányt a kialakult ottani értékrend és a magyar nemzeti érdek érvényesítése között. Mint ahogy azt az álláspontot is elfogadhatatlannak tartom, amelyet szintén hallani egyes politikusoktól, hogy nekünk eleve konfrontációra kell berendezkednünk. Az integráci-

óra kell törekednünk, és arra, hogy ezt optimális áron érjük el.

Meg kell oldani azt a feladatot is, amely az eltérő integrációs dinamika folytán Magyarország és szomszédai viszonyában, valamint a kárpát-medencei magyar-magyar kapcsolatrendszerben jelentkezik. Ezt egyre jobban láthatjuk, a kormány már most is megpróbálja kezelni, és az elkövetkezendő éveknek ez lesz az egyik legbonyolultabb kérdése. Mert még azon országok esetében sem lesz ez egyszerű, ahol megvan a szándék és remény az integrálódásra, de ahol a remény vagy szándék sincs meg - mint Jugoszláviában vagy Ukrajnába ezeket a kérdéseket szintén kezelni kell. Nemcsak a határon túli magyarok érdekében, hanem annak érdekében is, hogy a szomszédosági kapcsolatrendszerben, a lakossági érintkezésben ne legyen tövis.

Ami a kisebbségi kérdést illeti, az integráció lényegesen megnöveli Magyarország mozgásterét. Roman Herzog német államelnök mondta ki a magyar parlamentben kristályos tisztán, hogy nem lehet az európai integrációnak tagja az az állam, amely országán belül nem rendezi a kisebbségi kérdést, vagyis a kisebbségi kérdés rendezése EU-kritériummá vált. Ennek nagyon nagy a jelentősége. Mindannyian tudjuk, hogy Szlovákia integrációs helyzetében a demokratikus deficiten túl milyen szerepe volt a kisebbségi jogok terén lévő deficiteknek. De azazal is tisztában kell lennünk, hogy az Európai Unió sem csodaszer. Az Unió apparátusában kifejezetten nem foglalkoznak a kisebbségi kérdésekkel, az emberi jogok kérdésével is nagyon szőrmentén bánnak. Ugyanakkor kritériumként kezelik, főleg az Európa Tanács véleményére hivatkozva. De a jövő Európájában az Európa Tanács mellett az Európai Unió lesz a legátfogóbb és legfontosabb szervezet, amelynek szintén szembe kell néznie ezekkel a kérdésekkel. S nekünk az Európai Uniónál elsősorban nem az európai

normákra kell hivatkozni, mert ezek kompromisszumok nyomán fogalmazódtak meg. Nekünk az Európában honos élenjáró gyakorlatra kell hivatkoznunk. Mert lehet, hogy Nagy-Britanniában szavakban, nyilatkozatokban nem ismerik el a kisebbség létét. De a határon túli magyarok számára elvárhatunk egy olyan törvényt, mint amely a welsh nyelvhasználatot szabályozza, amelyben nincs leírva se az autonómia szó, se a kollektív jog, se semmiféle ilyen szakrális kifejezés, de amely megengedi, hogy akár a mikrobiológiát is welsh nyelven lehessen tanulni, és ami ennél lényegesebb, néhány év alatt az ifjúság körében kimutathatóan megnőtt a welsh nyelvet beszélők aránya. Nem az angol rovására, hanem az angol nyelv mellett. Vagy nem az az érdekes, doktrinálisan mit mond Franciaország a kisebbségekről. De a felvidéki magyarok nagyon örülnének egy olyan oktatási megállapodásnak, amelyet a breton iskolaszövetség és a francia állam köt. Vagy nézzük meg a korzikai autonómiát. Nagyon boldogok lennének a székelyek egy hasonló autonómiával. Tehát nekünk az európai gyakorlatra kell hivatkozni, és ezért is hozta létre a kormány januártól az európai összehasonlító kisebbségkutatások intézetét, mert nagyon alaposan meg kell ismerni az európai uniós országok belső gyakorlatát, és az érvrendszerünkben erre kell építenünk.

Ki kell térni Schengen problémájára. Vajon ha Magyarország bekerül az Unióba, nem nehezedik-e meg a határátkelés a szomszédos országokban élő magyarok számára? Ez a tárgyalások egyik legbonyolultabb kérdéskörének ígérkezik, amelyet komolyan végig kell gondolni. De nem úgy, ahogyan ez megjelenik a határon túli magyar vezetők egy részénél, akik ugyan tudják, hogy ez a schengeni probléma még vagy öt évig nem reális probléma. Teljesen fölösleges 1997-98-ban riadalmat kelteni olyan ügyben, amelyre föl

kell készülnünk, de nem riadalommal, hanem szakmailag, politikailag. Azt hiszem, Magyarország lesz az első olyan európai uniós tagállam, amelynek a schengeni egyezmény ilyen jellegű problémát okoz, mivel a határai mentén három és fél millió, a nyelvközösséghez és a magyar nemzethez tartozó személy él. Tárgyalásaink során ezt a szempontot meg kell értetnünk és el kell fogadtatnunk partnereinkkel, hogy megoldást találjunk.

Ahhoz, hogy a magyar kultúra jelen legyen Európában, ki kell lépni a jelenlegi állapotból. És ez nem fog menni, ha nem lesz egy British Councilhoz hasonló, állami költségvetésből dolgozó, de társadalmasított szervezet, ha nem lesz a Magyarország-kép formálásának valamiféle intézménye. Májusban volt Budapesten a külföldi és a hazai magyaroknak egy tanácskozása, ahol szinte alig volt neves személyiség, határon túlról jövő és itthoni egyaránt, aki ne feszegette volna ezt a kérdést. Mert igenis nagyon nagy szükségünk lenne tudatos országgépformálásra; meg kellene nézni, hogy mi az, ami a magyar szépirodalomból külföldön megjelent. Hol vannak hézagok; fordítóirodákat kellene felállítani; végiggondolni, hogy ha híre kel egy botrányos vendéglői számlának, hogyan lehet annak hatását a nemzetközi sajtóban PR-eszközökkel tudatosan ellensúlyozni. Az integrációba akkor tudunk szervesen beilleszkedni, ha tudatosan ápoljuk a megjelenésünket. Mint jeleztem, én a veszélyt, a kockázatot nem az integrációban látom, hanem a saját készületlenségünkben - például ezen a téren vagy a nyelvi képzésben is. Tehát ahhoz, hogy a kockázatot mérsékeljük, föl kell készülni a Magyarország-kép formálására is, amelyben éppúgy benne van a magyar kultúra, mint Magyarország idegenforgalmi eladása. Föl kellene építeni önmagunkat, mert erre aztán rá lehetne építeni mindazt, ami zenében, kultúrában mint magyar termék megmutatható. ■

MAGYAR MILLENNIUM 2000-BEN

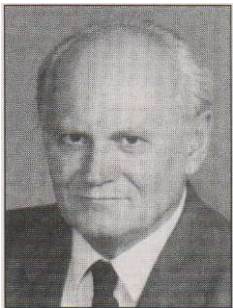

A Magyar Millenniumi Emlékbizottság 1997. november 24-én nyilvános ülést tartott.

Józan, tárgyyszerű tanácskozás volt. Kivülálló nem tudta volna megmondani, ki kormánypárti, ki ellenzéki. Kicsit úgy tetszett - szegény ember készülődése a várható karácsonyra, amely talán viditőbb a korábbiaknál.

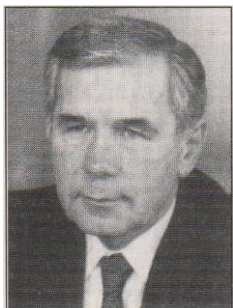
MM - 2000. Nagy lehetőség?

Folyóiratunk figyelemmel fogja kísérni az itthoni és külföldi eseményeket. Bizakodunk - mint annyian az országban és az ország határain túl -, hogy az MM jó esztendeje lesz Magyarországnak.

Közeledik az ezredforduló, a második évezred vége, amely a világ bármely pontján ugyanazt jelenti: számadást, mérlegkészítést és előtekintést. Nálunk mást, többet is. Államalapításunkra, államalapító királyunkra emlékezünk, s a magyarságnak arra az ezer esztendejére, amikor megvetette lábát Európában. Amikor a történelmi viharok, forgószeklek idején is megmaradtunk, állva a ránk mért, mindig új megpróbáltatásokat. Azt hiszem, erre a pusztá tényre büszkék lehetünk. Hivalkodás nélkül, de jogosan. Annál inkább, mert szakadatlan harcok, küszködések közepette, de újra meg újra elértük, hogy ránk figyeljen a világ. 1848, 1956 bukásában is dicsőségessé, európai jelentőségűvé magasztosult: e forradalmi lánc utolsó szeme, 1989 pedig a világnak azon a megcsontosodott rendjén ütött rést, amely korábban reménytelenül megváltoztathatatlanak bizonyult. Hiszem, hogy az ezredforduló felbolydult méhkas-világában helyünk lesz Európában és a nagyvilágban. S nem is akármilyen. Történelmünk során nem először - de talán még sohasem ekkora eséllyel - minden lehetőségünk megvan ahhoz, hogy felemelkedjünk, hogy felzárkózzunk a fejlett világhoz. Hogy legyen mit örökölni fiainknak, unokáinknak. Ezt a célt, a magyarság önmagára találását hivatott segíteni a Magyar Millennium programsorozat. Kérem, fogadják szeretettel.

Göncz Árpád

Államalapításunk 1000. évfordulója és az ezredforduló sajátos egybeesése az időnek és történéseknek.

István király az államiséget garantáló törvények megalkotásával népének biztos hazát teremtett a keresztény Európában. A következő évezredhez közeledve Magyarország számára az új kihívást az jelenti, elfoglalja-e az eddig elért eredményeihez méltó helyét a harmadik évezred Európájában.

A kormány politikai, gazdasági lépéseit ez a szándék határozza meg, azzal a meggyőződéssel áthatva, hogy a magyar szellemi tőke, a magyarság lehetősége a nemzet határain túl az európai országok nagyobb közösségét is gazdagítani fogja.

Horn Gyula

A harmadik évezred küszöbén sem veszítenek jelentőségükből azok a szellemi műhelyek, a művelődés azon szinterei, amelyek az egyetemes és a magyar kultúra értékeit őrzik és új értékek születésénél bábáskodnak.

A Kortárs Művészetek Háza, az Országos Műszaki Múzeum kiállítási csarnoka, a Magyar Irodalom Háza, a Nemzeti Színház, a Neumann János Digitális Könyvtár olyan intézményi háttérrel teremtnek mindehhez, amelyben egyszerre érvényesülhet az egyén kiteljesedését szolgáló közösségi misszió és a kollektív értékteremtés kötelezettségének teljesítése.

Az ezeréves magyar államiség indokoltá és elhanyagolhatatlanná teszi, hogy az életünket befolyásoló kedvező és kedvezőtlen folyamatok, a szűkebb és tágabb környezetünkben tapasztalható változások között is szilárdan és szakértelemmel felvértezve álljunk helyt Európa és a világ új kihívásaival szemben - megőrizve emberségünket és a kultúra értékeibe vetett hitünket.

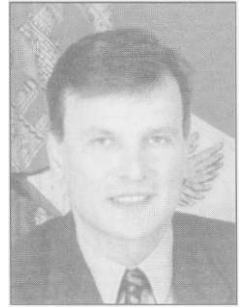
Magyar Bálint

A magyar főváros éppen a száz évvel ezelőtt megrendezett millenniumi ünnepség idején vált igazi metropolissá. Földalatti vasutunk, számos gyönyörű épületünk, szobrunk éppen a Millenniumra készült. Ezeket, a milicentenáriumra készülő város szimbólumait fel is újítottuk.

Az évforduló az emlékezés mellett előretekintésre is felszólít bennünket. A mostani nemzedék feladata, hogy Magyarországot az új évezred Európájába integrálja. Az integráció értelem-szerűen legelőször a világvárosok között válik a legintenzívebbé.

Budapest főpolgármestereként őszintén bízom abban, hogy a magyar főváros méltó módon képviseli a magyar értékeket az európai városokkal való szoros kapcsolattartás során, és ezzel hozzájárul az egész ország minél hamarabbi és minél teljesebb beépüléséhez az európai intézményrendszerbe. Hiszem, hogy Budapest gazdasági, pénzügyi, turisztikai, kulturális és informatikai központként egy új államalapítást készít elő a megújult Európában.

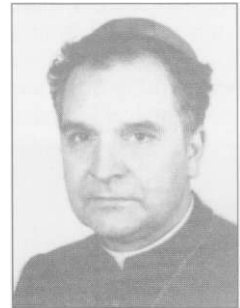
Demszky Gábor

Amikor magyarságról, a magyarok országáról, államáról beszélünk korfordulón, történelmi pillanatok küszöbén, akkor mindig valós emberekre szabad csak gondolnunk és soha sem államalakulatra, politikai szerkezetre, elvontan történelemre, múltra, jelenre és jövőre, még akkor sem, ha ezekre a keretekre szükség van. Állam, ország csupán szolgáló keret, lehetőség. Emberi sorsot, családokat, fiatalokat, időseket, sokféle emberi karaktert kell és szabad csak szemünk előtt tartani. Az ember életét kell fontolóra vennünk, hogy mi végre vagyunk a világon, mi teszi életünket teljessé, milyen a természetünk, mi és milyen értékek felelnek meg annak leginkább. Éppen ezért pedig emberség, család és közösség, Isten és lélek, tehetség és hivatás, egyetemes és egyedi, nemzeti értékrend viszonya az egyetemeshez, hagyomány és haladás. Ki-ki tegye még teljesebbé ezt a sort.

Egyház, állami, politikai keretek, bármiféle nemzetközi közösség megújult formában csak azt szolgálják, hogy rész és egész harmóniájában célját elérhesse. Magyarságunk jövője annak függvénye, hogy a világ és térségünk mindennemű változásai közepette miként emeljük újabb szintre, ami egyetemes és örökké emberi, megtalálva abban a mi sajátosan magyar helyünket, saját részünket az ajándékozás és elfogadás állandó létezés- és cselekvésmódjában, mely a teljesebb életre törekszük.

Várszegi Asztrik

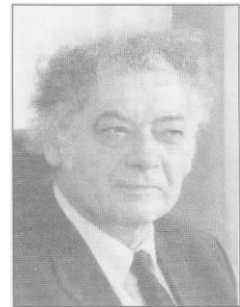

Egy eseménynek, egy ünnepnek maradandó nevet adni nehezebb, mint egy újszülöttnak. Nem elég hozzá az egyéni ihlet, közösségi és történelmi sugallatra is szükség van.

A Magyar Millennium elnevezés első hallásra némi ellenkezést váltott ki bennem. Egyszerűen azért, mert egy millennium már volt, s a hozzákapcsolódó képzettársítások még erőteljesen élnek bennünk. Mintha azt mondanánk, hogy protestáns kor, reformkor. De később megenyhültem: a két M egybeesése a kétezredik évvel nem lehet pusztán és üres véletlen. Csakis törvényszerű lehet. Olyannyira, hogy ha valaki az MM-et látja, egyszerre gondolhat a Magyar Millenniumra és a Második Millenniumra is.

Ez a játékos rejtély tette izgalmassá az elnevezést. Lehet, hogy az első pillanatra mások is idegenkednek tőle, később azonban megszokják, s hozzá társítják majd az új élményeket s az új képzeteket. A külföldieknek pedig egyenesen eligazító, sőt beszédes lesz az ünnep neve: Magyar Millennium.

Csoóri Sándor

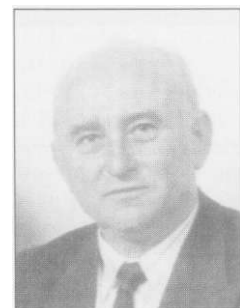

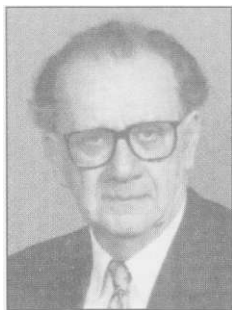
Millennium. Egyszer-egyszer meg kell állni. Egyénnek, családnak, nemzeti és állampolgári közösségnek. Körülnézni, visszatekinteni: hol vagyunk, honnan jöttünk, kikkel élünk, kikkel élünk. És gondolkodni: melyek voltak magunkat megtartó erőink. Hogy e kis nyelvi-szokásrendi kultúra - a magyar - megmaradhatott évezreden át. Világdúlások, majd szerencse, saját ostobaság, majd életerős lelemény tölti ki múltunkat. Történelmünket. Magyarok s a velünk élő nem magyarok történelmét. Államhatárainkon belül és határainkon túl.

Millennium. Tekintsünk vissza történelmünkre! Ezer esztendővel ezelőtt néhány százezer beszélte nyelv, néhány százezer hordozta kultúra a magyar. Ma másfél tízmilliót összekötő emberi-szellemi kapcsolatrendszer. Sikertörténet. Alapja: befogadókészségünk, kölcsönös egymást becsülésünk, folytonos korhoz igazodásra törekvésünk, világgal magunkat mérés. Hogy belső tuisaink közepette végül is e világra nyitott józan magatartás mellett döntött közösségünk. És az okos vezetőréteg. Büszkeség az ősökre, az ilyen magyarságot teremtő ősökre.

Millennium. Egyszer-egyszer meg kell állni, körülnézni, elgondolkozni a múltunkról. Megállni, visszatekinteni és előrenézni. Gondolkodni: milyen alternatívák nyílnak előttünk, okosan mérlegelni: melyik lehetőség mellett döntünk. Vagy teremtünk lehetőséget. József Attila mondta: múltunkat bevallani mily nehéz. De tegyük hozzá: jelenünket, jövőnket reálisan szemlélni még nehezebb. Ez a mi dolgunk ma.

Glatz Ferenc

Közép-Európa népeinek jövőbeni közös sikerét csak az biztosíthatja, ha elismert történelmi vétkeiket és nem sokszor megtagadott történelmi erőnyeiket vetik sírba. A képviseleti demokrácia azért jobb az államberendezkedés minden eddig ismert formájánál, mert képes megrázkódtatás nélkül folyamatosan korrigálni saját döntéseit.

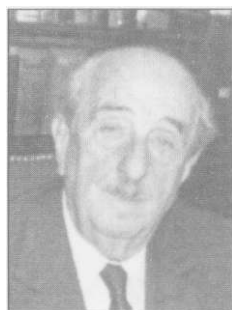
A reformkészség a politikában éppúgy nélkülözhetetlen, mint az innováció az anyagi világban.

Hasztalan minden olyan köztevékenység, ami legalább végső soron nem emberközpontú.

Magyarország az új és legújabb korban csak akkor tudott előrelépni, ha képes volt egymással ötvözni nemzeti és demokratikus törekvéseit. Fáy András reformkori magyarság definíciója, miszerint nemzetünk „Kelet népe Nyugaton”, arra biztat, hogy sajátosságainkkal gazdagítsuk az európai harmóniákat.

Ezért is érvényes Kossuth 1882. évi megfogalmazása: „A magyarnak tisztán, fényesen, mocsoktalanul fel kell mindig és mindenben tartania nemzeti jellegének sajátos zománczát, de azt feltartva európai színvonalon kell állnia; a magyar műveltségnek... magyar zománczú európai műveltségnek kell lenni, mely saját nemzeti-egyéni tyussal bír, de európai.”

Szabad György

Az évforduló közeledtével a történelmi képet néhány vonással szeretném kiegészíteni. A honfoglalást követően magyar földön már nemzetközi kereskedelem is ismert és számon tartott zsidó kereskedők éltek. Chaszdáj ibn Suprut, a Kordovai Kalifa tudós zsidó minisztere hírvél vette, hogy a Volga deltájának területén egy zsidó állam él, uralkodója a Kozárország (azaz zsidó ország) József nevű királya. Chaszdáj fellelkesült ettől a hírtől, s levelet kívánt küldeni József királyhoz, hogy közelebbit tudjon meg birodalmáról. Végül is a minden bizonnyal 995 körül kelt levél horvát zsidó követek útján magyarországi zsidó kereskedőkhöz került, akik vállalták, hogy a levelet a címzetthez eljuttatják. Az államalapítást követő időből, 1050-ből származik az az értesítés, amelyből megtudjuk, hogy ekkor Esztergomban már zsidó gyülekezet működött. A forradalom és a szabadságharc 150. évfordulója kapcsán pedig hadd utaljunk arra a közismert tényre, hogy Magyarország akkori zsidóságának túlnyomó többsége odaadó lelkesedéssel vett részt a magyar szabadságért folytatott küzdelemben.

Inkább erkölcsi, mintsem gyakorlati politikai elégtételként jutott részükre - fájdalom, a szabadságharc végnapjaiban - a szegedi országgyűléstől megszavazott jogegyenlőség, amelyet az első emancipációként tart számon történetírásunk. Gyökereink a honban vitathatatlanok.

Schweitzer József

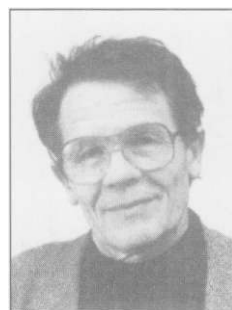

Hány éves lehet ez a dalocska? Száz? Százötven? Ideírom... én így tanultam, hetven éve. Vanak más szövegei is... én ezt szeretem.

„Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet!
Nem vész az el, ha eddig el nem vezett.
Ej, haj! Régi bűnk és bánatunk,
ej, haj! Újra élünk s vigadunk!”

Aki ismeri önök közül, dúdolgassa néha.
Felüdít.

Jancsó Miklós

Csak akkor lesz a Magyar Millennium igazi ünnep, csak akkor dobban majd az emberek szívében és csattan a világban, ha van, aki ünnepeljen, és van mit ünnepelnie. 1896-ban a győztes polgárság és nemesség ünnepelte önmagát, a sikereit, az ország gyarapodását. Azon kell gondolkodnunk, hogyan tehető az MM a magyar társadalom ünnepévé. S hogy mi az, amit érdemes és lehetséges volna megünnepelnünk.

Ha a Magyar Millennium például a nemzeti-társadalmi megbékélést tűzné ki célul, akkor már volna miért zászlót bontanunk és a harangokat kongatnunk. És ha a mottója - a „We are the people” mintájára - mondjuk az volna, hogy MI VAGYUNK AZ ORSZÁG, és az emberek ezt el is hinnék, akkor már érdemes volna megünnepelni ezt az ezredfordulót. Különböznem nem nagyon.

Hankiss Elemér

Összeállításunk a Magyar Millennium Emlékbizottság anyagának felhasználásával készült

NAGY IDŐK, JELES NAPOK

A nemzet az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának megünneplésére készül

Jövőre és az azt követő évben ünnepli a magyarság az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulóját. A történelmi évfordulók véletlen, de szerencsés találkozása folytán lehetőség nyílik arra, hogy a nemzet a 2000-ben a tetőpontjára érő millenniumi rendezvénysorozat részeként, ám mégis - a kormány határozata szerint - önálló programgyűjtés keretében emlékezzen az 1848-49-es forradalomra és szabadságharcra.

- Államalapításunk ezredik, illetve 1848-49 százötvenedik évfordulójának megünneplése között az adja a tartalmi harmóniát, hogy a Szent István-tól napjainkig lepergett évszázadokban 1848 hozta a legjelentősebb változásokat - állítja Erdődy Gábor történész, miniszteri biztos, a negyvennyolcas ünnepségsorozat programjainak koordinálásával, részben szervezésével megbízott Magyar Millenniumi Emlékbizottság Titkárságának a vezetője. - Ekkor váltotta fel a feudális királyságot a parlamentáris államszervezet, ekkor indult fejlődésnek a piacgazdaság és a polgári társadalom. De 1848-49 napjaink szempontjából is számos tanulsággal szolgált, hiszen rendszerváltoztatásról, Európához való felzárkózásról, modernizációról volt szó, s ezek a fogalmak ma nagyon ismerősek a számunkra. Akkor a magyar politika, a magyar nemzet mindebben jelesre vizsgázott, a közép-európai változások élére került, és messze a legkiemelkedőbb programot, a legfelkészültebb vezetőket tudta felmutatni. Ugyanakkor 1848-ban a polgári és a nemzeti követelményeket egyaránt áthatotta az európaiság: a kontinens egészén végigviharzó eseményekkel egyidőben és egyirányban, azokkal szoros kölcsönhatásban cselekedett az ország. 1848-49 egyszerre volt mélyen magyar és egyetemes. Negyvennyolcas politikusaink tudatosan Európában gondolkodtak, és korán felismerték, hogy erőfeszítéseik csak akkor lehetnek sikeresek, ha az európai változásokkal összhangban tervezik a lépéseiket. Ma, amikor emlékezünk, elsősorban erre szeretnénk felhívni a figyelmet.

- *Mit tekinthetünk 1848-49 legfőbb vívmányának?*

- A kor legliberálisabb alkotmányai-

Erdődy Gábor
történész,
miniszteri
biztos

nak egyikét sikerült elfogadtatni, amely a törvényhozás, a végrehajtó hatalom működésében az akkori Európa legkorszerűbb elveit ültette át a magyar valóságba. A polgári szabadságjogok - az egyéni és a kollektív önrendelkezési jogok - megteremtése alapkövetelménye volt a jogállamiságnak. Vagy gondoljunk a jobbágyfelszabadításra, mely Közép- és Kelet-Európa történetének legkedvezőbb lehetőségeit kínálta a parasztság számára. De ki kell emelni a zsidóemancipációs törvény megalkotását és az azzal egy napon elfogadott nemzetiségi törvényt. A magyar politikusok jól tudták, hogy a nemzet sorsa hosszú távon csak akkor fordulhat jóra, ha megbékélünk a különböző nemzetiségekkel. Hazánkban a legelsőkk között írták elő törvényben valamennyi nemzetiség szabad, önálló kifejlődésének jogát, és ehhez a garanciák megteremtésének a szükségességét. Ez a gondolkodás messze megelőzte korát és példaértékű.

- *Ezek tehát a legfőbb elvi kiindulópontok az 1998-99-es ünnepi rendezvénysorozathoz?*

- Az ünnepségsorozattal azt szeretnénk elérni, hogy minél több rendezvénnyel az eszmék, a történelmi párhuzamok és örökség hangsúlyozása mellett érzelmileg is közelebb hozzuk az embereket 1848-49 élményéhez. Egy sor historiográfiai jelentőségű tudományos munka fog hamarosan megjelenni, gondolok például Urbán Aladár történészprofesszor kutatásainak köszönhetően Batthyány Lajos miniszterelnöki iratainak kiadására. A korszerű 1848-as kép sokat segíthet az egészséges mai nemzetudat kialakításában. Figyelünk arra is, hogy az ünnepségsorozat programjaiba bekapcsolódhassanak a környező országokban élő magyarok, illetve mindazon országok,

amelyek 1848-49 eseményeinek során hazánkkal bármiféle kapcsolatba kerültek. A szomszédainkon kívül például ilyen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kanada, Franciaország, Olaszország, Törökország, Lengyelország.

- *Milyen központi évfordulós rendezvényeket terveznek?*

- Lesznek központi programok, és lesznek olyan társadalmi kezdeményezések, amelyeket a kormányzat az emlékbizottság titkárságán és a Nemzeti Kulturális Alapon keresztül pályázati rendszer segítségével támogat (erre ez évben nyolcvan-nyolcvanmillió forint áll rendelkezésre), és lesznek rendezvények, amelyek központi támogatást ugyan nem kapnak, de bekerülhetnek a hivatalos programba. A megemlékezéssorozat a korabeli eseményekkel párhuzamosan mintegy másfél esztendőn át zajlana. A kormány elsősorban a budapesti Hadtörténeti Múzeumban március 13-án megnyíló, *Fényesebb a láncnál a kard* című kiállításra, illetve a *Jeles napok* című rendezvénysorozatra összpontosít, amely az ünnepségek tengelyeként másfél éven át fogja követni 1848-49 legfontosabb eseményeit. A hadtörténeti kiállításon bemutatják azokat a negyvennyolcas ereklyéket, emléktárgyakat, köztük legalább tizenöt honvédszűzlőt is, amelyeket a művelődési tárca negyvenkétmillió forintos támogatásának köszönhetően most restaurálnak. A központi programok megszervezésére, illetve a pályázatokra idén százötven-, jövőre százhusz-, 1999-ben nyolcvanmillió forint áll rendelkezésre a művelődési minisztérium költségvetéséből.

- *Megmozdult a társadalom az emlékbizottság felhívására?*

- Az emlékbizottság az első pályázatán a több mint kétszázból kilencvenhárom kezdeményezést támogatott nyolcvanmillió forinttal. A fővároson és Pest megyén kívül különösen sok ötlet született Zala, Vas, Baranya megyében. A kezdeményezések között vannak tudományos konferenciák, kiállítások, országos vetélkedők, jutott pénz könyvek, CD-ROM-ok és egyéb kiadványok megjelentetésére, negyvennyolcas emlékhelyek ápolására. A következő évben újabb két pályázatot hirdetünk.

Devich Márton

A HOL VOLT, HOL LESZ EGYETEM

Százhuszonöt éve nyílt meg Kolozsváron az egyetem. A Ferenc József, vagyis a Bolyai, azaz a Babeş-Bolyai. Rendeztek emlékülést erre az alkalomra Budán az Akadémián, Pesten a Magyarok Világszövetségében és másutt, talán még Kolozsváron is. Megjelent végre egy évkönyv (Gazda István szerkesztésében), megszólaltak régi tanárok, diákok, mai aláírásgyűjtők, szervezők. Jó ideje a magyar egyetem újjáalakításáért és székhelye felől folyik a politikai küzdelem, nem is mindig egyetemen kiművelt módokon.

Az ünneplés a történelemnek szól, s nem tudható, érvként hasznos-e. Most egy új egyetem, ha lesz, a modernitás eredménye és hordozója lehet; előnyre fordítható a hátrány. És talán elnyeri mégis régi, önrendelkező státusát: falai közt, akár hajdani templomokban, menedékre lehet találni, nem törhet be oda rendőrség, de még a politika sem.

A történet szemelvényesen a következő:

„1872-ben a magyar törvényhozás szükségesnek látta a kolozsvári egyetem megalapítását. Az egyetem létesítését elsősorban az Erdélyi Múzeum-Egyesület s az azt megalapító gróf Mikó Imre tette lehetővé azzal, hogy a magyar állammal 1872-ben kötött szerződés alapján az egyetem rendelkezésére bocsájtotta a nagyer-tékű tudományos gyűjteményeit, s 1895-ben, az egyetemi klinikák építésekor a Mikó-villát is tízholdas keltjével együtt.

1872. október 12-én az országgyűlés által elfogadott javaslat szentesítette, s ettől kezdve az 1872. XIX. és XX. törvénycikk biztosította a kolozsvári tudományegyetem létét.

1881-ben a király engedélyezte, hogy az egyetem a Ferenc József Tudományegyetem nevet viselje.

1895. november 18-án királyi rendelkezés jelent meg: nők is felvehetőek ezután az egyetemek bölcsészeti és orvosi karára, valamint gyógyszerészeti tanfolyamaira.

1918. december 24-én a kolozs-

vári egyetem román fennhatóság alá került. A tanárok egy része Budapestre távozott, egy részük Kolozsváron maradt.

1919 őszén az intézmény magyar tannyelvű egyetemből román tannyelvű egyetemmé alakult, 171 tanárral, az első félévben 2034, a másodikban 2552 hallgatóval. Szeptember elején kinevezték az új román professzorokat. A román tannyelvű intézmény 1919 őszétől »Kolozsvári Királyi I. Ferdinánd Egyetem« néven folytatta működését.

parancs nyomán és a front közeledtével az egyetem munkatársainak egy része elhagyja Kolozsvárt. 1944. szeptember 15-én a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Rektori Tanácsának IV. ülésén elhatározták, hogy »az erdélyi magyarságnak különböző foglalkozású és pártállású képviselői kérésére« az egyetem az erdélyi 2. magyar hadsereg parancsnoka, Dalnoki Veress Lajos által kiadott kiürítési parancsot megtagadva a helyén marad.

1945 júniusában Petru Groza mi-

Az egyetem központi épülete (átadták 1902-ben)

Az 1921. évi XXV. törvénycikk (kihirdetett június 26-án) az addig Kolozsváron működő Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemet ideiglenesen Szeged szabad királyi városban helyezte el.

1940. október 2-án elkészült Hóman Bálint kultuszminiszter azon törvényjavaslata, mely a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a szege-di m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról rendelkezett.

1944 szeptemberében a kiürítési

niszterelnök hozzájárult harminc magyar állampolgárságú tanár alkalmazásához, s 1945. június 1-jén megkezdte működését Kolozsvárott az új, magyar tannyelvű tudományegyetem. Az egyetem elnevezése Cluj-Kolozsvári Tudományegyetem lett.

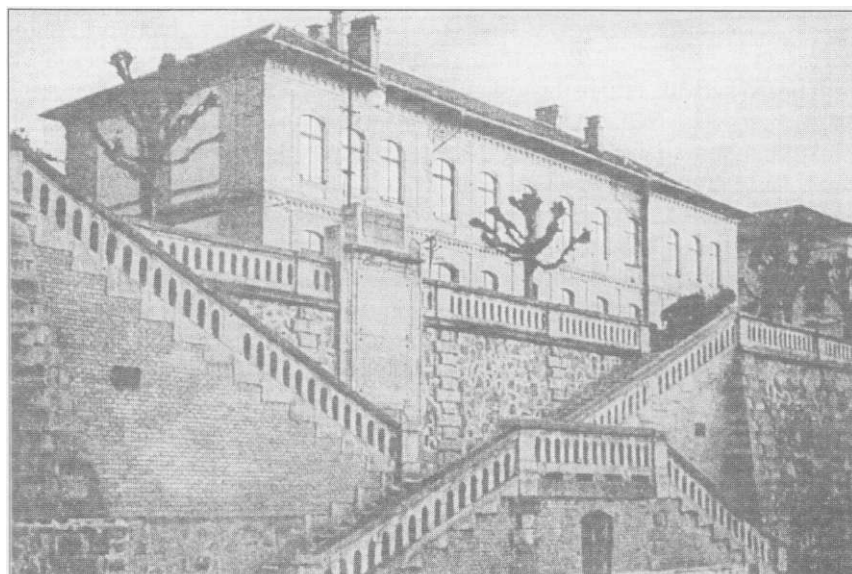
1959. július 2-án a magyar tannyelvű Bolyai Tudományegyetemet az 1945-ben történt újjáalapítás 14. évében megszüntették, és összevonták a román tannyelvű Babeş Tudományegyetemmel.*

Három évvel később minderről már senki sem beszélt Kolozsváron. Nekünk, vidékről felkerült hallga-

* Az egyetem történetének adatait az évfordulós kiadványból idéztem.

toknak legalábbis nem szóltak. A város akkorra már magába zárkózott. Az egyetem történetéről annyit tudtunk, hogy van neki. De mintha öröktől fogva. Történetét a tekintélye helyettesítette, és viszont.

A Központi Könyvtár (fölvették 1902-ben)

A Bőrgyógyászati Klinika (átadták 1900 őszén)

Asztaltársaságokban hallani lehetett ezért ezt-azt Szabédi Lászlóról, aki az „egyesítéskor” vonat elé feködött egy csúnya kültelken, és az általános amnezia után szabadult öt-

venhatosok is megjelentek a városban, ilyen-olyan alantas állásokban, vagy félig-meddig rehabilitálva. Páskándi Gézával és öt barátjával ültem meghatottan egy „irodalmi kávéházban”, a Szentegyház utcában, amikor kiderült, hogy egyedül én nem vagyok börtönviselt költő vagy levéltáros. Elnézték nekem az életkorom miatt, és biztattak: igye-

kezdek. (Lásd a nemzedéki ellentétek természetét.) Az Egyetem utcai sötét könyvesboltocskában Mikó Imre, hajdani országgyűlési képviselő és politikai fogoly, különben közíró és művelődéstörténész árulta a halványan sokszorosított egyetemi előadásokat. Nagyon szürke volt a munkaköpenye. (Azt sem sokan

tudtuk, hogy a román költészet mítoszteremtő nagysága, Lucian Blaga adogatta ki nekünk az olvasnivalót a könyvtárban, ez is későbbi lábjegyzetekből, majd egy bronzszoborból derült ki.)

Az akkori történelemnélküliségben dolgozta ki élemedett rektorunk a román kontinuitás aktuálpolitikát előkészítő és igazoló elméletét, miután másfél évtizeddel előbb még a szláv eredet híve, még azelőtt a budapesti egyetem hallgatója volt, és betéve tudta a Szózatot: „Hazádnak rendületlenül...” (A legenda szerint saját fia tréfálta meg: kiásatott vele egy dák király által nevére dedikált cserépedényt.)

Különben persze vidáman folyt az ifjú élet, a vidékről felkerült diákokban oldódott a meghatódás görcse, az egyetemről is kiderült, hogy nem minden tanár visel hasig érő álszakállt, s néhányuk a középiskolai tananyagnál sem merészkedik messzebbre, úgyhogy szórakozhatunk is már a közelmúlt történeteivel. A kötelező olvasmányaink között szereplő munkásíró rossz románsággal eladagolt kiszólásaival például: ő öt osztályt végzett egyetemi oktatóként buzgón üldözte a „polgári csökevényeket”, köztük a magyarországi vendégtanárokat és a kollégiumból éjszakára kimaradó lányokat.

Meséltek közben gyakran bús tanáraink hajdan volt dicsfényéről és zárolt dolgozatairól, melyek fel-feltünedeztek azért a háború előtti bibliográfiákban. Szabó T. Attila, a rejtélyes-rejtezkedő nagysággal ott dolgozott még. Hallani lehetett muris történeteket egy-egy új káder felvételének abszurd körülményeiről, és olyan rektori értekezletről, ahol dékánunk, a felvilágosult és harapós esztéta (Kínából májbajoson visszatérve) a szócséplést unva javasolta a testületnek, tárgyaljanak inkább a ló...-ról. (Lásd életközelség.)

A legtöbb és legfőbb történeteket azonban elhallgatták előlünk. Tudatlanokként lehettünk akár boldogok is. Igaz, néhány diáktársunk már titkoszolgálati kihallgatásról járt be vizsgázni, és egy hevültebb hajdúivadék megpróbált aláíratni velünk az Akvárium becenevű cukrászdában egy petíciót a Bolyai Egyetem

visszaállításáért. Aláírtuk volna (talán), ha nem elsőként áll nevünk a listán, és legalább az a tekintélyes professzor odateszi előbb a kézjegyet, aki a memorandum ötletét sugallta. De hát nem tette. (Lásd népmegváltás.)

Mindez igaz is, meg nem is. Hiszen nincs története. Jelenidejű volt. Önmaga múltja. Kijártuk mégis az iskolát, Kárpát-kanyari zugokból és a Magyarország felé lejtő síkokról

portot, hogy felírt a táblára két magyar verssort (a Nemes Nagy Ágnesét), s amikor nem tudtuk kitalálni a szerzőjüket, a maga nyelvén oktatott ki, hogy az ilyent nekünk kötelességünk lenne ismerni, hiszen a kultúránk része. (Lásd a kultúra nemzetekfölöttisége; később többségi gesztus.)

Most, emlékezve, úgy látszik viszont, magyar tanáraink kevesebbet mondtak, mint amennyit tudtak. Nem

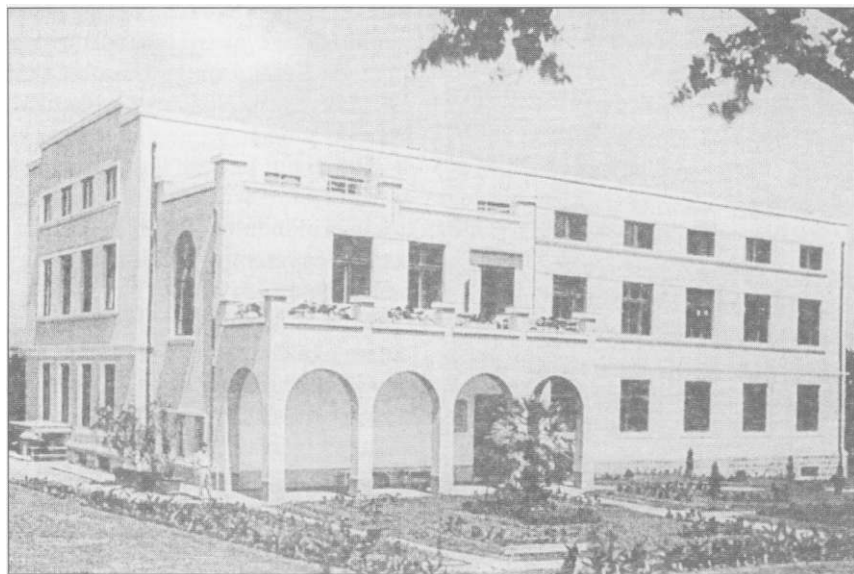
annyira nagylelkűek, engedékenyek (céltudatosan igénytelenek?), hogy ama „összes” átlaga felett osztályozták volna gyatra tudásunkat: magyar középiskolába tehát mégis amazok kerültek. Innen már nem a tanulás, hanem a tanulás kezdődik mindannyiunk számára, illúzióvesztésünk története fűtetlen iskolákban.

Ott volt azonban maga Kolozsvár, nem szorították gyűrűbe még a lakónegyedek és jövevény bérlők, ott voltak a szerkesztőségek, emeleti albrételek, a protestáns teológusok, az irodalmi körök és az elvont szépségek iránt legfogékonyabb matematikusok, ott volt, újrateremtődve nemzedékenként az egyetem, az együttlét, vagyis a másik főiskola: mi magunk. Színház, hangverseny, opera, ami aztán csak keveseknek adatott meg a következő harminc évben. (A *Bánk bán* diákelőadásán az akkori főtenornak tapszűgásra harmadszorra kellett elismételnie a Hazám, hazám... áriát, utoljára azonban románul énekelte el, és néma csend követte. Nem egyébért, hiszen jó román barátaink voltak - de ez már „ügy” volt.) Emlékszem, hosszan győzködtem az emberi jogok ifjú harcosát, a gyönyörű költőnőt egyebek mellett arról, beszéljen a mi - nem a mi kettőnk, hanem a nemzetiségek - sérelmeiről, az ő szájából mégis másként hangzana. Nem állt kötélnek. Megmutattuk egymásnak verseinket: én elolvastam az övéit, neki meg elmeséltem-magyarítottam az enyéimet. Nem ugyanaz ám.

Történt mindez a „nyitás” időszakában, Romániában.

Nem az ott nevelkedett, eszmélt, nevéssé vált kollégáimról kellene szólnom, hanem az összesről. Egy egyetem mindig is az átlagán méretetik meg, nem a jelesein. A szellemével tehát. A romániai magyar oktatás pedig, kényszerek között, majd kancsal szabadságban: létezik, és ez ennek az egyetemnek az érdeme. Ez a mi kultúránk csonkolt darabjaiból, egy Óperencián túlra vetődött sejtjéből képes visszanyerni a maga teljességében. Ez a tanulása.

A kolozsvári egyetem mai tanárai: az egykori diákjai. Az egyetem tehát megvalósította önmagát. Olyan éppen, amilyen. ■

A Növénytan Intézet (épült az 1920-1940 közötti időszakban)

odagyúlva első ízben ültünk igazi könyvtárban, és néhányan még professzori lakásban is. Élveztük a bállokat a „fásoknál”, vonzott és ajzott a város, melynek bezárkózását gőgnek véltük, noha önvédelem volt, a régi házakból kiszűrődő esti lámpafény, a néhány idejétmúltnak tetsző figura (egyikük magyar külügyminiszter volt, a másik országépítő polihisztor, amaz meg zongoraművész barackszíni felöltőben), és a Házsongárdi temető, amelynek csöndjében tanulni és csókolózni lehetett, nemzetiségre való tekintet nélkül.

A bölcsészkarra - a hajdani Marianumba, azaz lányképzőbe - járt akkor még néhány magyarországi folyóirat, de Tamási Áron '56 októberi látogatása óta szerző már egy szála se. Egyik kiváló román tanárunk azzal szégyenítette meg a tanulócsor-

volt hozzá kedvük, értő hallgatóságuk vagy merszük. Néhányuk azonban cinkosan eltért a tanrendtől, nagyobb teret, hangsúlyt kapott egy-egy nemzeti költő, mint ahány óraszám kijárt neki, s volt, aki a háború utánra is elmerészkedett az irodalomtörténetben, amely a tanterv szerint csak a „Felszabadulásig” tartott, utána már a romániai magyar irodalom következett. Akadt ugyanakkor román oktató, aki a katedráról nevezte hazaárulónak az akkoriban mottóként idézgetett török-kori költőjüket.

Román-magyar szakra jártam. Jó néhányan, akik nem csak a könnyebb felvételi vizsga miatt irakoztunk oda, azzal az illúzióval készültünk vissza vidékre, hogy majd mi tanítjuk mindkét kultúrát, és nem a „regátiak” (lásd multikulturalitás). Végül az ország egyetemlein végzett összes román szakossal együtt választottunk magunknak munkahelyet, az akkori reglama szerint eredményeink sorrendjében - és a mi kolozsvári tanáraink nem voltak

Vathy Zsuzsa

FAFARAGÓK ÉS NÉPTÁNCOSOK KASTLBAN

1945-ben Passauban, a menekült-táborokban összegyűlt gyerekek részére iskola alakult, melyben az ottani tanárok, papok, apácák tanítottak, ők foglalkoztak a bizonytalan jövőjű és bizonytalan sorsú fiatalokkal. Igaz, abban az időben kevesen voltak, akik meg tudták mondani, mi lesz velük másnap, főleg, akik a háború vesztesei közé tartoztak.

Az iskolát tehát az élet adta helyzet hozta létre. Tíz év után már nagyon kevés diák maradt, és az iskolát készültk feloszlítani, amikor kitört a magyar forradalom. Németországot, Európát és a többi földrész minden országát soha nem látott magyarországi menekültáradat lepte el, közöttük mintegy százezer fiatal volt. 1958-ban, a volt kastli kolostor iskolájában és internátusában kétszáz magyar gimnazistát helyeztek el. Otthont kaptak és anyanyelvükön tanulhattak. A kilencosztályos gimnázium 1998-ban ünnepli fennállásának negyvenedik évfordulóját.

Müller Györggyel, a Kastli Gimnázium kollégiumi nevelőtanárával - egyúttal fafaragó és néptáncanárával - Budapesten beszélgetünk, a Magyar Ír szövetségben. Néhány diákjával festményeket és fafaragásokat hozott el Kastlból, kiállították, bemutatták őket. Bibliái tárgyu képek, meseillusztrációk, történelmi ihletésű faragványok és festmények néznek ránk a falakról, oszlopkokról. Diákok és tanárjuk közös munkái.

- *Hogy lehet a bajorországi Kastlban „meghonosítani” az erdélyi fafaragást, a dunántúli néptáncot?*

- A gimnáziumban minisztériumi engedéllyel - az órarendbe illetve, kötelező tárgyként - tanítjuk az ötödik, hatodik, hetedik osztályosoknak a néptáncot és

a fafaragást. Ezután érettségig már csak kedvtelésből, szakkörökön. Furcsán hangzik? Meglehet, de Magyarországon természetes, hogy aki akar, bárhol megtanulhat táncolni vagy akármelyik népművészetet művelni. Megjegyzem, amikor a budapesti Trefort Ágoston Gimnázium énektanárnője vendégségben volt nálunk, megtetszett neki az ötlet, és - tudomásom szerint - a néptáncot ők is bevezették.

- *Egy angolóra, egy fizikaóra, és utána a néptánc?*

- Igen. Az óráként leadott tánc délelőtt van, fiúknak, lányoknak együtt. A nyolcadik osztálytól a tanulás táncsport keretében folytatódik, esténként, hetente kétszer. Természetesen ez fakultatív, nem kötelező. Táncaink egy része az ötvenes-hatvanas évek koreográfiáját követi, nem akarjuk és nem is tudjuk a divatot követni, a hagyomány őrzésére és a közös tánc örömeinek a megismertetésére törekszünk.

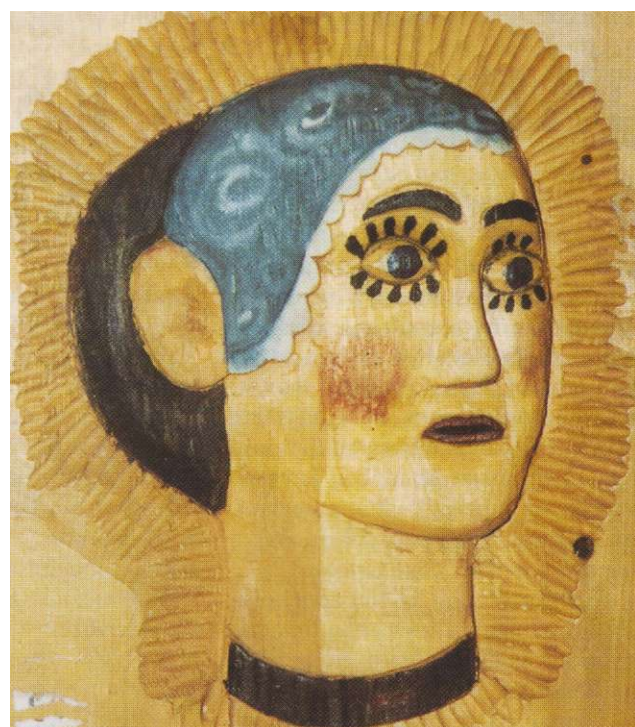
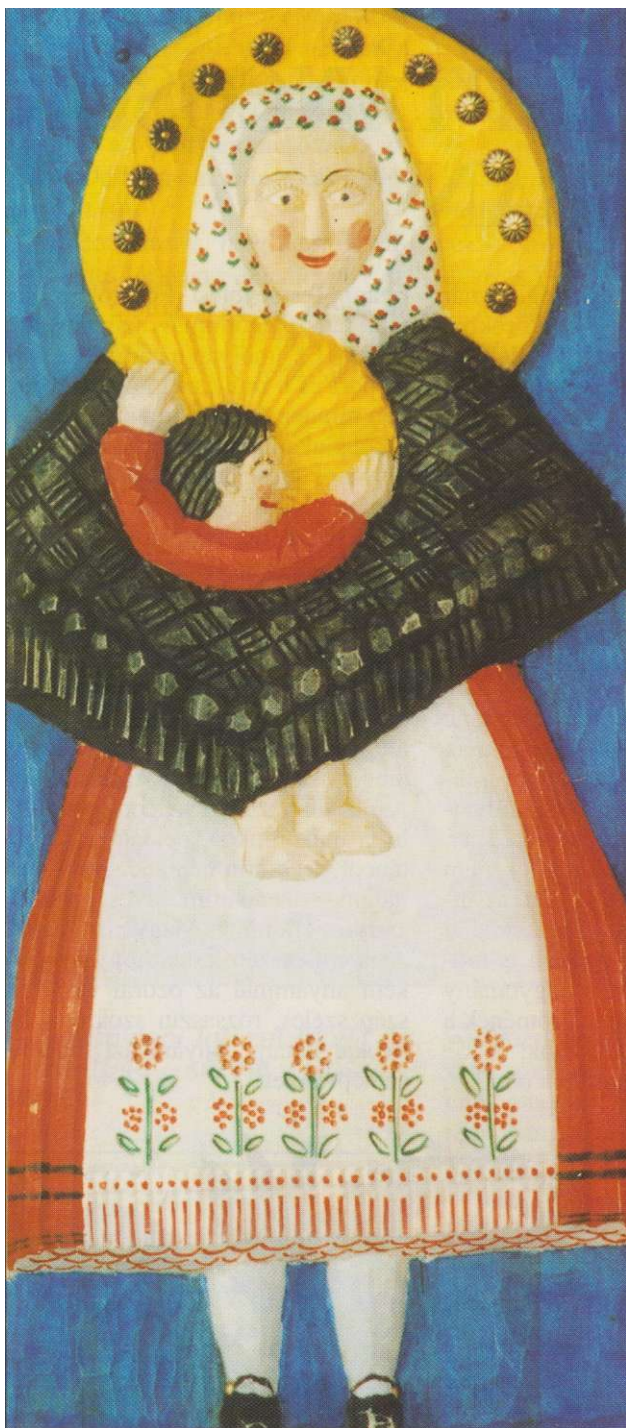
- *Tanár úr hol tanult táncolni?*

- Előbb Kastlban, majd Kölnben folytattam. Az

ottani Testnevelési Főiskolára jártam, tánc-pantomim és színházi tánc szakra. Ez amolyan határterület volt, a sport és a művészet között. Kölnben minden ősszel kitéttük a főiskolákra plakátunkat, hogy a kölni Bokréta Együttes táncosokat keres. Az együttesben a lányok nagy része német volt, a fiúk magyarok. A német lányok kezében ilyen szövegek voltak: „Läffälä fojik a Tifa...”, fonetikus leírva, majd németre fordítva. Egyszer az egyik új táncosunk azt mondta, ő már otthon is táncolt. Hol? - kérdeztük. Szanyban. Az meg hol van?! Ekkor ismerkedtem meg a szanyi, a rábaközi táncokkal. Azóta több szanyi táncot építettünk be a műsorunkba, például a seprűs táncot... Otthon néptáncot nemigen láttam, tizenhárom éves voltam, amikor eljöttünk Magyarországról. Arra emlékszem csak, hogy gyerekként anyámmal az ozorai vásárban szép széles, rózsaszín szoknyás lányokat láttam. Anyám azt mondta, ez népviselet.

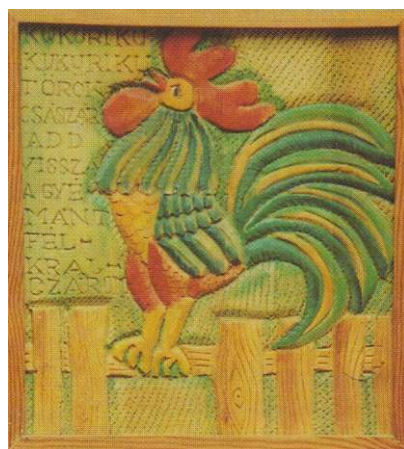

János vitéz
és a hétfejű sárkány

„Mária, Mária, szép
mennyei csillag...”

Dudafej, eredeti minta
alapján. Erdélyi Ágnes
munkája

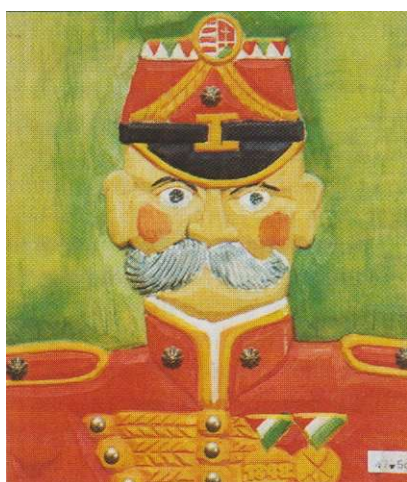
„Kukuriku, török császár...”
Meseillusztráció után

Jónás és a cethal

Illés szekere

Obsitos huszárkapitány

Esküvői kép

Röfi és mamája. Reich Károly rajza alapján

A kölni Cinege Együttes alapítója:
„Kása Béla hegedűje maradt volna az erdőbe...”

Virágáros kofa

- Ön Tolna megyében született?
 - Budapesten születtem, és a Tolna megyei Felső-Nyéken nevelkedtem. Negyvenöt után apám szülőfaluját kitelepítették, mi véletlenül itt rekedtünk, így lettünk mi magyar svábok. Ötvenhat decemberében eljöttünk, fél évig egy felső-ausztriai menekülttáborban éltünk, majd a rokonság segítségével kikerültünk onnét. Apám sváb létére visszajött Magyarországra, csak anyám, nővérem és én maradtunk kinn. Neki akkor már a házához, földjéhez, szőlőjé-

megtudtam, hogy Kastlban megüresedett egy nevelőtanári állás. Megpályáztam. Ez tizennyolc évvel ezelőtt volt.

Úgy gondolom, az én élettörténetem példázza, mit jelenthet egy gyerek életében az iskola. Mert ha a nyelvet nem jól beszélem, nem álltam volna meg a helyemet német iskolában. Tele lettem volna kisebbségi érzéssel, és rossz lett volna a bizonyítványom. Kastlban magyarul tanítunk, nem jelent behozhatatlan hátrányt, ha valaki nem be-

- A fafaragást autodidakta módon tanulta?

- Igen. Viszont kitűnő rajz- és művészettörténész-tanárom volt a Kastl Gimnáziumban, Szemerédy Miklós; ő rajzoltatott velünk először pásztorbotot, és faragni is ő tanított meg. Önálló kiállításaim eddig Kölnben, Budapesten, Kastlban, Ambergben voltak. Szinte minden nagyobb képet a diákjaimmal közösen faragtunk.

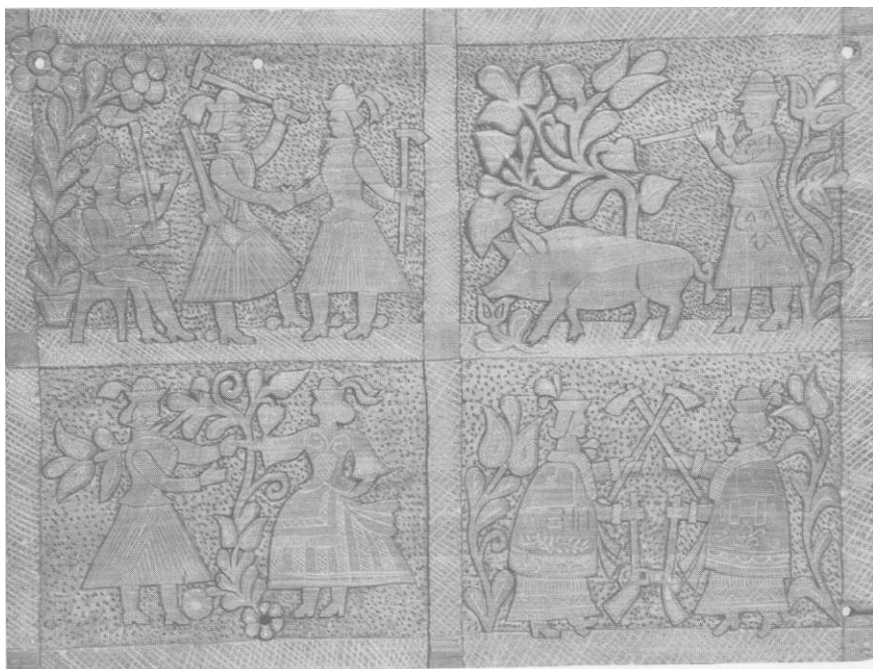
Van egy nagyméretű oltárképünk - a párizsi magyar kolónia megrendelésére készült -, ezen Keresztelő Szent János egy vízimalom tövében kereszteli meg Jézust, az Angyali Üdvözlést egy csikóruhában lévő angyal adja át a paraszt-Máriának, és József egy asztalos műhelyben tanítja faragni a fiát, Jézust. Tóth Péter újvidéki, Gulyás Ricsi, Nyáry Gergő magyarországi és Gese Levente erdélyi diákjaimmal együtt készítettük.

- Mire büszke a tanár úr, mire gondol jó érzéssel?

- Egyik diákom kiváló műbútorasztalos lett, erre büszke vagyok. És örömmel tölt el újra meg újra, hogy a kastli magyar gimnáziumban taníthatok, ahol a diákokat nemcsak tanítjuk, hanem neveljük is; ahova évente kétszázhusz-kétszáznegyven diák jár; amely azon kívül, hogy magyar nyelvet, magyar irodalmat, magyar történelmet és magyar földrajzot tanít, bajor érettségit is ad, és ezt Európa valamennyi egyetemén elfogadják.

- A Kastl Magyar Gimnázium tanárjaként hogyan látja a jövőt? Az egyesült Európát?

- Mi azt tanítjuk a gyerekeknek, azért kell megismerni a magyar kultúrát és megmaradni magyarnak, mert kell, hogy valahol legyen egy szellemi, lelki otthona az embernek. A bajorokban van egy egészséges nemzeti öntudat, ezt örömmel tanuljuk el tőlük. Ők azt mondják, az egyesült Európában ők lesznek a bajor színfolt. Lehet, hogy egy idő után az egyesült Európában nem lesz Németország, nem lesz Magyarország - úgy, ahogy most -, de lesznek bajorok, rábaköziek, szatmáriak. Vagyis olyan népek, amelyek ragaszkodnak a gyökereikhez. ■

„Hej, élet, élet, kanászélet...” Különálló eredeti minták alapján összeállított életkép: tánc, munka, udvarlás, verekedés Müller György és tanítványai munkáiból

hez, mesterségéhez - pék volt -, úgy látszik, több köze volt, mint bármelyikhez a világon.

Előbb egy évig „Kinderdorf”-ban laktam, majd egy német bencés gimnáziumban tanultam. Kastlba úgy kerültem, hogy az iskolánkat meglátogatták a kastli bencés tanárok, hozták magukkal a néptánc csoportjukat. Attól kezdve, hogy megláttam őket, nem volt maradásom. Néhány hét leforgása alatt én is Kastlban voltam. Azóta is ott élek, most már a családommal.

- Közben voltak a kölni testnevelési főiskolán töltött évek.

- Amikor végeztem, Kölnben először úszómesterként dolgoztam, majd egy látogatáskor véletlenül

szél más nyelvet. Itt egy osztályon belül három szinten folyik a nyelvtanítás, ezért a diákok előbb-utóbb utoléri egymást, behozzák a lemaradásaikat. Ugyanez vonatkozik a többi tárgyra is, hiszen mindenütt másképp tanítanak földrajzot, biológiát, hogy a történelmet ne is említsem.

- Három diák és tanárjuk kifaragták a Kastl Magyar Gimnázium címerét. Miből áll ez a címerkép?

- Bajor pajzson a magyar címer, balra tőlük a kastli hat lilium. Négy nyelven ráírtuk, hogy „Magyar Gimnázium”, körös-körül pedig az Európai Unió csillagai láthatók. Egy olaszországi, egy svájci és egy amerikai diákom faragta, és én.

KULTURÁLIS HÍDFŐ A DUNA PARTJÁN

- *Első kérdésem: mi a budapesti Francia Intézet szerepe a magyar-francia kapcsolatokban? Milyen kapcsolatokat tartanak fenn a kultúra különböző területei, az irodalom, a képzőművészet, a filmművészet, a zene és egyéb művészeti ágak képviselőivel?*

- (magyarul) Szeretnék néhány magyar szót elmondani magyar barátainknak, de sajnos az én magyar tudáson nem egészen jó, és ezért szeretném francia nyelven folytatni. Hát most franciául beszélünk. Köszönöm szépen. Tevékenységünk szerves részét alkotja a budapesti Francia Nagykövetség által összehangolt kulturális politikáknak.

Első feladatunk a francia nyelv oktatása. Az intézet megnyitása, vagyis 1947 óta - megjegyzem, intézményünk ötven éve áll fenn ...

- *Ha megengedi, hogy félbeszakítsam: tudomásom szerint az önöké az egyetlen külföldi kulturális intézet Budapesten, amely kezdettől fogva, vagyis 1947 óta megszakítás nélkül működik.*

- ... Így van. Európának ebben a régiójában - ahogyan annak idején nevezték, a „keleti országokban”, vagyis a népi demokráciákban - a mi intézetünk az egyetlen, amely ebben a nehézségekben bővelkedő időszakban végig nyitva volt.

- *Ehhez, ugye, gyakran nagy tapintatra volt szükség. Nem hivatalosan ugyan, de értesültem egy régi utasításról: a Francia Intézet könyvtárosa-inak nem kellett túl nagy energiát fektetniük a kikölcsönzött könyvek visszaszerzésébe; így juttattak el magyar olvasókhöz úgyszólván „pult alatt” olyan francia irodalmi műveket, amelyekhez azok más módon nemigen juttottak volna hozzá, ezzel is hozzájárulva a francia kultúra terjesztéséhez.*

- Világos. Lehetőséget nyújtottunk a lelkes olvasóknak arra, hogy megtartsanak olyan könyveket, amelyeket a könyvtárunkból vettek „kölcsön”.

- *Olyan időszakban történt ez, amikor a magyar olvasóknak nemigen állt módjukban, hogy francia kiadású könyveket vásároljanak.*

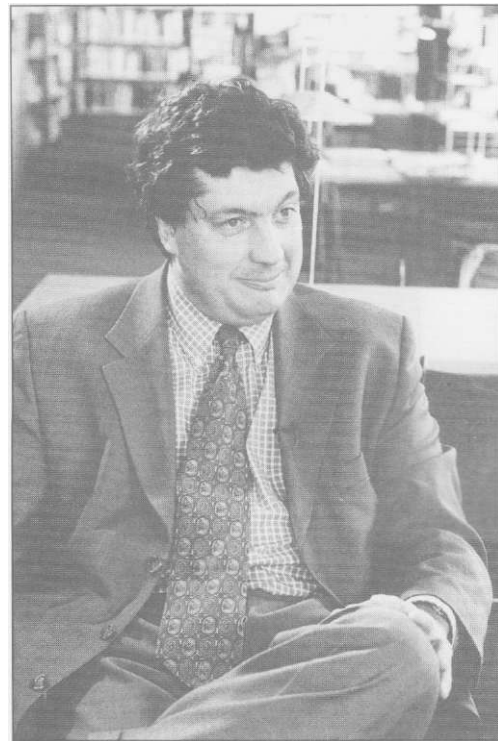
- Így van. Ezek az idők azonban már elmúltak, úgyhogy például a nyelvoktatás is szélesebb keretekbe illeszkedhet, és a francia nyelven beszélők közösségét gyarapíthatja. 1990 után újból igen sokan kezdtek el nálunk franciául tanulni, és - nem beszélve a szerzte az országban működő nyelvtanárok és lektorok hálózatáról - budapesti intézetünkben mintegy 35 tanár évente mintegy háromezer diáknak oktatja a francia nyelvet: tanfolyamaink a kezdőtől a Sorbonne színvonalának megfelelő szintig nyújtják a nyelvi ismereteket, beleértve természetesen az összes közbenső fokozatot.

- *Mit gondol, hányan tanulnak, illetve tudnak ma Magyarországon franciául?*

- Pontos számadatokat nem állnak rendelkezésünkre, csak becslésekre tudunk hagyatkozni. Mintegy ötven ezer azoknak a száma, akik különböző oktatási intézményekben alapfoktól az egyetemi szintig a nyelvet tanulják. Azt már nehezebb számszerűsíteni, hogy hányan beszélnek franciául. Erőből nincs pontos tudomásunk, de ha azt mondom, hogy körülbelül kétszer annyian lehetnek, akkor aligha járok túl messze a valóságtól, bár ez - hangsúlyozom - csak becslült adat. Első lényeges és alapvető feladatunk tehát a francia nyelv tanítása, amelyre állandóan nagy figyelmet fordítunk.

- *Hogyan alakul az együttműködés a többi területen - a tudomány, az irodalom, a képzőművészet, a filmművészet és a zeneművészet területén?*

- E területeken is fontos szerepet töltünk be, hiszen évente mintegy kétszáz kulturális, illetve művészeti rendezvényt szervezünk az intézet keretében. A kulturális és művészeti eseményekre szorítkozom, mert a tudományos és műszaki rendezvényeket voltaképpen a nagykövetség kulturális osztálya szervezi. Helyet adunk ugyan olyan rendezvényeknek is, amelyeknek markáns tudományos jellegük van - ilyenek a francia és magyar értelmiségiek különféle találkozói, amelyek egyszerre tudományos és kultu-

Beszélgetés Jean-Luc Souléval, a budapesti Francia Intézet igazgatójával

rális jellegűek, például az újkori vagy a jelenkori történelemmel foglalkozó történeztudományi konferenciák, amelyeken jeles tudósok vesznek részt mindkét országból. Magyar részről többek között H. Balázs Éva vagy Klaniczay Gábor, például amikor tisztelettel adozunk olyan kiemelkedő tudósegységnek emlékének, mint Benda Kálmán vagy Klaniczay Tibor és a magyar tudomány más jeles képviselői. A francia tudósok közül megemlítem Chartier-t, Le Goffot, aki valószínűleg szintén Budapestre látogat, Jacques Derridát,

aki, akárcsak sokan mások, már járt itt, és remélem, újra eljön.

– *Nem beszélve Fejtő Ferencről, akiről nehéz eldönteni, hogy inkább franciának vagy inkább magyarnak kell-e tekintenünk, s aki rendszeres vendég önöknél.*

- Őt is, mint a hozzá hasonlókat, leginkább révésznek nevezhetjük, akik ingajáratban közlekednek Budapest és Párizs között, s akik meghatározó szerepet töltenek be a két kultúra hétköznapjaiban. Nos, tevékenységünk második fontos területe a művészettel és a kultúrával kapcsolatos. Említettem már, hogy mennyi ilyen jellegű rendezvényt szervezünk részint itt az intézetben, részint pedig sok külső helyszínen, én ugyanis roppant fontosnak tartom a partnerkapcsolatok ápolását olyan magyarokkal, magyar intézményekkel, akik, illetve amelyek szívügyüknek tartják közös projektek tető alá hozását. Példaértékű az együttműködésünk az Őszi Fesztivállal, a Tavaszi Fesztivállal, a Petőfi Csarnokkal, a Múcsarnokkal, az Örökmozgó filmszínházzal vagy a Toldi mozival, a Balázs Béla Stúdióval vagy a Budapest Film kezelésében álló Corvinnal. Sok partnerrel működünk együtt; nem soroltam fel valamennyit. Nem beszéltem még azokról a színházakról sem, amelyekkel együttműkö-

dünk, például a Várszínházról vagy éppen az Operaházról, mellyel közösen rendeztünk nemrégiben egy nagyszabású magyar-francia operagálát. Hétköznapi, rendszeres tevékenységünk a kultúra igen változatos területeire kiterjed.

Nemrég építettünk ki kapcsolatot a magyar könyvtárakkal, ezt a jövőben is folytatni kívánjuk, de ez már átvezet munkánk harmadik nagy területére, hiszen ez már a dokumentációval kapcsolatos tevékenység tárgykörébe tartozik. Tudjuk, milyen fontosak a könyvtárak, ezért közreműködünk a könyvtárközi kölcsönzésben, vendé-

gül látunk könyvtári kutatókat és könyvtárszakos egyetemi hallgatókat, és hozzáláttunk a hosszú távú, mélyreható együttműködés megalapozásához a magyar könyvtári hálózattal és a magyar könyvtárosokkal. Nemrég meghívtuk a magyar és közép-európai közönséget egy nagyszabású találkozóra „Könyvtárak a jövőért” címmel, annak érdekében, hogy közösen elgondolkozzunk, milyen szerepet szánunk a jövőben a nagy könyvtáraknak és könyvtári hálózatoknak. Német barátaink a Soros Alapítvány, a magyar művelődési minisztérium, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Ma-

gyar Kulturális Alap közreműködésével három napon át 250 könyvtárost láttunk vendégül, akik Közép-Európa országaiból, Németországból és Franciaországból érkeztek, s akik elmélyült tanácskozást folytattak e kérdésekről. Jó példa ez arra, hogy milyen konkrét akciókat indítunk, milyen partnerkapcsolatokat alakítunk ki a jövőbe tekintve, s hogy milyen szerepet töltsünk be a kulturális életben Budapest kellős közepén.

- *Mindez nem valósulhatna meg ilyen sikeresen rendszeres személycserék nélkül, hiszen a kultúrák közötti*

közvetítés nem képzelhető el a kultúra hordozói, az emberek nélkül. Mit tesznek ezért? Adnak-e ösztöndíjakat?

- A francia kormány évről évre igen sok ösztöndíjat ad ki kulturális, tudományos és műszaki területen. Ebben úgy veszek részt hogy kiválasztok fiatal magyar művészeket a képzőművészet, a plasztikai művészetek, az irodalom, a zeneművészet, a színházművészet vagy a filmművészet képviselői közül, akik ösztöndíjjal Franciaországba utazhatnak hosszabb-rövidebb időre. Olyan fiatal férfiakról és nőkről van szó, akikre szép jövő vár

szakmájukban, akik már közelebbi kapcsolatba kerültek a francia kultúrával, a francia nyelvvel, s akik jól körülhatárolt elképzelések szerint egy, két vagy akár három évet is tölthetnek Franciaországban. Az egyetemi oktatás területén elsősorban olyan hallgatók kiutazását szorgalmazzuk, akik már magas szintű kutatásokat folytatnak, s akiknek szakmai fejlődésére jó hatással lehet, ha kutatásaikat Franciaországban folytathatják. A cserekapcsolatok tehát ilyen célokat szolgálnak. Én egyúttal kulturális attasé is vagyok; ebbéli minőségemben egyebek között az a feladatom, hogy ilyen célból neveket és projekteket javasoljak.

- *Néhány éve gyönyörű, új épületbe költöztek, amely a Duna partján emelkedik, s ahonnan pompás kilátás esik a folyón átívelő hidakra, az Országházra és a magyar főváros több más látványosságára. S ha már a hidaknál tartunk, hadd kérdezzem meg, mennyiben alkalmas ez az épület arra, hogy hídát verjen a két ország kultúrája között. Annál is inkább helyénvaló az épületről szólván hídról beszélni, mert az intézet földszintjén található könyvesbolt is a „Híd” (franciául: „Le Pont”) nevet viseli.*

- Hadd tegyem mindehhez hozzá, hogy az intézet folyóirata, amelyben

programjainkat ismertetjük, a *Le Pont des Arts* (Magyarul *A művészetek hídjája*) nevet viseli, ami egyrészt arra az átkelési lehetőségre utal, amelyet a Dunán átívelő hidak jelentenek, másrészt arra a híres párizsi gyaloghídra, amely a Louvre-ral és a francia Tudományos Akadémiával szemben található, de egyszerűsége arra a szerepre is, amelyet be kívánunk tölteni, s amelyet remélem is, hogy betöltünk a két kultúra közötti átjárások, gyaloghidak megépítésében. Ez a két kultúra jól ismeri egymást, bár a történelem során nemegyszer, olykor túl hosszú ideig is zavarok, fennakadások voltak köztük, de a kapcsolatuk ma újból ugyanolyan jó és intenzív, mint régen. Azt hiszem, a Francia Intézet képes közvetítő szerepet játszani a személycserékben, a merész tervek megvalósításában, a dolgok előbbre mozdításában.

A franciák mostanában sokkal szívesebben jönnek Magyarországra, mint akár csak néhány évvel ezelőtt, ami arra mutat, hogy jobban ismerik Magyarországot. Régebben sem a jóindulat hiányzott belőlük, egyszerűen az ismereteik, a kapcsolataik szintje volt alacsony. Ma más a helyzet. A számos és sokféle kapcsolat révén, és itt nemcsak a Francia Intézet tevékenységére utalok, hanem a Magyarországon több éve befektető francia iparvállalatok közreműködésével létrejött személyes, pénzügyi és árucserre-kapcsolati hálózatra is, arra a környezetre, arra a kapcsolatrendszerre, amelyre alapozva eredményesebben tevékenykedhetünk.

- *A német Goethe Intézet vagy az Olasz Intézet szép régi épületben kapott helyet, míg a Francia Intézet mintegy hat éve egy ultramodern házban „lakik”. Mivel járul hozzá az intézet különleges légköréhez maga az épület? Megkönnyíti-e, hogy feladatukat, a francia kultúra terjesztésének feladatát eredményesen ellássák?*

- Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy olyan intézményben töltjük hétköznapjainkat, amelynek épületét a nagy francia építész, Georges Morios tervezte. A tervező jól áttekinthető, nyitott épületet képzelt el a Duna partjára, amelynek közös használatú helyiségeibe csak úgy árad be kintől a fény, s amelynek színvilága a folyó vizére emlékeztet, egyes jelképesnek is mondható építészeti részletei pedig, például a sarok-

tornyok, az épület szomszédságában álló XVII. századi házak jellegzetességeivel állnak összhangban. Érezhető az a szándék, hogy az épület a maga modernségével kiemelkedjék a környezetéből, de egyszerűsége „rímeljen” is arra. Persze, mint általában minden számottevő épületet, érték és érik is bírálatok, de mindennek ellenére elmondható róla, hogy építészeti szempontból figyelemre méltó inté-

nyeket, előadásokat, amelyeknek nyilvánvalóan szűk a nagyterem, szeretnénk a jövőben házon kívül lebonyolítani. Sajnos, a médiatárban is kevés a hely, úgyhogy időről időre felújítjuk gyűjteményünket, de nem tudunk egyszerre ötvenezer tételnél többet tárolni. Szóval a viszonylagos tágasság ellenére szűkében vagyunk a helynek.

- *A továbbiakban személyesebb*

zetben dolgozunk, amelyet sok olyan ember méltányol, akit minden érdekel, ami a város új arculatának része.

- *Elég nagy-e, hogy elférjen benne mindaz, amivel önök foglalkoznak?*

- Meg kell mondanom, hogy paradox módon nagy gondot okoz nekünk a helyhiány. A nyelvtanfolyamok egy részét, akárcsak azokat a rendezvé-

dogokról szeretném faggatni. Mennyire találja meg ebben a munkában önmagát, mennyire illeszkedik karrierjébe ez a Budapesten töltött négy év, a budapesti Francia Intézet igazgatói posztja? Mennyire teljesedik ki a személyisége ebben a munkában?

- Két kérdésére szeretnék rögtön

reagálni. Először is én a dolgokat nem karrierszempontok szerint szemlélem. Nem vagyok karrierdiplomata. Megbízatom időtartama nincs hivatalosan meghatározva: tart, ameddig tart, úgyhogy az ön által említett három-négy évből több is lehet, legalábbis én így remélem, a kérdés egyelőre teljesen nyitott. Az itt eltöltött idő személyes okokból is igen gyümölcsöző a számomra. Ideérkezésem óta létszá-

meglátogathatunk. Nos, ha az ember barátokkal van körülveve, ha itt született a gyereke, ha valamelyest megbárátkozott az ország nyelvvel - ami persze nem jelenti azt, hogy ne volnának nehézségeim a megértés vagy a kifejezés terén, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy honfitársaim többségéhez hasonlóan nem vagyok kimondottan nyelvtelhetség -, és így az ember jobban megértheti a magyar lel-

valaki, aki az átlagos franciáknál sokkal jobban tájékozott magyar ügyekben, hogyan határozná meg, hogyan jellemezné a magyar kultúrát, Budapestet, a magyarokat, egyszóval azt a bizonyos „magyar lelket”, ha ugyan egyáltalán van ilyen?

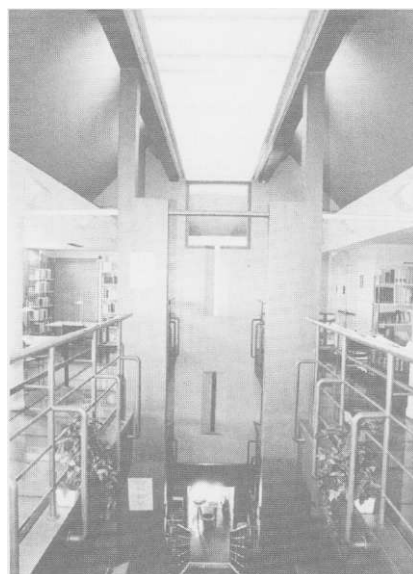
- Budapestre, a városra majd még visszatérek. Ami a „magyar lelket” illeti, ezt - akárcsak bármelyik másik nép lelkét - nehéz meghatározni. Azért megkísérlem. Véleményem szerint három fő alkotóelem ötvöződik benne: jellemző rá egyrészt az ősi kultúra, másrészt a külső jelekben is megnyilvánuló büszkeség, harmad-sorban pedig a nyelv, amely a gondolkodásmódot befolyásolja. A „magyar lélek” e három elemből táplálkozik.

- Nehéz-e hozzáférközni? Önnek mennyire okozott ez nehézséget?

- Nem különösebben. Szerencsém volt: Pütkösdkor érkeztem Magyarországra. „Áldott szép pütkösdnek gyönyörű ideje” - írja Balassi. És csakugyan: a sugárzó tavaszi napfény, a kipattanó rügyek, virágba bomló természet olyan hatással volt rám, hogy már az első napon úgy éreztem: egycsapásra bensőséges kapcsolatba kerültem az országgal. Azóta voltaképpen nem is tesztek semmi egyebet, mint ez a kapcsolatot ápolom szünet nélkül.

Ráadásul ha valaki olyan ember, mint én, vagyis hivatásszerűen foglalkozik a kultúrával, akkor Magyarország különösen izgalmas hely a számára. Hogy miért? Az okok között éppúgy szerepel az ország gazdag kultúrája, amely sok rokon vonást mutat a francia kultúrával, mint a magyarok nemzeti büszkesége, amely abból táplálkozik, hogy bármekkora tragédiák érték is a hazát a történelem során, a „magyar lélek” minden sorscsapást túlélt. De ide tartozik a gondolkodást formáló nyelv is, amelynek kisugárzása - akárcsak a francia nyelv - az országhatárokon túl terjed, ami nemcsak a közvetlen földrajzi környezetre érvényes, hanem tágabb nemzetközi összefüggésekben is, annak a jelentős szerepnek köszönhetően, amelyet a külföldön élő magyarok világszerte betöltenek. Alapjában véve tehát sok hasonlóság van a francia és a magyar lélek között.

- Vannak-e jelentős eltérések is a két nép nemzeti karaktere között? Francia szemmel nézve milyen szokat-

mában gyarapodott a családom: „magyar” kislányom, Gabriella már itt született Budapesten, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy itthon érezzük magunkat. Egyébként sok barátunk van Magyarország különböző vidékein. Akárhol járunk is az országban, szinte minden városban vagy faluban akad olyan barátunk vagy ismerősünk, akit

ket, jobban megismerheti az országot: nos, mindez jelentősen hozzájárul az ember személyiségének kiteljesedéséhez, gazdagodásához.

- Ön, Soulé úr, igazi világfi: nagy társasági életet él, sok fogadást ad, sok emberrel találkozik, rengeteg kapcsolata van szerte az országban. Itt szerzett ismeretei alapján mint olyas-

lan - *hogya ne mondjam: negatív - véleményeik, reakcióik vannak a magyaroknak?*

- Az ember gyakran találkozik első pillantásra szokatlan reakciókkal, amelyeket később, némi elemzés után jobban megért. Ilyen például a nemzeti érzékenység, amelynek elég a felszínét kissé megkarcolni, és máris sebet kap. Megjegyzem, ezt is jobban meg lehet érteni, ha az ember tudja mihez kapcsolni a francia kultúrában. Aztán itt van a nagy magyar Alföld: az itt élő emberek térszemléletét, lelkiületét nagymértékben meghatározza a végtelen síkság, az, hogy a tekintet akadálytalanul siklik végig a láthatáron, egy domb, egy kiszögellés sem akad az útjába. Ebből adódóan a „puszták népe”, hogy a költőt idézzem, a felületes megfigyelő számára olykor meglepően reagál bizonyos dolgokra, de ha jobban megismerjük, már kevésbé érezzük reakcióit szokatlanoknak.

- *A Francia Köztársaság elnöke, Jacques Chirac nemrégiben Magyarországra látogatott. Ebből az alkalomból többször elhangzott, hogy a francia-magyar kapcsolatok még sohasem voltak olyan jók, mint manapság. Persze mindig vannak kihasználhatatlan lehetőségek. Ön szerint milyen területeken lehet továbblépni? Van egy működő, nagyszabású könyvkiadási program: hogyan folytatják? Az intézet filmalkotások elkészítését is támogatja: például Enyedi Ildikó legutóbbi filmjére gondolok. És mi a helyzet a zenei vagy a tudományos együttműködéssel?*

- Bizonyos kiemelt területeken, például a könyvkiadásban van lehetőség fejlődésre. Mint ön is említette, van egy programunk, a Kosztolányi-program, amely mindkét ország könyvkiadását érinti: egyrészt francia könyvek lefordítását és magyarországi kiadását támogatjuk, másrészt - szerényebb mértékben - igyekszünk hozzájárulni a magyar irodalmi kultúra terjesztéséhez Franciaországban. Több könyv megjelenését támogatjuk, például Mándy Iván *A francia-kulcs* (franciául *La clé anglaise*) című kötetét, aztán egy fiatal magyar prózaírók írásából összeállított antológiát, amelyet igen kedvezően fogadott a francia olvasóközönség...

- *Vélhetőleg főként a fiatalok...*

- Igen, főként a fiatalok, de olyan

művelt olvasók is, akiknek alaposabb ismereteik vannak a magyar, illetve tágabb értelemben a közép-európai irodalomról. Megemlítem még egyik elődöm könyvét, amely magyar és francia kiadásban is megjelent. Guy Turbet-Delofról van szó, aki 1956-ban Budapesten tartózkodott, és naplót vezetett élményeiről. Vannak terveink az elkövetkező időkre is, de erről talán majd máskor beszélünk.

Ami a zenét illeti, e területen a kapcsolatok nem voltak sem elég szorosak, sem elég rendszeresek. Az utóbbi három évben Budapesten és több nagy vidéki városban sok csereprogramot szerveztünk a két ország muzsikusaiknak részvételével, úgyhogy sokat javult a helyzet: több operaház és színház tűz műsorára darabokat a Franciországból játszottak közül. Ez is lényeges eleme a kapcsolatoknak. A színházi életben arra törekszünk, hogy több francia darab kerüljön színre Magyarországon francia nyelven, francia rendezők közreműködésével, bár ilyen esetekben a nyelvi nehézségeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Egy példa: az ismert francia rendező, Daniel Mesguich társulata nemrég adta elő a *Második váratlan szerelem* című Marivaux-darabot a Petőfi Csarnokban, szép sikerrel. Remélem, hasonló akciókat a jövőben is támogathatunk. Vannak persze más területek, ahol a jövőben szintén fejleszteni kívánjuk a kapcsolatokat. Sok mindent tettünk már eddig is, más dolgokat még csak ezután készülünk tenni alá hozni, de olyan magas szintű együttműködést valósítottunk meg, amilyenre korábban nem volt példa. Örülök, hogy eljutottunk ideig.

- *Vannak olyan rendezvényeik, amelyek - eltérően a Budapesten működő többi kulturális intézettől - csak a Francia Intézetre jellemzőek. Gondolok például a július 14. alkalmából megrendezett tűzijátékra, utcabálra, ami nagyon népszerű a budapestiek körében; nemrégiben gasztronómiai napokat rendeztek.*

- Azt hiszem, önök, magyarok épp úgy tudnak ünnepelni, mint mi, franciák. Július 14-én a hagyományoknak megfelelően a nagykövetség körüli fogadást a budapesti francia kolónia tagjainak és magyar barátainak, de az ünnep előestéjén, július 13-án elsősorban Budapest népének akarunk szórakozást nyújtani az épület

falain kívül. Ilyenkor javában szól a francia és a magyar muzsika, pukkanak a petárdák (idén a pirotechnikai látványosságot a Dunán rendeztük meg), méltón a franciák emlékezetében élénken élő ünnep hangulatához. Hiszen annak idején maga a Bastille bevétel is a nép részvételével történt. Az ünnepi jelleg egyébként más rendezvényeinkre is jellemző: rendszeresen adunk ünnepi hangversenyeket az intézet előtti kis téren a zene ünnepe alkalmából; idén második alkalommal rendeztünk gasztronómiai napokat. Ilyenkor szívesen látunk vendégül mindenkit, akinek kedve van, hogy törjön egy darabot a kenyérünkől, hogy megköstölje a sajtunkat, esetleg egy korty bort is hömpölygessen hozzá. Ebből az alkalomból természetesen szakmai, tudományos és művészeti találkozókat is szervezünk.

- *Persze, hiszen a gasztronómia is része a kultúrájának, ugye?*

- Az, méghozzá szerves része.

- *Soulé úr! Végezetül hadd kérdezem meg, van-e olyan kérdés, amit nem tettem fel, de szívesen beszélne róla?*

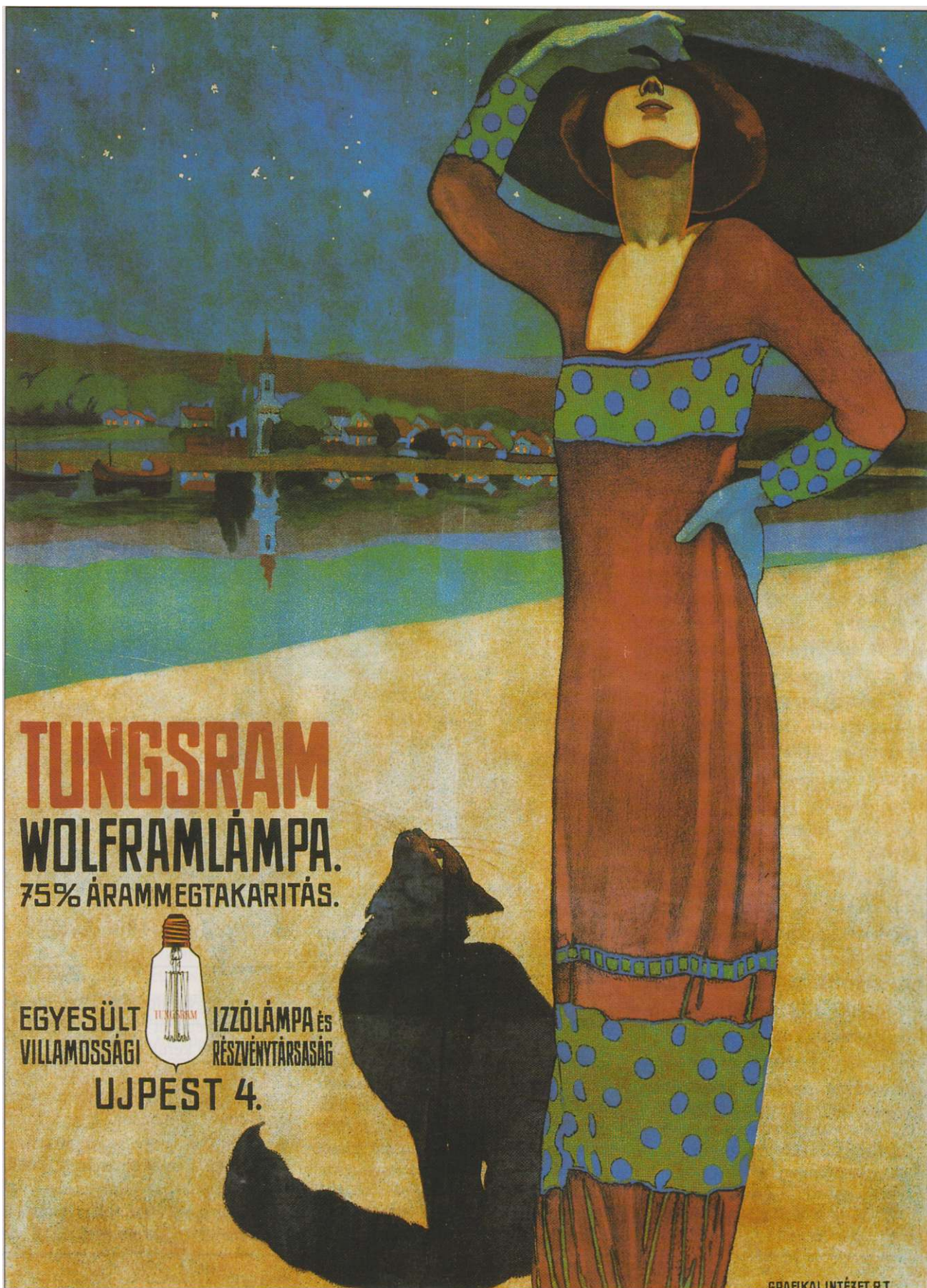
- Egyvalami kissé háttérbe szorult: Budapestről, a városról még nem beszélünk. És ahogy most elnézem a szemem előtt kitáruló panorámát, aligha tudok ennél alkalmasabb motívumot kitalálni e beszélgetés lezárására. Amikor ideérkeztem után közelebről megismerkedtem ezzel a várossal, minden az újdonság erejével hatott rám annak a borongós téli napnak a szürkéségéhez képest, amely gyermekkorom óta, szüleimmel tett első látogatásom óta mintegy huszonöt éven át élt az emlékezetemben. Európa, ha ugyan nem a világ egyik legszebb városát fedeztem fel, amely egyedülállóan szép látványt nyújt a közepén hömpölygő folyóval: a pesti oldal sűrű épületegyüttese városépítészeti szempontból sok érdekességet tartogat, a budai oldal dombvidéke pedig sajátos flórájával és faunájával, a táj szépségével ejti meg a látogatót. Én naponta felfedezek benne valami izgalmas újdonságot; nemcsak nappal, de éjszaka is szívesen rogom a város utcáit, a szebbnél szebb környékek felfedezése vagy akár újrafelfedezése mindennapos örömeim közé tartozik, amióta Magyarországon élek.

Fáber András

Márton György

TUNGSRAM

Egy híres Tungstram-plakát

TUNGSRAM
WOLFRAMLÁMPA.
75% ÁRAMMEGTAKARITÁS.

EGYESÜLT VILLAMOSSÁGI IZZÓLÁMPA ÉS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
UJPEST 4.

Csak egy apróska mozdulat, egy fordítás vagy egy kattintás, és a sötétség helyébe a világosság lép, vagy fordítva. Ennyi az egész. Naponta többször csináljuk milliárdnyian a világon, és a dolognak csak akkor tulajdonítunk jelentőséget, ha valami nem stimmel. Ilyenkor jöhet a létra vagy a hokedli, csavarás ki-be, a régi körte helyébe új kerül, és minden megy tovább.

A körtét persze illene izzónak nevezni, vagy egyre inkább energiatakarékos fénycsőnek, de egyremegy. Legalábbis nekünk. A világítóeszközök mindennapjaink megszokott részévé váltak, úgy tekinthetünk rájuk, mint ami természetes, hogy van. Bő száz éve.

Csoportkép a Tungstam Kutatóintézet egykori vezetőiről és munkatársairól a harmincas évek elejéről

A feltaláló Edison volt, de a szénszálas izzót már a század elején elkezdte felváltani a háromszoros fényhatásfokú volframszálas, Just Sándor és Hanamann Ferenc találmánya. A volfram angolul *Tungsten*, németül *Wolfram* - e két szó összevonásával jött létre a *Tungstam*.

A volframszálas izzó világoszabaldalmát 1904-ben jelentették be, és 1909-ben született meg a Tungstam márkanév. A név megszületését tizenhárom évvel előzte meg Pesten az Egyesült Villamossági Rt. bejegyzése. A tulajdonosok az Egger fivérek és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank voltak. Az Egger fivérek Bécsben már 1862-ben megalapították az Egger és Tsa vállalatot, és Edison 1880-as alapszabaldalmának bejelentése után az évtized végén megkezdték az izzólámpa gyártását is - azaz nem késlekedtek sokat. A cég 1889-ben 120 ezer, 1896-97-ben pedig már több mint egymillió-egyszázezer lámpát gyártott, döntően exportra, mivel a kapacitáshoz képest a hazai piac - akkor még az Osztrák-Magyar Monarchia - a mai helyzethez hasonlóan igen kicsi

Aschner Lipót (1872-1952)

volt. Az Egyesült Izzó alakulásának évében egyébként egy izzó már csak 34 krajcárba került - 1889-ben még 1 forint és 5 krajcáros áron jelent meg a piacon, és akkoriban egy forint némileg többet ért mint ma. Jelzi a forint akkori értékét, hogy az Egger testvérek 40 ezer forintos beruházással indították be az izzógyártást, az Egyesült Izzó Rt. pedig másfél millió forint körüli alaptőkével alakult meg.

Az 1896-os alapítást követően az Egyesült Villamossági Rt. az izzólámpát tekintette fő termékének, és 1900-ban már sikeresen szerepelt Párizsban a világkiállításon. A cég 1906-ban foglalta nevébe az izzólámpa kifejlesztését, és az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. a következő években a telefon, telegráf és vasúti biztosítóeszközök gyártása mellett fokozatosan állt át a húszas évekre a piacról kiszoruló szénszálas helyett a volframszálas izzók gyártására. A volframszálas izzó licenzét egyébiránt az Izzó-némi áttételeken keresztül - 1907-ben adta el, többek között egy bizonyos General Electric nevű amerikai cégnek, és ekkor bizony aligha számíthatott valaki arra, hogy nyolcvan-nyolcvanöt év múlva a General Electric

Bay Zoltán sikeres radarkísérletéről tudósít a korabeli magyar sajtó (1946)

megveszi majd az akkor már Tungstamm névre hallgató Izzót.

A nemzetközi értékesítési hálózat kiépítéséhez már a század elején hozzákezdő Izzó az első világháborút viszonylag épségben megúszta, miközben természetesen a polgári célú termelés mellett a katonai igényeket is kielégítette, elsősorban telefonközpontok és - az izzógyártáshoz közel állónak tekintett - rádiócsövek előállításával.

Már az első világháború előtt nyilvánvaló volt azonban, hogy a vállalatnak szüksége lenne egy önálló fizikai-

kémiai kutatólaboratóriumra, ám a háború idején megnövekedő állami kereslet miatt a laboratórium létrehozása elodázódott. 1918 tavaszán már szóba került a laboratórium alapítása, és ennek vezetője Hanamann Ferenc lett volna - csak hogy ő ekkor éppen katonának volt, és nem sikerült a szolgálat alól felmentetni.

Az Izzó élére 1918 végén került Aschner Lipót - aki egykoron kistisztviselőként lépett be és sokak az ő vezérigazgatóságával azonosítják az Egyesült Izzót. 1921-ben hozta létre a kontinens első kutatólaboratóriumát. Aschner a laboratórium vezetésével a Budapesti Műszaki Egyetem atomfizikai tanszékének későbbi alapítóját, a korábbi kémiai technológiai tanszék vezetőjét, Pfeifer Ignácot bízta meg. Jelentős részben a Pfeifer vezette laboratóriumnak is köszönhetően a vállalat Aschner irányítása alatt a két világháború között az európai fényforráspiac egyik vezető

cége lett. Az Egyesült Izzó az európai piacon - néhány kisebb helyi gyártó mellett - a Philipsszel és az Osrammal, azaz a két legnagyobb mai vetélytársával osztozott. A fényforrásgyártók 90 százaléka egyébként még 1924-ben kartellbe tömörült, és ez a kartell gondoskodott róla, hogy kívülálló cégek ne részesedhessenek a világforgalomból 5 százaléknál nagyobb arányban. A kartell működését szigorú minőségi előírások szabályozták, de természetesen a tagok értékesítési kvótája is kötött volt. Az Izzóra mint vezető cégre a világgereslet

5,655 százaléka - 17 millió darab izzólámpa - jutott. Az Izzó a világgazdasági válság utáni időszakban az általa gyártott izzólámpák kilencven, a rádiócsövek nyolcvan százalékát exportálta, és külföldön is rendelkezett öt termelőüzemmel.

A találmányok egész sorát kitermelő kutatólabor talán legfontosabb személyisége Bródy Imre volt, aki a harmincas évek elején megalkotta a kriptónlámpát. Ugyancsak itt dolgozott, és ugyancsak sikeresen, a volframszálas lámpák élettartamának meghosszabbításán Túry Pál és Millner Tivadar, valamint a fénytani eredményeiről híres Selényi Pál. A laboratórium munkatársa volt Bay Zoltán, aki 15 év után Pfeifertől átvette a vezetést, és aki 1946-ban, mindössze egy hónappal az amerikai kísérletek után venni tudta a Holdról visszaverődő mikrohullámú jeleket.

Bay sikere természetesen nem válsztható el a második világháború radarkutatásaitól, és attól sem, hogy Bay el tudta érni, hogy a radarkutatásnál ne számítsen, ki zsidó és ki nem, csak az, hogy ki a kutató.

A háborúk közötti időszakban az Izzó érdekeltségi körébe hatalmas európai és Európán kívüli hálózat tartozott, és tulajdonképpen ez a hálózat tette lehetővé, hogy a cég életben tudjon maradni az 1945 utáni évtizedekben is.

Aschner Lipót politikai és gazdasági előrelátását is jól mutatja, hogy a külföldi hálózatot az Izzó a harmincas években egy svájci központú európai holdingba vitte, és ez a holding vette át - örizte meg - az Izzó-érdekeltségek tulajdonosi jogait.

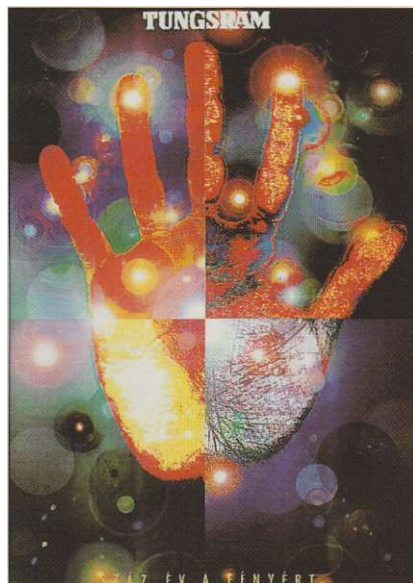
A második világháború alatt az Izzó katonai irányítás alatt állt. A vezetőik, a műszakiak közül sokan büntetőszázadba, lágerbe kerültek, Bródy Imre Auschwitzban halt meg, és csak alig néhányan tértek vissza. A „Bay-csoport” tizenhárom zsidó mérnök számára tudott mentességet szerezni. A német megszállást követően a radar már nem volt érv, de Bay ki tudta használni azt is, hogy a németek elektroncsövet akartak az Izzóval gyártatni.

Baynak sikerült - vélhetően megvesztegetéssel - lebeszélnie a németeket a gyár leszereléséről, elszállításáról vagy felrobbantásáról, de hiába minden. A háború vége után a szovjet katonák leszerelték és elszállították a berendezések döntő többségét. Min-

Ünnepi ülés a cég százéves fennállása alkalmából 1996. november 1-jén. Mike S. Zafirovski átveszi az Akadémia díját Glatz Ferencről

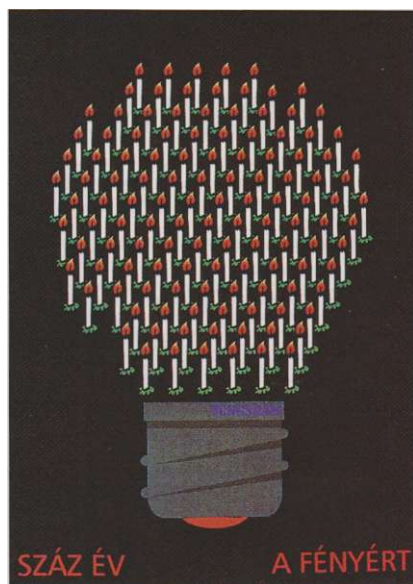
Két plakát az 1996-ban kiírt pályázatra: a felső Kulinyi István, az alsó Ducki Krzysztof munkája

Az ünnepi ülés rendkívüli fel-szólalója: Teller Ede

dezt tették annak ellenére, hogy az Izzó vagyona nem szerepelt a jóvátételi tárgyalásokon, és tették úgy, hogy az elvitt eszközök legnagyobb részét útközben eldobálták, soha nem használták a későbbiek során.

Az Izzó dolgozói azonban az esz-

közök egy részét elrejtették, és ezekkel indulhatott be a termelés a háború után. A gyárat államosították, de meghagyták részvénytársasági formáját, hogy megőrizzék a nemzetközi hálózattal való kapcsolatot.

A cég 1957-ben visszakarta az önálló export-import jogát, és mivel a Tungstram márkanév megőrizte régi fényét, a vállalat a Tungstram nevet használva újra megvethette a lábát a tőkés piacokon is. Az Izzót ugyan hi-

vatalosan 1984-ig Egyesült Izzónak hívták, de a világban a cég Tungstram néven szerepelt. A jelenlegi General Electric (GE) Lighting Tungstram elnökhelyettese, Wohl Péter szerint ebben az időben a Tungstram név szinte elfedte, hogy az Izzó termékei honnan származnak, és ez kimondottan előnyös volt, amikor a magyar ipar éppen nem örvendett már a két világháború között megszerzett hírnévnek.

Az Izzó még a hatvanas évek végére sem érte utol egykori önmagát, sőt Wohl szerint a lemaradást immár nem is lehetett többé behozni, de a cégnek feltétlenül jót tett a hatvanas évek végén megkezdődött erőteljes magyarországi iparosítási folyamat. Vidéki gyáregységek létesültek, ekkor szüle-

valamit kezdeni. Nos tudott, ma itt speciális lámpák készülnek, de Kisvárdán életben maradásához szükség volt a General Electric-Tungstram frigyre.

A hatvanas-hetvenes évek állami hi-telekből végzett iparosítási folyamata a későbbi olajárrobbanás nyomán ugyan az Izzót szinte kilátástalan eladósodásba vitte, de a konszolidációs nevezett időszak számos szempontból előnyösnek bizonyult. Ekkor erősödött meg a rádiócsőgyártás - kiegészülve az adócsőgyártással -, ekkor kezdődött Vácott a televízióképcső-gyártás, és ekkor kezdte meg a vákuumtechnikai részleg a monitorképcső-gyártást is. Igaz, több évtizedes késéssel, de ebben az időszakban indultak meg az Izzó égíse alatt a magyarországi félvezető-gyártási kuta-

hoz szükséges gépet maga gyártott. Ebben az időszakban az Izzó a szocialista országokba egész gyárakat szállított, miközben a nyugati piacokon termékein a Tungstram nevet feltüntetve őrizte inkognitóját. Ez, bár vállalati döntésen alapult, nem állt ellentmondásban az ország vezetésének érdekeivel sem, hiszen a dollárbevétel mindennél fontosabb volt. Az inkognitó érdekében a „Tungstram” nem jelent meg a kiállítások magyar részein, és nem hirdette, bár nem is titkolta, hogy magyar cég. A jobbára háttérben maradó Tungstram a régi, az „aschneri” időkből származó értékesítési hálózat-al ebben az időben is jól együtt tudott működni, bár a hálózat egy-egy részét a konkurensok szerezték meg.

tett az Izzó nagykanizsai gyára is. A nagykanizsai telep ma a világ egyik legjelentősebb fényforrásgyára. Nagykanizsa szerencsés választásnak bizonyult, hiszen földrajzi helye nagyon előnyös, ugyanis az itt készülő lámpák döntően a nyugat-európai piacokra kerülnek. Mai szóval élve, a nagykanizsaihoz hasonlóan zöldmezős beruházást hajtott végre az Izzó többek között Hajdúnánáson és Hajdúböszörményben, és ma ez a két gyár, igaz összevonva, de úgyszintén fontos szerepet játszik a General Electric életében. Kisvárdán az Izzó központi utasításra egy mezőgazdasági gépgyárat vett meg, mondván, biztos tud majd vele

A Tungstram századik születésnapján éremmel jutalmazottak

tások, majd később ezek eredményeképpen kezdődhetett meg a gyártás is Gyöngyösön. Mellesleg ma Gyöngyösön a Motorola részére végszerelnek félvezetőket, miközben félvezetőgyártás megint nincs Magyarországon.

Elsősorban a szovjet megrendelések hatására a hatvanas-hetvenes években mgerősödött az Izzó vákuumtechnikai gépgyártása, és ekkor, miként már a két világháború között is, az Izzó szinte minden, a termelés-

Dollárbevételének és a magas tőkés exporthányadnak köszönhetően az Izzó különleges helyzetben működhetett, a politika nem szólt bele a vállalat dolgaiba, de a szocialista környezet és a nyereség elvonása semmiképp nem tett jót a versenyképességnek. 1983-ban vezetőváltásra került sor az Izzó/Tungstramban, és ekkor kezdett kialakulni az a stratégia, hogy a még mindig meglévő részvénytársasági formát tartalommal kell megtölteni. Pontosabban feltölteni. A korábbi évek erőteljes állami sugallatával végbement vállalatfelvásárlások révén az Izzó dolgozói létszáma időlegesen 36 ezer főre is felduzzadt, és még '83-ban is 20

ezer felett volt. Az eladósodott nagyvállalat ekkoriban kezdett modernebben gazdálkodni, és ekkor indultak be a hatékonyságnövelő intézkedések, valamint a lépitések is. Utóbbiakat hatalmas sajtóvisszhang kísérte, és ez, nem meglepő módon, egyáltalán nem volt pozitív.

A Tungstram azonban a változások ellenére is meglehetősen el volt adósodva, miközben a nemzetközi piacon egyre erősebb volt a tőkekoncentráció. A kisebb cégek vagy beolvadtak egy nagyobb csoportba, vagy megszűntek. Félő volt, hogy az energiatakarékos kompakt fénycsövek kísérleti gyártását 1986-ban megkezdő Tungstram is erre a sorsra jut, különösen, hogy bár több átvilágítás is lezajlott a cégnél, érdemi változások nem történtek. A Tungstram hatmilliárd forintos adósságot görgetett az egykori állami hitelekből végzett beruházások eredményeképp, és ezek a tartozások a magyar bankrendszer átalakulásával a Magyar Hitel Bankra szálltak.

A Demján Sándor vezette MHB 1988-ban tőkésítette a követeléseit, azaz hatmilliárd forinttal megemelte a Tungstram még háború előtti időből származó 42 millió forintos alaptőkéjét, és a cég többségi tulajdonosa lett. Ettől pénze még nem lett a Tungstramnak, de az államot a tulajdonosi székben felváltotta az MHB, amely banki mivoltának megfelelően próbált pénzéhez jutni. A bank ekkor eladta az osztrák Girozentrale vezette bankkonzorciumnak a Tungstram részvényeinek 49 százalékát - de az adásvételnek a Tungstram csak a tárgya volt, és az üzlet semmilyen pozitív eredményt nem hozott a napi gyakorlatban - mondja Wohl Péter.

Ekkor a General Electric fényforrásrészlege, a Lighting is érdeklődést mutatott a Tungstram iránt. A tárgyalások akkoriban még csak a két világháború közötti együttműködés esetleges felújítását célozták meg, ám 1987-88-ban a túl nagy rizikó miatt még nem hoztak eredményt. A tárgyalások 1989-ben folytatódtak, és időközben sok minden megváltozott Magyarországon. A beszélgetések ekkor már nem az együttműködésről, hanem a Tungstram megvételéről szóltak, és az év végén megszületett az első igazi magyarországi privatizáció.

A privatizációt megelőzően a MHB visszavásárolta a részvényeket a Girozentralétól, majd azok 50 százalékát

plusz egy szavazatnyi hányadát eladta a General Electricnek. A Tungstram ekkor az európai fényforráspiac 8 százalékát, a világpiacon 3 százalékát birtokolta.

A privatizációval új időszakítás kezdődött, bár a General Electric fogadtatása meglehetősen ellentmondásos volt Magyarországon. A privatizációval a csódtól megmenekülő Tungstramot a legtöbben attól féltették, hogy a GE csak a piaca miatt vette meg, és a céget majd elsoványítja. Wohl Péter szerint ez már akkoriban is nyilvánvaló képtelenség volt - és szerencsére nem is lett igaz. Ugyanakkor az is tény, hogy a GE Lighting ezzel a lépéssel tört be az európai fényforráspiacra, és szerzett itt egyre jelentősebb részesedést.

1989 novemberében - a privatizáció bejelentése - és 1996 között sok minden történt. A privatizáció idején meglévő 18 ezer fős létszám 10 ezerre apadt, miközben a GE modernizálta a gyártástechnológiát, új termékeket honosított meg, és sokat fordított a környezetvédelemre is. Egyszerűsített jelentek meg az új termékek, köztük a továbbfejlesztett kompakt fénycsövek, amelyek 80 százalékkal kisebb energiafelvételt mellett tízszer akkora élettartamúak, mint a hagyományos izzók. Ebben az időben jelent meg a világon egyedül Nagykanizsán gyártott Genura, az első olyan indukciós lámpa, amely egyszerűen becsavarható egy „körte” helyére - ugyancsak 80 százalékos energiamegtakarítással és 15 ezer óra feletti élettartammal. Az újdonságok sorába tartozott a 28 ezer óra feletti élettartamú, nagy nyomású nátriumlámpa, a Lucalox is.

A GE a kezdeti viharos évek után 1994-ben vette meg a Tungstram többi részvényét, és magyarországi befektetései 1996 végén már értékék a 690 millió dollárt, amivel a GE a magyarországi befektetők sorában a második helyen állt. 1989-től 1996 végéig a Tungstram forgalma, főleg az export növekedésének köszönhetően meghatszorozódott. 1996-ban az akkor százéves cég volt Magyarország ötödik legnagyobb termelő- és harmadik legnagyobb exportőr vállalata.

A centenáriumi év a gazdasági sikerek mellett ismét új nevet - GE Lighting Tungstram Világítástechnikai Rt. - hozott, és az ünneplés közepette a cég megkapta a Magyar Tudományos Akadémia Pro Scientia Hungarica kitüntetését.

A GE Lighting Európában a

Tungstram mellett számos más érdekeltségre is szert tett, ezek termelésének jelentős részét mára Magyarországra telepítette - ami nyilván a Tungstrammal való elégedettséget is mutatja - de a Tungstram ma már több mint a GE európai bázisa. Az új termékek gyártásának beindítása mellett feléledt a Tungstram hagyományosan erős kutatási-fejlesztési tevékenysége is. A GE Lighting ez irányú tevékenysége valóban példás, hiszen a mai Magyarországon a multinacionális vállalatok közül szinte egyedülként végez a cég kutatást-fejlesztést.

A Bródy Imre Kutatóintézet a GE egész világítástechnikai üzletágának kutató-fejlesztő központja. A fizikai és kémiai kutatások ma elsősorban a környezet fokozott védelmére és ezzel párhuzamosan a világítóeszközök energiatakarékoságának növelésére irányulnak - mondja Csapody Miklós, a GE Lighting Tungstram kutatási-fejlesztési igazgatója. A kutatások célja olyan lámpák gyártása, amelyek gyártásuk, élettartamuk és megsemmisítésük során is a lehető legkevésbé szennyeznek a környezetet.

Ugyanakkor az is cél, hogy a lámpák hatékonyabbak legyenek, azaz kevesebb energiát használjanak fel - ezzel is véde a környezetet, hiszen ha kevesebb energia kell, azzal pótlólagos energia előállítását is meg lehet takarítani. A fénycsövek higanyt tartalmaznak, és a higanytartalom csökkentése is igen fontos cél és követelmény, ugyanakkor az energiatakarékoság a higanyszennyezést is csökkenti, mivel az alacsonyabb energiaigény csökkenti az erőművek higanykibocsátását is.

A kutatások és főleg a fejlesztések elsősorban a vevő igényeinek minél jobb kiszolgálását célozzák. A vevő pedig olyan fényforrást - villanykörte - akar, amely minél kevesebb áramot fogyaszt, minél olcsóbb és minél hosszabb ideig biztosít olyan erős és olyan szintű fényt, amilyenre igényt tart.

Az pedig természetes, hogy a vevő semmit sem akar kevesébbé, mint azt, hogy meghibásodjon az általa vett eszköz. A General Electric és ezen belül a GE Lighting Tungstram az ezredfordulóra el akarja érni a 6 szigma minőséget, amely azt jelenti, hogy egymillió esetre legfeljebb 3,4 hiba juthat. A gyártás, a termelés összes fázisában és természetesen magában a termékben is. Hogy észre se vegyük, hogy van. ■

Novák Tamás

GAZDASÁGI HELYZETKÉP KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A három élenjáró közép-európai ország gazdasági átalakítási stratégiája az elmúlt évek során sok területen elvált egymástól, a gazdasági reformok levezényléséhez eltérő utat választottak, ennek ellenére fáziseltolódással ugyan, de a konvergencia elemei tetten érhetők. Lengyelország az átalakulás kezdetén egy gyors, drasztikus lépéssel próbálta megteremteni a piacgazdasági fejlődéshez szükséges kiinduló feltételeket. Csehországban úgy gondolták, hogy a gazdaság alapjaihoz nem kell különösebben hozzányúlni, mert az ország alkalmas a piacgazdaság kiépítésére, míg Magyarországon egyes területek gyors átalakítását (például privatizáció) tűzték ki célul, sok területen azonban nem mertek, illetve nem akartak drasztikus lépéseket megtenni.

A GDP alakulása az elmúlt években csak Lengyelországban tekinthető kiegyensúlyozottnak, hiszen már 1993 óta stabil, igen magas növekedési rátát (3-7 százalék) sikerült produkálni. Magyarországon a GDP ígéretes növekedését megtörte az egyensúlyi problémák két-három évvel ezelőtti felerősödése, mára azonban a feltételek adottak a növekedés beindulásához. A reallehetőségek növekedésével a belföldi kereslet is élénkülni fog, ami a közeljövőben veszélyeztetheti az egyensúlyt, de ha a gazdaság stabil, 3-4 százalékos növekedési pályára áll, akkor ez a közeljövőben nem jelenthet problémát. Ehhez azonban az kell, hogy a gazdaságpolitika jelenlegi stratégiai céljai megmarad-

janak. Csehországban a GDP 1993-96 között jelentősen növekedett, de ez nem a hatékonyság növelésén, hanem az erős beruházási tevékenységen alapult. A beruházások nagy részét azonban kormányzati forrásokból finanszírozták, ami mára szűk keresztmetszette vált, így a növekedés felgyorsításában a kulcsszerep most a vállalatok alkalmazkodására, illetve a külföldi tőke bevonására hárul. A kereszttulajdonlások és a jórészt állami kézben lévő bankszféra a valóságban jelentős közvetett állami részvételt jelent a gazdaságban. Éppen ezért a bankprivatizáció levezénylése, a külföldiek fokozottabb bevonása egyben új lendületet adhat a vállalatok hatékonyabbá tételének is.

A *vállalati szektor* átalakítása lényegében Magyarországon sikerült a külföldi tőke hathatós segítségével. A zöldmezős beruházásokon és részben a privatizáción keresztül beérkezett tőke új iparágakat honosított meg, illetve már korábban is jól működő szektorok világszerte versenyképességének a fokozásához járult hozzá. Ennek eredményeként ma a magyar exportban kiemelkedő szerepet játszanak az országban megtelepedett külföldi érdekeltségű vállalatok. A legdrasztikusabb átalakulás a feldolgozóipar területén valósult meg, a termelékenység 1993 óta éves szinten 10 százaléknál gyorsabban nő, az éves összexportnak pedig több mint 50 százaléka ebből a szektorból származik. Lengyelországban az ipar, amely a GDP 30 százalékát adja és a munka-

erő 25 százalékát szívja fel, a növekedés motorja, a feldolgozóipar pedig a magyarországihoz hasonló termelékenységnövekedésen ment keresztül. Sok területen a privatizáció lassabban zajlott le, mint Magyarországon, egyes szektorok teljesen állami kézben vannak. Ennek ellenére számos állami vállalat a belföldi és külföldi kereslet 1994 óta tartó bővülésének köszönhetően sikerrel talpraállt, és privatizációjára így kedvezőbb helyzetben kerülhet sor. Csehországban a magánosításnak - mára ez egyértelmű - kevésbé hatékony útját választották, aminek az ára az, hogy a közeljövőben kell végrehajtani a valódi tulajdonosok megkeresését, illetve egyes, korábban külföldiek számára kevésbé nyitott területek külföldi tőke segítségével történő privatizálását (például bankszektor). Az is figyelmeztető jel, hogy bár az ipar a foglalkoztatottak 43 százalékát alkalmazza, hozzájárulása a GDP-hez csak 34 százalékos, ami azt mutatja, hogy az elmaradt valódi tulajdonosváltás miatt a szektor „karcúsítása”, hatékonyabbá tétele nem valósult meg. A leghatékonyabbnak a kisvállalkozások és részben a legnagyobb vállalatok mutatkoznak. A probléma gyökere a közepes méretű termelővállalatok gyenge teljesítményében, hatékonyabbá válásuk elmaradásában van.

Csehországban 1995 végéig a felszínen nem mutatkoztak a gazdaság válságjelei, de 1996-ban a növekedés lassult, a költségvetési deficit növeke-

Magyarország néhány gazdasági mutatója

	1992	1993	1994	1995	1996
Reál GDP növekedés (%)	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,0
Munkanélküliségi ráta az év végén (%)	12,2	11,1	10,2	9,3	9,2
Folyó fizetési mérleg, milliárd USD	0,3	-3,5	-3,9	-2,5	-1,5
Export (millió USD)	10 705	8918	10 701	12 867	13 145
Import (millió USD)	11 082	12 645	14 554	15 466	16 209
Külkereskedelmi mérleg (millió USD)	-377	-3 727	-3 853	-2 590	-3 064
Infláció (%)	22	21	21	28	20
Bruttó külföldi adósság, milliárd USD	23,8	24,6	28,5	31,8	27
Közvetlen működőtőke beruházások (millió USD) -flow	1 641	2 550	1 300	4 570	2 000

Forrás: KSH

Lengyelország néhány gazdasági mutatója

	1992	1993	1994	1995	1996
Reál GDP növekedés (%)	2,6	3,8	5,2	7,0	6,0
Munkanélküliségi ráta az év végén (%)	13,6	16,4	16,0	14,9	13,5
Folyó fizetési mérleg, milliárd USD	-0,3	-2,3	-1,1	-2,4	-2,7
Export (millió USD)	13 186	14 187	17 240	22 894	24 439
Import (millió USD)	15912	18 769	24 569	29 049	37 136
Külkereskedelmi mérleg (millió USD)	-2 726	-4 582	-4 329	-6 484,8	-12 696
Infláció (%)	43	35,3	32,2	27,8	19,9
Bruttó külföldi adósság, milliárd USD	48,2	47,9	42,2	43,9	45,0
Közvetlen működőtőke beruházások (millió USD) -flow	900	1 479	1 342	2 511	4 000

Forrás: EBRD, Transition Reports

Csehország néhány gazdasági mutatója

	1992	1993	1994	1995	1996
Reál GDP növekedés (%)	-6,4	-0,9	2,6	4,8	4,0
Munkanélküliségi ráta az év végén (%)	3,4	3,5	3,2	2,9	3,5
Folyó fizetési mérleg, milliárd USD	0,6	0,1	-0,1	-1,9	-5,4
Export (millió USD)	8 842	13 206	14 255	21 657	21 918
Import (millió USD)	10 402	12 860	14 971	25 265	27 824
Külkereskedelmi mérleg (millió USD)	-1 560	346	-716	-3 608	-5 906
Infláció (%)	13	18	10	8	9
Közvetlen működőtőke beruházások (millió USD) - flow	1 004	654	869	2 562	1 200

Forrás: EBRD, Transition Reports

dett, a folyó fizetési mérleg hiánya elérte a GDP 8 százalékát. Ennek eredménye volt a stabilizációs csomag két hulláma. Egyelőre nem ítélt meg, hogy a stabilizációs csomagok meg hozzák-e a kívánt eredményeket, és stabil alapot teremtenek a növekedés-

hez, az azonban világos, hogy ezek az intézkedések nem vetették vissza a cseh gazdaságot túlságosan, inkább kiigazító hatást gyakoroltak. Ha azonban Csehországban nem gyorsul fel a termelékenység növekedése (noha a versenyképességi listákon Csehország

rendre megelőzi a többi közép-európai országot) és a vállalatirányítás hatékonyságának a növelése, akkor az ország egyensúlyi helyzete, de legfőképp a hosszú távú növekedést megalapozó struktúrák kialakítása a meghozott intézkedések ellenére sem fog

javulni. A két év alatt szinte nulláról tavaly hatmilliárd dollárosra növekedett külkereskedelmi mérleghiány hatására bevezetett adminisztratív korlátozások ebben az esetben csak rövid távon bírnak hatással. A cseh korona 1991 után idén értékelődött le először, ez pedig megingatta a cseh gazdaság sebezhetetlenségébe vetett hitet.

Fontos kérdés a *mezőgazdaság* helyzete, hiszen az EU-csatlakozási tárgyalások során ezen a területen lehet a legnagyobb feszültségekre számítani. Magyarországon a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása 7,2 százalékos, és a munkaerő 8 százalékát foglalkoztatja. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar szinte az egyetlen főbb gazdasági ágazat, amelyben Magyarország nettó exportőr, de az agrárexportnak csak a kétötöde kerül az EU piacra. Lengyelországban az agrárkérdés a jövőben súlyos problémák forrása lehet, hiszen a foglalkoztatottak körülbelül 25 százaléka valami módon a GDP 8 százalékát előállító mezőgazdaságból él. Elkerülhetetlen lesz a birtokstruktúra megváltoztatása és ezzel párhuzamosan az ágazatban dolgozók számának a csökkentése. Lengyelország importjának és exportjának 10, illetve 11 százalékát teszik ki jelenleg az agrártermékek, és tekintettel a kereskedelmi mérleg jelentős hiányára, ez azt jelenti, hogy Lengyelország, mely európai viszonylatban igen jelentős mezőgazdasági területtel rendelkezik, e téren - ha kis mértékben is - nettó importőrré vált. Az agrárexport közel 60 százaléka jut az Európai Unióba. Csehországban a mezőgazdaság a munkaerő 6,3 százalékát foglalkoztatja, 5,8 százalékkal járul hozzá a GDP-hez, és viszonylag csekély problémát okozott a gazdaság átalakítása során.

Az *infláció* Magyarországon 1991-ben érte el a csúcspontját, majd 1994-re az éves ráta 20 százalék alá esett. Az 1995-ös stabilizáció megtörte az infláció mérséklődésének trendjét, de 1996-97 során újra csökkent, és jó esély van arra, hogy egy-két éven belül egyszámjegyűvé váljon. Radikálisabb csökkentésre és a monetáris politika szigorítására azonban csak óvatosan kerülhet sor, mivel ez a spekulatív tőke országba áramlását eredményezhetné. Az 1993-94-es gazdasági talpraállítás a folyó fizetési mérleg katasztrófális helyzetbe kerülésével párosult, a hiány 1994 végén a GDP 9 százalékára rú-

gott. A stabilizáció hatására 1996-ra a folyó fizetési mérleg hiánya 4 százalékra mérséklődött. Ezzel párhuzamosan a külföldi tőkebeáramlás felgyorsulásával a külső eladósodás szintjét is sikerült csökkenteni. Lengyelországban a magyarországihoz hasonló nagyságú az infláció, és a közeljövő trendjei is valószínűleg szinkronban alakulnak egymással. Csehország 1997-ig a legkedvezőbb inflációs rátát mutatta fel a régióban, idén viszont az áremelkedés üteme növekedni fog a nemzeti valuta leértékelődése miatt.

A *külkereskedelmi termékforgalomban* mind a három ország esetében döntően az EU a fő partner, a reorientáció viszonylag gyorsan sikerült. A kereskedelmi mérlegben 1996-97-ben mind Lengyelország, mind pedig Csehország rendkívül nagy hiányt halmozott fel, ami részben hozzájárult a cseh gazdaság idén májusi megrendüléséhez. Lengyelországban is már-már fenyegető méreteket ölt a kereskedelmi mérleg hiánya, ezt azonban ellensúlyozza a nem hivatalos termékforgalom, amely több milliárd dolláros pozitívumot produkál, illetve a közvetlen külföldi befektetések nagy és az elkövetkező években várhatóan tovább gyorsuló beáramlása. Magyarország az 1995-ös stabilizációs programnak köszönhetően mára kikerült az egyensúlyhiány bénító szorításából, a külföldi tőkebeáramlás éves szintje viszonylag magas, 2-2,5 milliárd dollár körül stabilizálódik. A külkereskedelem EU felé tolódása az export szerkezetének erőteljes átalakulásával járt, az exportstruktúra legkedvezőbb módosulása azonban egyértelműen Magyarországon zajlott le, a legnagyobb növekedés a gépipar és a feldolgozóipar több ágazatában figyelhető meg. Szintén kedvező átalakulás zajlott le Lengyelország kiviteli szerkezetében és kisebb mértékben Csehország esetében. A *munka nélküliség* Lengyelországban és Magyarországon a gazdaság strukturális átalakításának nagyobb tempója miatt a reformok első éveiben viszonylag magasra szökött, de az elmúlt egy-két év során érzékelhetően csökkenő irányzatot követ. Csehországban a munkanélküliség szintje jóval alacsonyabb, ami részben magyarázza a termelékenység csekély javulását, illetve azt vetíti előre, hogy a veszteséges cégek leépítésével ez a ráta minden bizonnyal növekedni fog.

Lengyelországban a *külföldi műkö-*

dőtőke-beruházások nagysága az ország kedvező nemzetközi megítélése ellenére hosszú időn keresztül elmaradt a magyarországi mögött. Ebben a tekintetben azonban 1996 fordulópontnak tekinthető, amikor is Lengyelország a tőkevonzásban élre tört. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen hatalmas piacról van szó, ahol a gazdaság robusztus növekedést produkál, a lakosság vásárlóereje pedig növekszik. Várható, hogy a tőkebefektetések üteme az elkövetkező években tovább gyorsul, és ez elősegíti a még állami tulajdonban lévő cégek modernizálását. Csehországban az elmúlt időszakban a külföldi befektetések sokszor szembesültek a kormányzati körök tartózkodásával, így nem meglepő, hogy az elmúlt hét évben a három ország közül ide áramlott a legkevesebb működőtőke, noha ezt az országot tekintették a gazdasági átalakulás régióbeli éllovasának.

Összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy a térség legdinamikusabb gazdasága ma kétségkívül Lengyelország, ahol az ipari termelés növekedése, a külföldi beruházások megélénkülése és a vállalatok hatékonyságjavulása áll a sikerek mögött. A gazdaság fokozatos élénkülése Magyarországról is elmondható, a privatizáció, a strukturális reformok és a stabilizációs program eredményei manapság érnek be, a növekedés feltételei egy sokkal stabilabb kül- és belgazdasági egyensúlyi helyzetben adóttak, mint 1993-1994 során. Csehország ugyanakkor idén megtorpant, bebizonyosodott, hogy a korábbi gazdaságpolitikán módosítani kell. A meghozott stabilizációs intézkedések kétségtelenül jó irányba mutatnak, kérdés azonban, hogy a gazdaság alapjait milyen méh-ségig kell bevonni a radikálisabb reformokba. Mindezek ellenére a három ország gazdasági helyzete alapvetően hasonló, inkább az egyes intézkedések meghozatalának időzítésében van különbség. A három ország az elmúlt években lényegében ugyanazokkal a problémákkal szembesült, a privatizációtól kezdve a külföldi tőke bevonásán keresztül a külgazdasági egyensúly felborulásáig. Mindez azt jelenti, hogy a NATO-csatlakozás előestéjén, az EU csatlakozási tárgyalások felé közeledve szektorális súlypontkülönbségek természetesen vannak az egyes országok között, de alapvetően divergens tényezőkkel csak elvétve találkozhatunk. ■

A NAGYVILÁGON ÁT KATOWICÉBE

Közel fél évszázaddal ezelőtt kezdtem járni a világot. Az utazással eltöltött több mint húsz év alatt bejártam az összes kontinenst. Vándorlásaim évei szinte teljes egészében az úgynevezett harmadik világban, Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országaiiban teltek. Miért lett épp ennek a világnak a sorsa az én legfontosabb témám? Legalább két okból - az egyik ok érzelmi, a másik érdemi.

Volhíniából származom, s ez a lengyel határvidék volt Lengyelországnak - és meglehet, Európának is - a legszegényebb része. Korán elvesztettem „gyermekkorom világát”, ahova negyven évig nem volt szabad visszatérnem. Azt hiszem, hogy az a vágyódás, amelyet ez iránt az egyszerű - ma azt mondanánk, gyengén fejlett - vidék iránt éreztem, ez határozta meg viszonyomat a világhoz: szívesen tartózkodtam szegény országokban, mert volt bennük valami Volhíniából. Riporterként sosem haboztam, hogy Svájcot vagy Kongót, Párizst vagy Mogadishut válasszam-e. Kongót és Mogadishut választottam - ott volt a helyem, mert ott volt a témám. És mi volt a másik ok? Amikor a Varsói Egyetem történelem szakát végeztem, két lehetőség állt előttem: folytatom a történészkedést levéltárakban kutatgatva, vagy a történelmet inkább születése folyamatában próbálom megfigyelni, azokban a pillanatokban, amikor alakítjuk a történéseket, de azok is alakítanak minket. Ez a második lehetőség vonzott jobban, mégpedig azért, mert akkor, századunk közepe táján különleges és kivételes pillanat következett be: akkor született a harmadik világ. A XX. századot manapság, amikor a végéhez közeledik, úgy határozzuk meg, mint borzasztó évszázadot - két világháború, két pusztító totalitarizmus, Auschwitz és Vorkuta, Hiroshima és Csernobil évszázadát.

Csak hogy a XX. században eddig példa nélkül való esemény is történt: megszületett a harmadik világ. Egész

Részletek a Sziléziai Egyetem díszdoktori címének átvételkor tartott előadásából. Megjelent a *Gazeta Wyborcza* 1977. október 18-19-i számában.

kontinensek, több tucat ország, emberek milliárdjai vívták ki függetlenségüket, és hozták létre saját államaikat. Ilyen méretű esemény nem volt, és soha többé nem is lesz az emberiség történelmében. Nekem pedig osztályrészemül jutott, hogy tanúja és krónikása lehettem ezeknek a történéseknek.

A gyarmati függésben élő népek függetlenségi és szabadságmozgalmaihoz egy másik mozgás is társult, nevezetesen a falusi lakosság városokba irányuló gigantikus méretű migrációja. Századunk elején bolygónkat még parasztok népesítették be - ők tették ki az emberiség 95 százalékát. Most, hogy véget ér ez a század, a Föld lakóinak több mint fele él már városokban. Ez a tény emberek százmillióinak nemcsak életmódját változtatta meg, hanem kultúráját is, és folyamatosan változtatja mentalitásukat is. Azok, akik tegnap még zárt faluközösségük nyugodt csöndjében éltek, hirtelen a nyitott, laza, csábító tömegkultúra lakói lettek - a globális társadalomra oly jellemző tömegkultúráé. Ezt a globális társadalmat pedig mi építjük, mi mindannyian, akik e bolygón élünk.

Mi jellemzi leginkább ma, a XX. század utolsó éveiben a bolygónkon uralkodó helyzetet?

Először is az, hogy békében élünk. Ahányszor ezt mondom, mindig hallom az ellenvetést: Hogyhogy! És Ruanda? És Bosznia? És Belfast? És az ellenvetés nem alaptalan. Minden halál tragédia, minden háború szerencsétlenség és csapás. De ha világméretű jelenségekről beszélünk, fontosak az arányok. A világban mintegy harminc fegyveres konfliktust tartanak számon, de az ezek által közvetlenül érintett emberek száma a Föld lakosságának még egy százalékát sem teszi ki. Tragikus dolog, hogy ez az egy százalék szenved a háborúk miatt, az azonban nagyszerű, hogy kilencvenkilenc százalék békében él. Megszűnt már a megsemmisítéssel fenyegető világháború. Államok kö-

zött évek óta nem volt háború. A mostani konfliktusok polgárháborús jellegű belső konfliktusok. Mi több, míg korábban minden helyi konfliktus magában hordta egy világháború veszélyét, addig ma fordított a helyzet - ott, ahol kirobban ilyen feszültség, a nemzetközi erők igyekeznek azt elszigetelni és elcsendesíteni.

Honnan származik mégis az a meggyőződés, hogy mai világunkat a gyilkolások, tömegmészárlások, a rákéták és romok uralják? Tisztában kell lennünk azzal a helyzettel, amelybe az utóbbi két-három évtizedben került az ember. Korábban saját tapasztalatból, ismerősei elbeszéléséből vagy a sajtóból szerezte a világra vonatkozó ismereteit. E mellett a hagyományos, szinte kézzelfoghatóan ellenőrizhető valóság mellett azonban most, az elektronikus hírközlés korában egy másik, párhuzamos, a médiuumok által kreált valóság is megjelenik. A történelem megkettőződött: az egyik az, amelyik valahol távol zajlik, a másik az, amelyik itt van körülöttnünk, a szemünk előtt. Ráadásul ez a kreált valóság válik - a könnyebb hozzáférhetőség következtében - az egyetlen általunk ismert, kizárólagos valósággá. A kreált valóság azonban a szelektálás, a manipulálás, a megtévesztő lerövidítés csalóka gyümölcse. A több órán át tartó eseményt néhány másodpercben kell bemutatni. És mindannyian áldozatává válunk annak a döntésnek, hogy milyen kritérium szabja meg a válogatást.

A korábban említett, a béke irányába mutató tendencia nemcsak azért fontos, mert lehetővé teszi az áldozatok, pusztítások és más szerencsétlenségek számának korlátozását, hanem azért is, mert az ember széles körű fejlődése, szabadsága és jóléte, az ember alkotó, mások által is elfogadott létezése csak békés körülmények között biztosítható.

Napjaink másik uralkodó tendenciája az, hogy a világ a demokrácia felé törekszik. A demokrácia lett korunk jelszava, uralkodó mintája. Ma még az olyan szélsőséges és sovíniszta pártok is, mint a Zsirinovszkijé, liberális

Banglades, 1971. Kimerült menekülő anya és gyermeke

demokrata pártnak nevezik magukat. Amikor húsz-harminc évvel ezelőtt a világot jártam, általános volt a diktatúrák uralma. Katonai, rendőri, egypárti diktatúrák, kormányzatok Dél-Amerikában, Afrikában, Ázsiában és Európa jelentős részén. Az ilyen diktatúrák manapság már ritkaságnak, kivételnek, bántó anakronizmusnak számítanak. Senki sem törekszik már ilyen diktatúra bevezetésére. Ennek ideje lejárt, ezt látjuk, érezzük. Ott viszont, ahol a demokrácia már tény, uralgó rendszerre vált, igen hamar

megjelent egy fontos körülmény, nevezetesen a demokrácia és a kultúra összekapcsolódása. A demokrácia annál törekenyebb, hatástalanabb és látszólagosabb, minél alacsonyabb a társadalom kulturális színvonala. Az erős demokrácia feltétele a társadalom kultúrájának magas szintje. Ezért ha egy kormány azt mondja, hogy ő a demokrácia szószólója, s közben lefaragja a művelődésre, oktatásra és kultúrára szánt kiadásokat, az nem más, mint a logikában *contradictio in adiecto* néven ismert önellentmondás hirdetése. Sőt a tudomány és kultúra szerepe egyre nagyobb lesz, mivel az ember és az emberi civilizáció minősége a fejlődéssel együtt mind nagyobb

mértékben válik függővé a technikától s így a tudomány állapotától és a társadalom szellemi potenciáljától. Ez az a kritérium, amely ma elválasztja egymástól a fejlett és az elmaradott társadalmakat: nem a kiolvasztott acél mennyisége, hanem az egyetemisták és egyetemek száma.

Végül a korunkat jellemző harmadik tendencia a szüntelen fejlődés, a világ növekedése, a megsokszorozódás mindenre kiható törvénye. Mert egyre több az ember. De egyre több a tárgy is - televízió, autó, repülő és telefon, óra, CD-lemez, gyógyszer és cipő - mindenből több van. Nő a felfedezések és találmányok száma. Egyre behatóbban kutatjuk a világűr, egyre több ismeretünk van a kvarkok szerkezetéről. (...)

A Földünkről alkotott képen azonban számos hiba, repedés, árnyék is mutatkozik. A világban mozgó embernek mindenekelőtt a mélységes igazságtalanságok tűnnek fel. Az emberek egy része jól él, más részük rosszul él. Az első csoportba tartozók gyakran nemzedékek óta jói éltek, a másodikba tartozók meg mindig rosszul. És ez nemcsak az egyénekre vonatkozik, hanem egész közösségekre, népekre, földrészekre. És nem látni a kiutat, a megváltást. A harmadik világról akkoriban, amikor ott kezdtem dolgozni, buzdító, optimista nézeteket hangoztattak. Azt, hogy a világ egyenlőtlenségeinek megszüntetése csak idő kérdése, hogy rövidesen (századunk végére gondoltak) eltűnnek a különbségek, és az emberek mindegyik úgy fogja élni, mint Hollandiában vagy Svédországban. De hamar jött a csalódás. A fejlett Észak és a fejletlen Dél között nem szűnt meg a különbség, ellenkezőleg - egyre mélyül. Az egyenlőtlenség két szinten mutatkozik meg. Mélyül a szakadék globális szinten a gazdag Nyugat és a világ maradék, jóval nagyobb része között, amely pedig a Föld népességének kétharmadát jelenti. Ugyanakkor a régiókon belül is nő a szakadék. Némelyek egyre gazdagabbak, mások egyre szegényebbek - és ez planetáris tendencia. Ez a szakadék már elképesztően mély: a világ 368 leggazdagabb emberének vagyona az emberiség közel felének jövedelmével egyenlő!

A gazdagok és szegények más-más világban élnek. A gazdagok úgy gondolják, hogy megoldják a nincstelen

nyomorult összes gondját, ha egy tál rizst adnak neki. A gazdag világ a szegény harmadik világban kizárólag biológiai problémát lát: hogyan lehetne élelmezni az ottani embereket? Nem azt kérdezik, hogyan tanítsuk meg őket gondolkodni, hogyan képezzük és foglalkoztassuk őket, hanem csak azt, hogyan etessük őket. Csakhogy egy tál rizs nem változtatja meg a szegények sorsát. A szegénység nem csupán üres gyomrot jelent. A szegénység: helyzet és kultúra. A szegény ember megalázott, lefokozott ember. Nem lát kiutat, nem lát jövőt. Orwell egyszer önmagán figyelte meg az éhezés következményeit. Hajléktalanszállásokon húzta meg magát, napokon át nem evett. Később megírta, hogy az éhség következtében elveszítette gondolkodási képességét, képtelen volt bármit megtervezni, bármit kezdeményezni. Legyengült tudata nem terjedt túl az üres tál horizontján, legtávolabbra hatoló gondolata az a kérdés volt, hogy mit fog enni egy óra múlva. Afrikában több ízben is voltam menekülttáborokban, vándoroltam éhezők tömegével együtt. Az ilyen tömeg védtelen, passzív. Semmit sem kér. Semmire sem panaszkodik. Csak megy szótlanul, apatikusan, közönyösen. Láttam éhen pusztuló törzseket, miközben a piac tele volt élelemmel. A krónikusan éhes ember azonban semmit sem követel, és soha nem fog harcolni.

De hát nem lehet megoldani az éhezés és szegénység, a nélkülözés és tömeges nyomor problémáját? Hiszen a világnak ez a szégyene és lidércnyomása az emberiség nagy családjának több mint felét kínozza. Elméletileg lehetne, hogyne. Először is: a világ ma elégséges mennyiségű élelmet termel ahhoz, hogy mind a hatmilliárd ember szükségletét ki lehessen elégíteni. Csakhogy az elosztás megdöbbentően egyenlőtlen. Amikor New Yorkban vagyok, reggeltől csöng a telefon - a barátaim kérdezik, hol és mit szeretnék enni, és a lehetőségek listája végtelen; néhány nappal később egy ugandai falucskában reggeltől ténfergünk éhesen, legyengülve, s tudjuk, hogy nincs mit enni. Másodsor: sokat lehetne javítani a helyzeten, ha növekednének a víz sótalanításának technológiájára, a nagyobb hozamú rizs- és kukoricafajták nemesítésére, a hatékonyabb malária-

ellenes gyógyszerekre és sok-sok hasonló dologra szánt összegek. De honnan lehet erre pénzt szerezni? A nagytőke jelentős és gyors hasznot keres, ezen a területen pedig a haszon se gyors, se jelentős nem lesz.

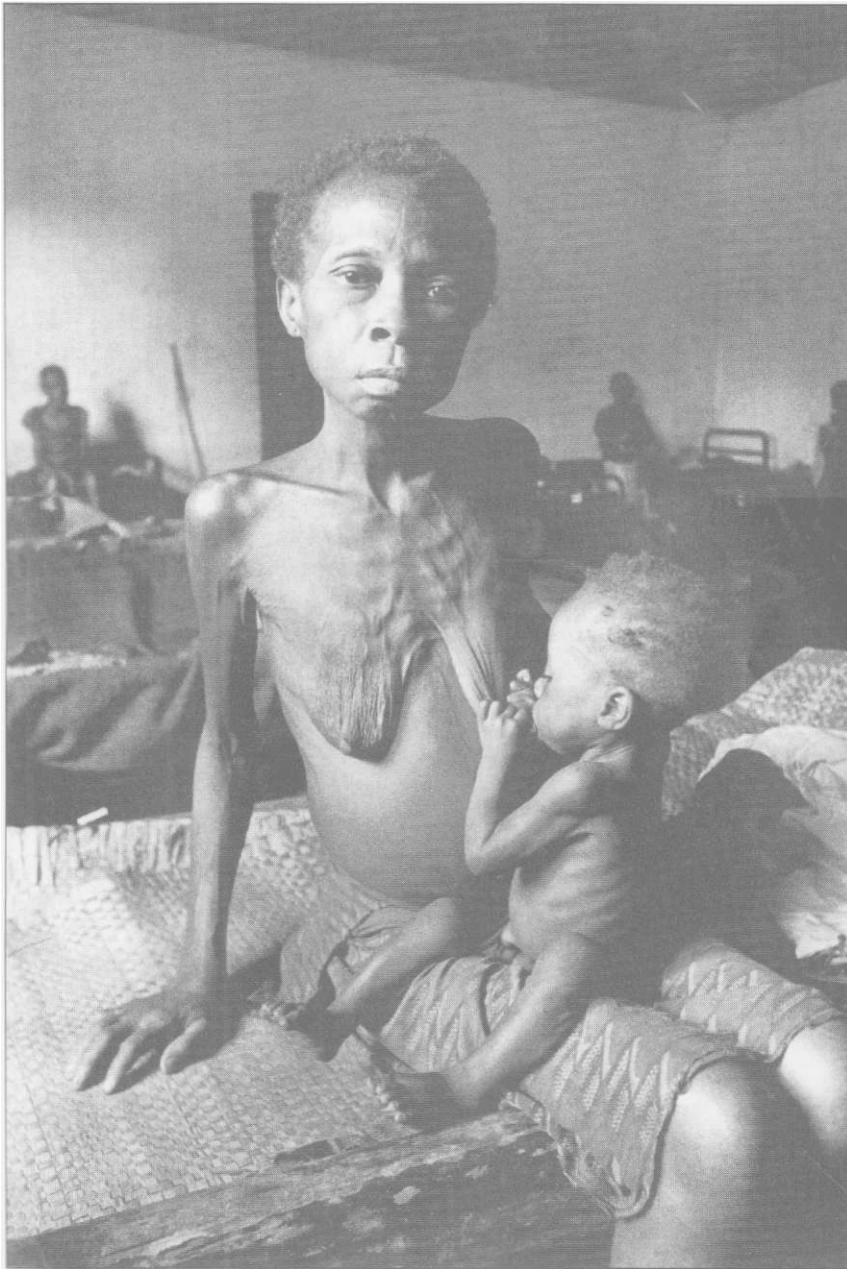
A világ azonban nemcsak a lakói többségét gyötörő krónikus hiányok miatt olyan nyomorult. A világ nyomorúsága abban is megmutatkozik, hogy sok ember egyszerűen rosszul érzi magát benne. Sok a betegség, a szenvedés és fájdalom. Sokakat kínoz

Banglades, 1971, kolerajárvány. Az ifjú férj segélyhelyre viszi haldokló feleségét

a magány. Sokan szenvednek depresszióban. Megbénítja őket a féltel. Az emberek egyre gyakrabban érznek veszélyt, félnek, hogy valaki fenekedik ellenük. Hogy valami rossz fog velük történni. Menedéket keresnek, ténfergnek. Az ember gyakran válik önmaga akadályává, legnagyobb nehézségévé. Szeretné magát jobban érezni, de nem tudja, mit kell ezért tennie. Másokat hibáztat hát, a világot átkozza.

Pedig a világ olyan lesz, amilyené magunk alakítjuk. Figyelemre méltó, hogy író-olvasó találkozókon milyen gyakran kérdeznak az emberek a jövőről; kíváncsiak, nyugtalanok. Ez a kíváncsiság érthető. Mert a kérdések-

Biafra, 1969. Huszonnégy éves anya üres emléjét szopó kisdedével

ben nemcsak praktikus szándék rejtőzik. A jövő időnek mágikus tulajdonságai vannak. És az ember mindig arra törekedett, hogy ezt a mágiát megérintse, megismerje és birtokolja.

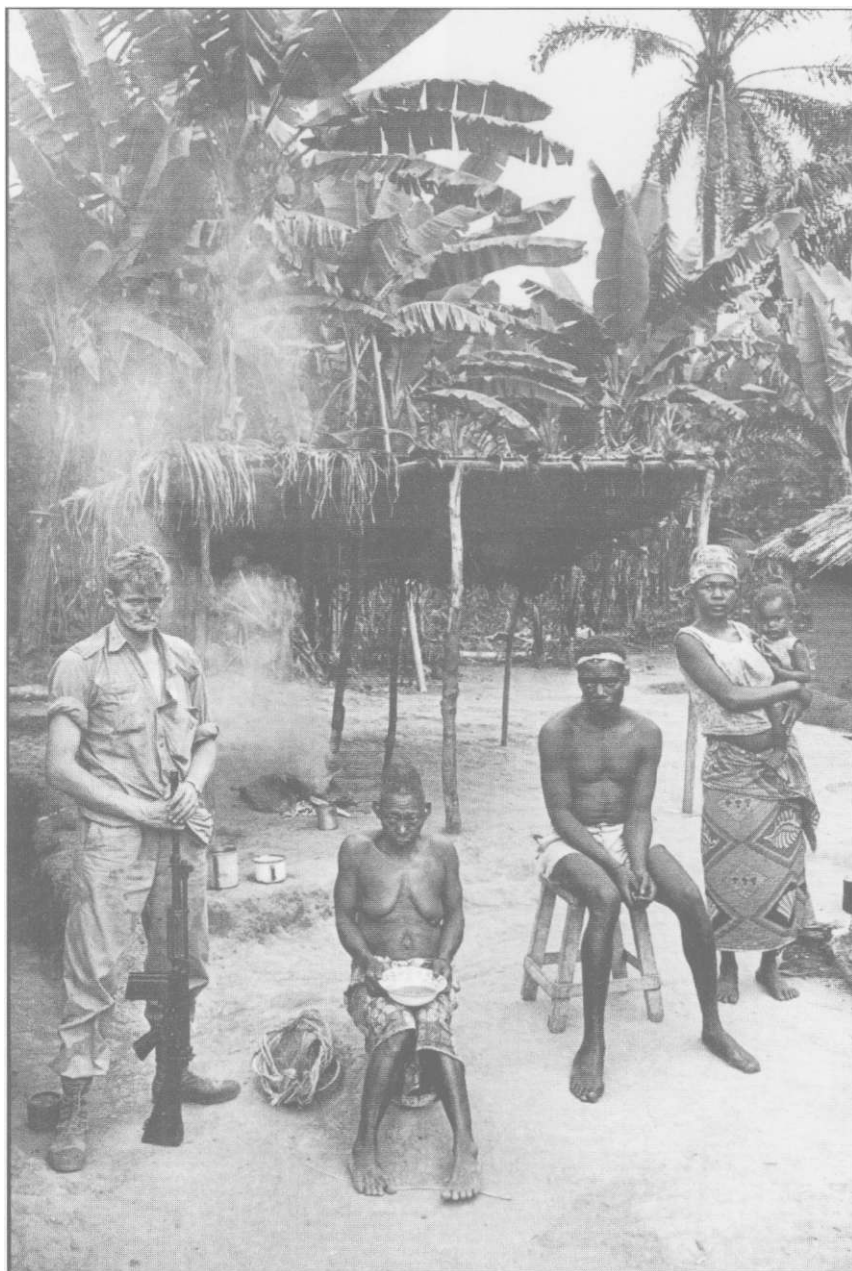
A jövőre vonatkozóan két elképzelés vált ismertté az utóbbi években. Nagyon eltérőek, sőt, egymással szembenállóak, mert két különböző kultúrkör ambícióit, törekvéseit fej-

zik ki. Az első elképzelés szerzője Samuel P. Huntington, a Harvard Egyetem professzora. 1993 nyarán a *Foreign Affairs*-ben jelent meg egy esszéje „The Clash of Civilizations” (Civilizációk ütközése) címmel. Huntington ebben a tájékozatlan és öntelt amerikaiakat bírálja, akik meg vannak győződve arról, hogy az egész világ az amerikanizálódás felé halad, hogy békésen átveszi az amerikai mintákat, intézményeket és értékeket. Az ilyen meggyőződést ő tévesnek és arrogánsnak tartja. A helyzet épp fordított. Korunk nem nyugati civilizációit óriási vitalitás jellemzi. „Nagyobb a népesedési dinamikájuk - írja Huntington -, társadalmuk egységeseb-

bek és magasabb erkölcsi elveken nyugszanak, mint a dekadens Nyugat.” Tévednek, akik azt hiszik, hogy az egyre korszerűbb technika és a tömegkultúra bővli termékeinek robbanásszerű elterjedése automatikusan magával hozza az alapelvek és meggyőződések westernizálódását is. A terroristák farmert viselnek, Coca-Colát isznak, miközben ködös eszményeik nevében gyilkolják az ártatlan embereket a legmodernebb fegyverekkel. A nyugati civilizáció egyszeri és megismételhetetlen, mondja Huntington, akinek koncepciója mindenekelőtt az amerikaiak nyugtalanságát fejezi ki. Amerika számára a két legnagyobb veszély egyfelől Kína, a világ legnépesebb állama, másfelől az Iszlám, mert ott a kőolaj, enélkül pedig Amerika nem létezhet. Mindkét esetben azt látjuk, hogy e két térség társadalmi nagyon ellenállóak az amerikai kultúra hatásaival szemben. Huntington úgy véli, hogy a Nyugat számára az jelenti a kiutat, ha körülbástyázza, elkeríti magát, a római kori *limes* mintájára védőhatárokkal veszi körbe magát. Másként ugyanis civilizációközi háborúkra kerül sor, s ennek előjelei szerinte már láthatók is Boszniában vagy Afganisztánban. Bírálói azonnal „bunkermentalitással” vádolták meg Huntingtont. Ez a mentalitás ma nagyon jellemző a Nyugatra, amely igyekszik egyre jobban elzárkózni a világ többi részétől.

Egészen más jövőképet vázol elénk a kiváló malajziai gondolkodó, Anvar Ibrahim, az 1997-ben kiadott *The Asian Renaissance* (Az ázsiai reneszánsz) című könyv szerzője. Szerinte Ázsia lesz a XXI. század súlypontja. Ezen a földrészen egyesültek az állam ősrégi hagyományai, a vitális és mély erkölcsi értékek, a kitartó munka kultúrája, a tekintélytisztelő, a szilárd családi kötelek és a kölcsönös bizalom - vagyis mindenféle fejlődés, haladás elengedhetetlen feltételei. Az új Ázsia már poszt nacionalista földrész, a kapcsolatokat és a közös érdekeket keresi. Ibrahim optimistán néz a jövőbe: a civilizációk szerinte nem fognak egymással háborúzni. A konfliktust a csere, az összeütközést pedig a párbeszéd váltja fel. (...)

Manapság, ha a jelenlegi világról és a jövő alakulásáról esik szó, fontos tudni, hogy kit olvas, kit hallgat az

Stanleyville, 1967. Rodéziai zsoldos egy kongói családdal (Don McCullin felvételei)

ember. Ha pesszimista hanggal, elke-seredéssel, csalódottsággal találko-zunk, biztos, hogy egy európai véle-ményével van dolgunk. Európa tragi-kus tapasztalataitól egyszerűen nem lehet megszabadulni. Ha ezzel szem-ben reménytelni prognózist hallunk, ha dinamikus, bátor és bizakodó képeket látunk, ha a tónus és színvilág élénk, optimista, akkor e művek szerzője egy ázsiai vagy dél-amerikai lesz.

Nagyon nehéz tudomásul venni, hogy nem egyedül mi vagyunk a vilá-

gon. És hogy mások jelenléte, azoké, akik hatalmas földrészeket népesíte-nek be, hatással lesz ránk és sorsunk alakulására. Abból a gondolkodásból, amely ezt nem veszi tudomásul, hi-ányzik valami nagyon fontos: a pla-netáris perspektíva. „A mi változá-sunk azon alapszik, hogy évszázadok óta először nem bámulunk áhítattal Európára, a Nyugatra. Kinyílt a sze-münk, kezdjük magunkat fölfedezni” - írja a már idézett Anvar Ibrahim.

Idén nyáron bejárta a világsajtót egy fotó, amely a pápát mutatja a pá-rizsi Ifjúsági Világforumon. Tudjuk, hogy János Pál nagy figyelmet szen-tel szolgálata szimbolikájának. A pá-pa a maga által kiválasztott fiatalok.

nyolc fiatal társaságában megy az ol-tárhoz. Négy lány és négy fiú kíséri, és közülük csak egy a fehér bőrű. Ezek a fiatalok mindannyian együtt lépnek be egy most születő, fiatal vi-lágba, a fajok és kultúrák sokaságá-nak világába.

Mi a legfontosabb, amit erről az új világról mondani lehetne? Talán az, hogy alapvető vonásait, struktúráit, az erőviszonyokat és a fejlődési irányo-kat tekintve most, a XX. század leg-végén nagy stabilitást mutat. Lehetsé-ges, hogy a legközelebbi években semmilyen rendkívüli esemény nem fog bekövetkezni. Semmi sem utal egy esetleges háborúra, forradalomra, globális kataklizmára. A nagy sajtó-ügynökségek panaszkodnak, hogy nincsenek igazán szenzációs hírek. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy mindez mennyire töré-keny, hiszen az élet maga törékeny, és ezt a gyenge szerkezetet mindenféle gonoszságok terhelik - nacionaliz-mus és sovinizmus, gyűlölet és ag-gresszió, önzés és közöny, az aljasság és ostobaság gonoszsága.

Bolygónkról már csak azért is ne-héz beszélni, mert a világ minden helyről másnyennek látszik, a megfigyelési pontok száma pedig óriási. Keresnünk kell hát sorsunk közös nevezőit. Az egyik ilyen kö-zös nevező - s ez a világot járva rögtön szembeötlük - a mindenütt látható, korábban soha nem tapasztalt kezdeményező kedv, tenni aka-rás, nekibuzdulás, nyüzsgés, a világ emberi energiájának növekedése. Mindenfelé egyre több a tett, a gon-dolat, az akarat, az ambíció és törek-vés. A tervezés és bizakodás. Min-dehhez hozzájárult a mozgást bénító nagy birodalmak szétesése, a totali-tárius eszmék terrorjának megszű-nése, a több éve tartó béke, a de-mokráciára való törekvés, a kom-munikációs eszközök viharos fejlő-dése az interperszonális kapcsola-tokban. Az emberiség új, még nehe-zen meghatározható struktúrák és események alapján kezd szervező-dni. Ha azonban jól szemügyre vesszük ezt a jelenséget, egy dolog máris láthatóvá válik: mindenütt nö-vekszik a társadalom és csökken az állam. És mindenütt, ahogy Dyson mondta, a végtelenség terjed min-den irányba.

Stenyán Erzsébet fordítása

Otto Graf Lambsdorff

GAZDASÁG ÉS SZOLIDARITÁS

Egyház a modern társadalomban

Európában átfogó változások korát éljük. Ennek az átmeneti kornak döntő elemei a globalizáció és a közép- és kelet-európai kommunista diktatúrák megszűnése. A poszt-szocialista országokban különösen nehéz a szükséges változtatások keresztülvitele, hiszen gyökeres rendszerváltozás történik, miközben egyre éleződő nemzetközi verseny folyik a világban. Az ebből adódó terheket elviselni szinte elképzelhetetlenül nehéz feladat.

A mai nap azt a kérdést akarjuk föltenni, mit tehetnek a keresztények és az egyházak azért, hogy ezekre a kihívásokra megfelelő válaszok szülessenek. Ez felel meg a keresztények világi megbízatásának, akik nem fordulnak befelé, hanem a „város jólétén” (Jer 29, 7) munkálkodnak. A keresztény élet minősége a családban, a hivatásban és a gazdaságban, az államban és az egyházban mutatkozik meg.

Ez a szellemiség ösztökélte alapítványunk névadóját: „A keresztény szeretet nem maradhat meg a szeretetszolgálat kicsiny köreibben, hanem tovább kell mennie, a népelet új berendezkedését kell követelnie. Ahol ezt nem teszi, ott nehéz hinni komolyságában”¹, írta Friedrich Naumann 1894-ben.

Az egyház szolgálatának előfeltételei

A feladathoz megfelelő józansággal kell hozzáfogni, hiszen az egyházak éppen ebben a században sokat

Otto Graf Lambsdorff a német Szabad Demokrata Párt (FDP) vezető politikusa, volt gazdasági miniszter (1977-1984). Előadását, melyet a Friedrich Naumann Alapítvány meghívására Budapesten tartott, némi rövidítéssel közöljük.

1 F. Naumann: *Das Christlich-Soziale ist uns Glaubenssache* (1894), idézi G. Brakelmann-T. Jähnichen (szerk.): *Die protestantischen Wurzeln der Sozialen Marktwirtschaft. Ein Quellenband*. Gütersloh 1994, 183. o.

2. K. H. Michel: *Politisches Handeln aus gelebtem Glauben. Theologische Beiträge* 28. 1997, 164. o.

3 K. Lehmann: *Grundlagen der Politik. Die Bedeutung des Christlichen für unsere Gesellschaft*. Referat auf dem Grundsatzforum der CDU Deutschlands am 25. 6. 1993.

veszítettek befolyásukból és alakító erejükből. A kommunizmus a keresztényeket és az egyházakat kirívó erőszakkal szorította félre, de általában igaz: az újkori egyház és társadalom viszonyát a szekularizáció újabb és újabb hullámai határozzák meg.

A kereszténység kulturális befolyása csökken, és a jelentősen jóval nevezhetjük „kereszténység utáni kornak”.² A keresztényeknek manapság inkább a közömbösséggel és az értetlenséggel kell megküzdeniük, és nem a tudatos ateizmussal.

Másrészt az egyházakat az a veszély fenyegeti, hogy a társadalmi-erkölcsi helyettesítő szerepébe kényszerülnek ott, ahol más társadalmi erők csődöt mondanak. Az egyháztól sokan azt várják, hogy segítsen a tájékozódásban, hogy tegyen a szegénység és az elnyomás ellen, harcoljon az ifjúság körében az erőszak ellen, hogy mondja meg, mi a szociális igazság. Az egyházak „funkcióit politikai-szociális és karitatív-diakóniai értékekre korlátozzák”, miközben az emberek szeretnék, ha az erkölcsi elvárásoktól megkímélnék őket, és a hittel sem kelene foglalkozniuk - hangzik Kurt Lehmann-nak, a Német Püspöki Kon-

ferencia elnökének komoly figyelemzetése.³

Ez azonban nem lehet az egyházak célja, még ha ezzel talán rövid távon föl is hívják magukra a figyelmet. Ha elfogadják ezt a redukált szerepet, hamar ellövik a puszkaporukat, hiszen a keresztények a világ alakításakor is a hit forrásaiból merítenek. Ha ezek a források elapadnak, a kereszténységből nem marad más, mint egy ideológiai fucsaság.

Az egyházak premisszámra szorultsága, mely sok poszt-szocialista országra jellemző, egy másik veszélyt is tartogat: erős a kísértés, hogy az emberek szája íze szerint beszéljenek. Ez a veszély különösen az átalakulások idején nagy, mert ezek szükségszerűen bizonytalansággal járnak együtt. A demokráciába és a piacgazdaságba való átmenet követelményei és a szociális elvárások élesen szétválhatnak. Az új rendbe vetett bizalom törékeny. Ezt látjuk Németország új tartományai-ban. Magyarországon sem lehet ez másként.

A feladat viszont az, hogy teherbíró rendet építsünk fel. Ehhez kitartásra és világos álláspontra van szükség, melyhez a keresztény antropológia ér-

tékes segítséget nyújthat. Ha az egyház ehelyett a pillanatnyi esélyt lesi és a rövid távú sikert keresi, akkor nem tud megfelelni a történelmi kihívásnak, és végső soron az embereket is becsapja.

De a fenyegető zátonyok ellenére is bizakodó vagyok: a kereszténységnek jó esélyei vannak arra, hogy a megváltozott körülmények között részt vegyen a társadalom alakításában - Közép- és Kelet-Európában is. Az elmúlt több mint kétszáz évben a felvilágosult gondolkodásban mindig volt egy adag reménység az önmegváltásra. Emberi eszközökkel próbált „új eget és új földet” (Jel 21, 1) teremteni.

Az emberi hübrisz, a gőg megnyilvánulása volt ez, mely a tervezhetőség és kivitelezhetőség kommunista hitében csúcspontot ért el. Ennek egyszer s mindenkorra vége. Milyen üresen és szinte kínosan hangzanak manapság ennek a kornak a jelszavai még a szocialista utópia követőinek fülében is! Pedig még tíz esztendő sem telt el azóta. Ma megvan a készség arra, hogy újra kérdezzünk és odafigyeljünk. Ludger Kühnhardt freiburgi politológus szerint a hit „az előfeltétele minden értelmes gondolkodásnak, mely nem akar saját határain szétzúzódni”.⁴ A hit ad választ akkor, amikor az emberek önnön határaikhoz érkeznek.

De hogyan töltsék be az egyházak és keresztények világi megbízatásukat a poszt-szocialista társadalmakban, mikor negyven évig elsorvasztották és marginalizálták őket és beléjük fojtották a szót? Szerintem az a döntő, hogy először is maguk alakítsanak ki megalapozott álláspontokat.

Ebben a tekintetben már sok minden történt, és én nem szeretnék kívülről tanácsokat osztogatni. Az egyházak ősbibliai hagyományokkal és tapasztalatokkal rendelkeznek, mint bármelyik létező politikai rendszer. Közéleti feladatukról nehéz körülmények között is gondolkoztak. Az elmúlt években sok államban rendezték újra az állam és egyház viszonyát. Itt is alapvető kérdéseket kellett eldönteni.

Hadd tegyek a továbbiakban né-

⁴ L. Kühnhardt: *Jeder für sich und alle gegen alle. Zustand und Zukunft des Gemeinns.* Herder Spektrum 4327, Freiburg/Breisgau 1994, 111.o.

⁵ A német protestáns egyházak hitvalló mozgalma Hitler és a náci ideológia egyházi befolyása ellen. (A ford. megjegyzése.)

hány megjegyzést három területtel kapcsolatban a keresztény politikus szemszögéből és a német tapasztalatokból kiindulva: a kereszténység társadalmi működéséről és világi megbízatásáról, az állam és egyház viszonyáról és végül a kereszténység és a gazdaság kérdéséről szeretnék szólni.

Vallás és társadalmi tevékenység

Az első kérdés tehát a keresztények és az egyházak viszonya a társadalomhoz. Hadd nyúljak vissza Naumann idézett gondolatához: nemcsak „szeretetszolgálatra” van szükség, hanem a „népélet rendjének” alakítására is. Ha a katolikus, lutheránus és református egyház felfogása ebben a kérdésben részleteiben különbözik is egymástól, a döntő ponton megvan az egyezés. A keresztényeket arra buzdítják, hogy hitükből kiindulva járuljanak hozzá a közösség jó rendjéhez. Mert az egyes ember individuális erkölce és a rendekben intézményesült erkölcs között összefüggés van. A rendnek erősítenie kell a helyes magatartást. Hamis a rend, ha az egyéneknek valami teljesen mást sugall, mint amit a lelkiismeretük parancsol nekik.

A keresztények kettős szeretetparancsának, Isten és felebarátaink szeretetének „a strukturális dimenzióban is hatnia kell”, olvassuk *A szolidáris és igazságos jövőért* című, inkább szociális, mint teológiai jellegű memorandumban, melyet a német egyházak alapos vita után fogadtak el.

A keresztényeknek és az egyházaknak saját felfogásuk szerint kell beavatkozniuk a közügyekbe. Jól teszik, ha közben az eltérő véleményeket is megvitatják. A megfelelő mérce majdnem mindig vitában alakul ki, és az érvek keresztüztüében szilárdul meg. A kérdés csak az, hogy milyen legyen az a hozzájárulás, „ami a császáré, és ami az Istené” (Mt 22, 21).

Ez a vita azóta áll, mióta a kereszténység történelemformáló erővé vált. A különböző korok különböző elvi és politikai válaszokat adtak a kérdésre. A hübrisz, a gőg, mely a kommunizmus esetében oly nyilvánvaló, az egyházakat sem kerülte el mindig. Cselekedeteik gyakran ellentmondtak saját mércéjüknek.

Pedig nem is olyan nehéz meghúz-

ni a határokat. Én Luther Mártonnál találok meg a kulcsot, aki egyszerre szállt szembe az egyház elvilágiasodásával és a világ egyházasításával. A világi rendeket emlékeztette arra, hogy Isten előtt saját megbízatásuk és saját felelősségük van, amelynek nem egy másik mérce alapján, de más feltételek között kell megfelelniük.

Ez persze nem ad szabad kezet az államnak és a gazdaságnak. Ha az úgynevezett két birodalom elméletet valamikor így magyarázták, az hamis magyarázat volt. A „birodalmak” a keresztény emberek számára Istenben egymáshoz vannak kapcsolva, bármilyen különböző is a feladatuk és a működési módjuk. A *Barmeni teológiai nyilatkozat-ban* 1934-ben⁵ ez a kettős cél világosan megfogalmazódott. Úgy látszik, a nagy megpróbáltatás élessé teszi a látást.

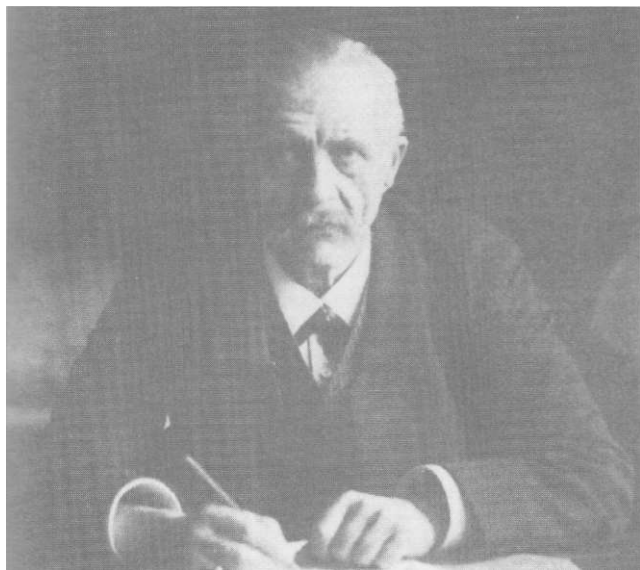
A Hitvalló Egyház Zsinata világosá tette, hogy „nincs az életünknek olyan területe, ahol nem Krisztus, hanem más uraságok tulajdonai lennénk”. A *Nyilatkozat-ban* ugyanilyen egyértelmű az is, hogy az államnak „a még megváltatlan világban az emberi belátás és emberi képesség mértéke szerint” kell cselekednie. Mindez nemcsak az államra, hanem az élet más területeire is vonatkozik.

Vagyis a Hegyibeszéd nem a parlamentekbe, minisztériumokba és igazgatótanácsok üléseire való, hanem mint egyfajta ösztöke a képviselők, miniszterek és menedzserek szívébe. Az egyház dolga az, hogy Isten ígéjét időszerű formában hirdesse a társadalmi felelősség viselőinek. Az a dolga, hogy felmutassa nekik a mércét, a jó rend kritériumait, és erre a realista antropológia és hosszú ideők tapasztalatai adnak alapot. Végső soron ez a döntő.

Egyház és állam

Az egyház és állam viszonya - mondanivalóm második pontja - a vallás és a politika tágas területének egy alesete. Ez a viszony is végigvonul Európa egész történetén. A *sacerdotium* és az *imperium* - a papság és a világi hatalom - vagy egymással összefonódva, vagy egymás ellen, vagy egymás mellett állt fenn. A modern világban az államegyházi formától kezdve az együttműködés különböző modelljein keresztül egészen a szigorú elválasztásig sokféle megoldás

dást találunk. De a forma önmagában még nem határozza meg a kereszténység hatását. Németországban ez a viszony igen sajátosan van szabályozva. Nálunk nincs államegyház, de az állam és az egyház mégsincs teljesen különválasztva. Az állam Németországban világnézeti és vallásilag semleges, de a pozitív semlegesség

Friedrich Naumann német liberális politikus

értelmében. Célja a kölcsönös függetlenség és szabadság mellett az együttműködés. Az egyházak közjogi testületek.

A weimari nemzetgyűlés alkotta meg 1919-ben a német államegyház-jogot, melyet a Parlamenti Tanács 1949-ben átemelt az alkotmányba. 1990 után egyesek ellenállása ellenére megerősítették ezt a rendszert. Amit eleinte sokszor rossz kompromisszumnak tekintettek, az időközben az arany középútnak bizonyult.

Ennek a modellnek az alapja szerintem az alaptörvény bevezetőjében található megfogalmazás, mely Istenre hivatkozik: „Isten és emberek előtti felelőssége tudatában...” 1949-ben ez a megfogalmazás a nemzetiszocializmus ellen szól, mely totális világné-

zeti igénnyel lépett fel - akárcsak a kommunizmus, századunk másik politikai vallása.

Istenre hivatkozva az állam maga állít határt önmagának alkotmányában. Egy olyan valóságra utal, amely az államot magában foglalja. Kimondja a döntő határt, melyet Luther *A világi felsőbbbségről* szóló iratában így írt le: „Ahol a világi hatalom arra merészkedik, hogy a léleknek adjon törvényeket, ott Isten illetékességébe avatkozik, félrevezeti s megrontja a lelkeket.”⁶ Egyébként - csak úgy mellékesen jegyzem meg - ez a döntő pont abban a vitában is, mely Németországban arról folyik, hogy az állam az iskolai vallásoktatást helyettesítse-e egy másik tárggyal vagy nem.

Eppen a liberális demokrácia számára döntő, hogy az egyházak maguk töltsék ki a nekik adott szabad teret, és válaszokat adjanak az emberek végső kérdéseire. Mert éppen erre nem képes a liberális jogállam. Ez az állam az emberi együttélést szabályozza. Ez az állam a hatalom gyakorlásának s ellenőrzésének a módjáról született megegyezés következménye. Az emberi alapjogok esetében szekularizált keresztény értékeket képvisel, de az államnak valójában nincs célja, s a végső kérdéseket nem tudja megválaszolni. „Olyan előfeltételekből él, melyeket maga nem tud garantálni”⁷ - hangzik az államjogász Böckenförde híres megfogalmazása.

Az élő hit használ az államnak, mert megszabadítja a végső kérdésektől. Hozzásegít ahhoz, hogy az emberek ne az államtól vagy politikai pártoktól s mozgalmaktól várják az üdvösséget. Ez hallatlanul fontos eszköz minden világnézeti diktatúrával szemben. Az élő hit segít fölismerni saját határainkat és lehetőségeinket, és megóv attól a félreértéstől, mintha az állam „jólétben élő polgárainak boldogságprémiumát kiosztó hivatal”⁸ lenne.

A boldogság elnyerése, az igazsá-

gosság és az élet értelme: olyan elvárások ezek, melyek teljesítése nem lehet demokratikus állam feladata. Egyébként éppen ezek az elvárások a volt keleti tömb sok országában az átalakulás folyamatát is megterhelik. Ezért az egyházak akkor felelnek meg leginkább feladatuknak, ha saját ügyükről beszélnek, és így mutatják fel azt a másik, átfogó dimenziót, mely a mozgalmas korszakok idején korrektívum és biztos alap lehet.

Gazdaság és szolidaritás

Az egyházak nem mehetnek el közbönsően a szociális inség és a bizonytalan helyzetbe jutott emberek mellett. Ez a harmadik pont: a gazdaság kérdése. A jó gazdasági rend megteremtése is állandó feladat. A napjainkban uralkodó tömeges munkanélküliség mutatja, milyen távol vagyunk ennek a célnak a megvalósulásától. A vita ebben a helyzetben arról folyik, hogy melyek a megfelelő intézkedések.

Alapvetően erre a területre is az érvényes, ami a társadalomra általában: a gazdaság a keresztények számára nem a keresztény felelősségen kívül eső autonóm szektor. De ezekben a kérdésekben is az emberi értelem és belátás mértéke szerint kell tájékozódunk. Sajnos, nem minden felekezett tekint olyan elfogulatlanul a gazdaságra, mint a Magyarországon is erős kálvinizmus.

Az egyházak sokszor ezzel a népszerű szemrehányással fordulnak a gazdaság felé: A piacok szabad játéka az idők során annyira önállósult, hogy egészen kiszorulnak belőle a keresztény alapértékek, a felebaráti szeretet, a szolidaritás és az igazságosság. Ez a fejlődés, mondják, a globalizációval végpontjához érkezett. A gazdaság viszont így válaszol: Az egyházak nem értik igazán, hogyan jön létre az a jólét, amelyet azután majd el lehet osztani.

A teológiai párbeszéd, hála Istennek, már túljutott ezeken a leegyszerűsítéseken, ha hosszú és rögzös úton érkezett is ideig. A helyzet tisztázásában egyébként éppen az olyan protestáns világiak jártak az élen, mint például a háború utáni legendás első német gazdasági miniszter, Ludwig Erhard, vagy a vallásszociológus és nemzetgazdász Alfred Müller-Armack, akik Németországban a második világháború után lerakták a szociális piacgazdaság alapjait.

⁶ Martin Luther: *Ausgewählte Schriften IV. Christsein und weltliches Regiment*. Frankfurt/Main 1983, 60. o.

⁷ F.-W. Böckenförde: Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation. In: *Staat - Gesellschaft - Freiheit. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht*, Frankfurt/Main 1976, 60. o.

⁸ L. Kühnhardt: i. m. 129. o.

Az EKD, a németországi protestáns egyházak szövetsége 1991-ben kiadott. *Közjó és önzés. Gazdasági cselekvés a jövő iránti felelősségben* című memorandumában alapvetően igent mondott a szociális piacgazdaságra. A pápai szociális enciklikák közül először az 1991-ben nyilvánosságra hozott *Centesimus Annus* kötelezi el magát mellette. Ez az irat foglalkozik a posztkommunista átalakulási folyamatokkal.

Az választja a helyes utat, aki a keresztény szempontból kívánatos szolidaritás mellé egyenrangú alapelvként odaállítja a szubszidiaritást, és az emberi személyt úgy értelmezi, mint aki a II. Vatikáni Zsinat szerint „minden szociális intézmény eredete, hordozója és célja” (*Gaudium et spes*, 25).

A szociális piacgazdaság minden más gazdasági modellnél jobban megfelel ezeknek az elvárásoknak, mert a gazdasági és szociális rend által egymáshoz köti a személyes szabadság, a gazdasági hatékonyság és a szociális kiegyenlítődés céljait. Ez a szándék világlátja ki a szociális piacgazdaság egyik alapirányát, melyet 1943-ban fogalmaztak meg a Freiburg-i Kör keresztény elkötelezettségű nemzetgazdászai.

Mint írják, ugyanúgy el kell kerülni „a gazdasági kollektívizmussal szembe, annak lelki elnyomóródszt okozó hatásait, mint az egyoldalú és rosszul értelmezett gazdasági liberalizmus anarchiáját, mely mindent átenged az egyéni önzésnek, bízva az összes gazdasági önzés előre megállapított harmóniájában”. Továbbá: „Ezek a javaslatok a gazdaság résztvevőinek önálló kezdeményezését és szabadságát akarják erősíteni, de fegyelmezetten összefogva és betagolva egy szilárd és szigorúan ellenőrzött átfogó rend kereteibe”.⁹

A realitások Németországban is igen távol esnek ettől a modelltől. A jó szociális és gazdasági rend erkölcsi teljesítményét sokszor elhanyagolták szociális részérdekek miatt. A rendpolitikai gondolkodás elsatnyult, problémáink jelentős része innen fakad.

⁹ *In der Stunde Null*, idézi: Brakelmann/Jäniche: i. m. 28. o.

¹⁰ M. Spieker: Die Kirchen im postkommunistischen Transformationsprozess. In: T. Stammen-H. Oberreuter-P. Mikat (szerk.): *Politik - Bildung - Religion. FS Hans Maier zum 65. Geburtstag*. Paderborn 1966, 635. o.

¹¹ R. Schröder: Herausforderung der säkularen Gesellschaft. In: *epd-Dokumentation* 1997, 32, 8. o.

Társadalmi igények érdekében megnyirbálják a szabadságot és hatékonyságot. Szociális célok nevében az államra újabb és újabb feladatokat ruháznak, vagy ő vonja magához ezeket. Az egyén átalakul függő viszonyban levő ellátandó polgárrá. Állami szolidaritás lép az önkéntes szolidaritás és az önszolgálat helyére. Az egyéni felelősség eltűnik. Ennek következményeit Németországban is erősen érezzük.

Az ilyen rossz irányú fejlődés Németországban is igen aggályos. Ha viszont a volt szocialista országokban állítják rosszul a váltókat, annak még súlyosabb következményei lennének, hiszen alig van olyan gazdasági tőke, melyből a drága kerülő utakat finanszírozni lehetne. Másrészt viszont a tényleges lehetőségeket illetően itt kevesebb az illúzió.

Ezen a ponton az egyházakra nagy felelősség nehezedik, mert szavuknak szociális kérdésekben súlya van. Persze, nehéz egy olyan rendért küzdeni, melynek jótékony hatása nem azonnal jelentkezik, ha egyesek már azon a követelményen is fölháborodnak, hogy húzzuk szorosabbra a nadrágszíjat. Egy bizonyos vonakodás persze érthető, hiszen ezt az elvárást még a német egyházak is alig tudják teljesíteni, pedig összehasonlíthatatlanul kényesebb helyzetben vannak.

Mivel tartoznak az egyházak?

Végző soron számomra az a fontos, hogy az egyház és a modern társadalom közötti metszésponton a hivatását gyakorló, világi hivatalokat viselő vagy önként vállalt megbízásokat betöltő keresztény ember áll. Az egyházak abban segíthetnek neki, hogy életének biztos alapot adnak. Szükséges, hogy ezen az alapon újra és újra biztassák a felelősségvállalásra, az erre való felkészülésre, és hogy a kudarcok ne bántortalanítsák el.

Az egyházak azzal tartoznak híveiknek, hogy átadják nekik alapelveiket és tapasztalataikat. De vitassák is meg velük ezeket, már csak saját érdekekükben is, hiszen az egyház így találkozik leginkább a gyors változásnak kitett valósággal, és halad előre maga is a tanulásban. Ne gyámkodjanak híveik fölött, mert azoknak megvan a saját hivataluk, melynek saját követelményei vannak.

Aktív laikus hívőkre minden társadalomnak szüksége van, a posztoszocialista társadalmaknak meg kíváltképpen. A gyámkodás és megfigyelés alatt tartott szocialista alattvalótól a pluralista társadalom polgáráig vezető úton¹⁰ szükség van olyan emberekre, akik számára a keresztény szabadság belső érték, akik képesek és képesek az együttműködésre, akiket nem a fenntartások, hanem a bizalom vezet, akik a *reménységben örvendők, a háborúságban türoők*, (Róm 12, 12). Hogyan lehetnének a kisebbségi helyzetben élő keresztények másként *kovásszá* (Mt 13, 33)?

Ezt a feladatot csak élő keresztény gyülekezetek tölthetik be, amelyek nyitottan viszonyulnak a világi hivatalhoz, és odafordulnak a nyilvánossághoz. Ehhez az egyházaknak önmagukon is dolgozniuk kell. A közép- és keletnémet tartományokban az embernek néha az a benyomása, hogy az egyházak kisebbségi helyzetüket szinte interiorizálták, és főntartásait ápolgatják az új valósággal szemben.

Ez az út nem járható, hiszen végérvényesen peremhelyzetbe vezet. A katakombalétnek már nincs meg az az aurája, amely talán a kommunizmus idején megvolt. A társadalommal folytatott párbeszéd érdekében az egyház rá van utalva, hogy megértsék, mik a szándékai, és mi az ő történelmi hozzájárulása Európa kultúrájához.

Ahol az egyházak még alakítják a valóságot, ott nem szabad visszarettenniük. Ellenkezőleg, újabb térnyeréssel kell próbálkozniuk. Ezért a templomnak kettős értelemben is meg kell maradnia a falu közepén: jelen kell lennie, és hangját is hallatnia kell.

A nyilvános állásfoglalások beletartoznak ebbe a feladatba. Végezetül csak újra megismételhetem: a lényegi dolgokra összpontosítsanak, és főként tegyék világossá, hogy milyen háttérből kiindulva szólalnak meg. Ha erre a két dologra nem figyelnek, akkor elcsúsznak a pluralista hangzavarban. Kicsérélhetőek lesznek.

Ha elkerülik ezeket a hibákat, akkor az egyházak azok lesznek, amiknek Richard Schröder teológus szerint lenniük kell, és amik gyakran voltak is: „A lelkiismeret jó helye”, ahol a „régit megváltozott körülmények között”¹¹ lehet újra átgondolni. Ezzel pedig az egész társadalomnak szolgálnak.

Balog Zoltán fordítása

FEHÉREK KÖZT EGY KÖZÉP-EURÓPAI

Gustav Mahler

Emlékszik-e valaki Ó. J.-re, aki filozófiát oktatott egy vidéki főiskolán a nyolcvanas évek elején? Néhány éve ragadta el a századvég pestise, úgy halt meg szegény, hogy észre sem vettem. Jó másfél évtizede tőle kaptam ezt a Mahler-lemezt. Olcsó Eterna-kiadvány, 60 forintba került: Bruno Walter vezényli rajta a *Dal a Földről-t*. Csak a Deák téri „NDK Centrumban” árulták - mindössze egyetlen napig. Akkor elfogyott - örökre. Én persze lekéstem a hírről, ő azonban szemfülesebb volt. Aztán nekem adta a lemezt: Te jobban szereted Mahlert - mondta.

Pedig nem is szerettem Mahlert igazán; valójában alig ismertem. A *Dal a Földről* megrendítő utolsó tétele, „A búcsú” tett az osztrák mester hívévé. Osztrák? Helyesebb lenne közép-európai mondani, hiszen Mahler muzsikája maga a zenébe öntött Mittel-Europa. Ha idetéved valaki az Üveghegyen-túlról, és értetlenül csóválja a fejét, amint „közép-európai identitásról” meg effélékről hall, tegyünk fel egy Mahler-lemezt neki, és meséljük el, ki volt ez a muzsikus. Kicsit talán közép-európai lesz maga is.

Ó, az a XIX. század végi, monarchiabeli zenészsors! Mi más is lehetett volna Mahler, mint közép-európai? Csehországi zsidó családban született, zenét Bécsben tanult, majd a konzervatórium elvégzése után nyolc év alatt hét városi színháznál volt karmester. Bad Hall, Ljubljana, Olmütz, Kassel, Prága, Lipcse, Budapest... akárha egy békebeli expresszvonat kacskaringós útjának állomásai volnának. A karrierpályán azonban többé-kevésbé egyenesen haladt az alig 28 éves, ambíciózus fiatalember: a végállomásra, Budapestre már operaigazgatónak szerződött. Meg is tett mindent az előmenetel érdekében. Amellett, hogy határtalan lelkesedéssel, invencióval és kitartással vetette magát a munkába, nem sajnálta a fáradságot arra sem, hogy kapcsolatokat építsen. Tudta jól, hogy ezen a vidéken a kimagasló zeneti teljesítmény önmagában nem elegendő, az érvényesüléshez ajánlók is

szükségeltetnek. Úgyes taktikus volt. Ha pártfogót keresett, tiszteletudó kérelmeket írt, de a pozíció megszerzéséért vívott harcban már nem tisztelte a tekintélyt. A kor karmesterfejedelmét, Hans von Bülow-t alázatos hangú levéllel ostromolta, Lipcsében viszont nekigyürkőzött, hogy kiüsse a nyeregből a városi színház első dirigensét, a nagyszerű Nikisch Artúrt. S bár a zenéi párbajban alulmaradt a lipcsei színháznál, mégiscsak megelőzte Nikisch Budapesten, a Királyi Operánál.

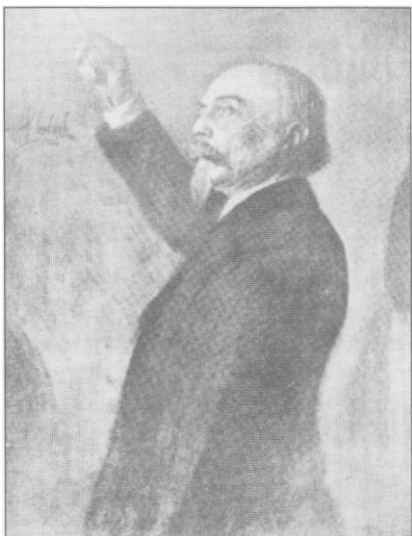
Becsúgyzó tervekkel érkezett Pestre: fejébe vette, hogy Európa élvonalába emeli a magyar operajátszást.

Nemzeti operát akart: magyar nyelven, magyar énekesekkel, az operairodalom német, olasz, francia remekei mellett magyar zeneművek bemutatásával. Nem habozott kijelenteni, hogy egy év alatt megtanul magyarul, és első intézkedéseként megszüntette a többnyelvű előadásokat. Csak hát Budapestet nem könnyű elkápráztatni. Mahler programja egyesek szemében magyarabbra sikerült a kellenél, mivel a nyelv miatt lemondott a népszerű vendégművészek szerepeltetéséről, mások számára pedig - tehetett akármit - csak „idegen” maradt. És hiába vezényelte a valaha hallott legizgal-

masabb Lohengrint. Don Giovannit, vagy éppenséggel Erkel Brankovics Györgyét, vitte sikerre a Parasztszínház premierjét, hiába a művészi színvonal látványos emelkedése, a nyereséges operaházi kassza - Mahler állandóan a kritikák, és ami még rosszabb: az intrikák keresztüzében állt. Mikor aztán 1891-ben az őt szerződtető Beniczky intendánst elmozdították, és helyére „a kevély mágnást”, Zichy Géza gróftól neveztek ki, e lépés egyben a ragyogó Mahler-korszak végét is jelentette Budapesten. Mahler, akinek elege volt már az állandó hadakozásból (és magyarul sem sikerült megtanulnia), 25 ezer aranykorona végkielégítésért szíves-örömmel szerződést bontott. Tárt karokkal várta őt Hamburg.

Bár az anyagias színházi igazgató, Pollini mindig ott állt a sarkában, Mahler vezető karnagy művészete szárnyakat kapott Hamburgban. Hamarosan tomboló sikert aratott a társulattal Londonban is, és e vendégjátékkal egész Európában megalapozta hírnevét. Olyan muzikusok csodálatát vívta ki, mint Hans von Bülow, Richard Strauss vagy a hozzá másodkarmesternek szegődő ifjú Bruno Walter. Hat évig maradt a színháznál, de mi-

Hans von Bülow

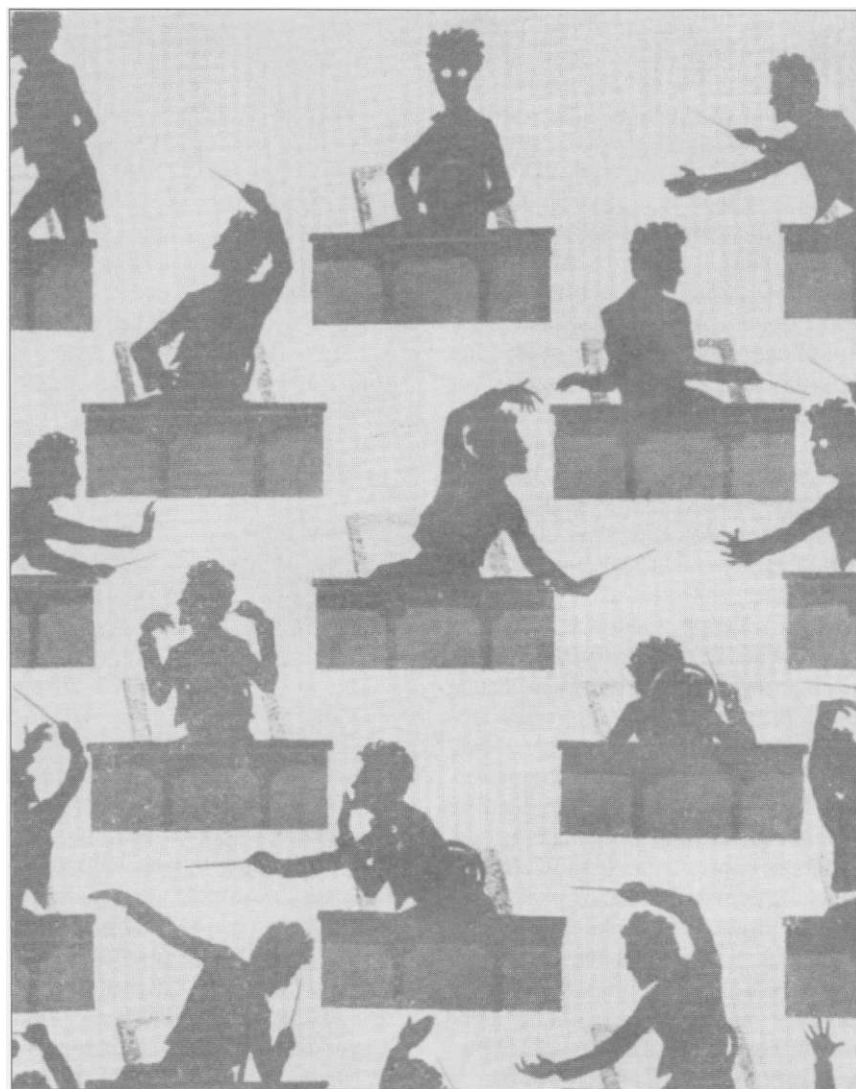

közben a legnevesebbek közé emelte a hamburgi operát, fél szemmel már a továbblépés lehetőségét leste. Bécszet akarta meghódítani. Körültekintően járt el: másfél éven keresztül szervezte támogatói és ajánlóit tábort. Kétségtel-

vül sikeresen. A politikai és kulturális ügyekben egyaránt nagytekintélyű Apponyi Albert gróf például a következőket írta Bécsbe: „Mivel számomra feledhetetlenül emlékezetes e kiváló művész munkássága a Budapesti Operaházban, és különben sem találkoztam még hozzá mérhető karmesterrel, noha meglehetősen jól ismerem a legjelentősebbeket, bátorkodom néhány szót szólni ajánlására. (...) Az

Alma Schindler; Mahler felesége

Mahler vezényel, Otto Böhlér karikatúrája

előadás, amit ő készít elő és vezényel, minden tekintetben maradéktalanul tökéletes (...). Mahler mint ember is roppantul becsületre méltó, eminens tisztességes jellem (...), az Operaháznak nagy hasznára lenne, amennyiben

sikerülne megnyernie őt." Mahler azonban nem elégedett meg a becses ajánlásokkal. A hivatalos pályázathoz csatolt levelében mintegy mellékesen elejti: „A jelenlegi bécsi viszonyok ismeretében úgy vélem, nem fölösleges

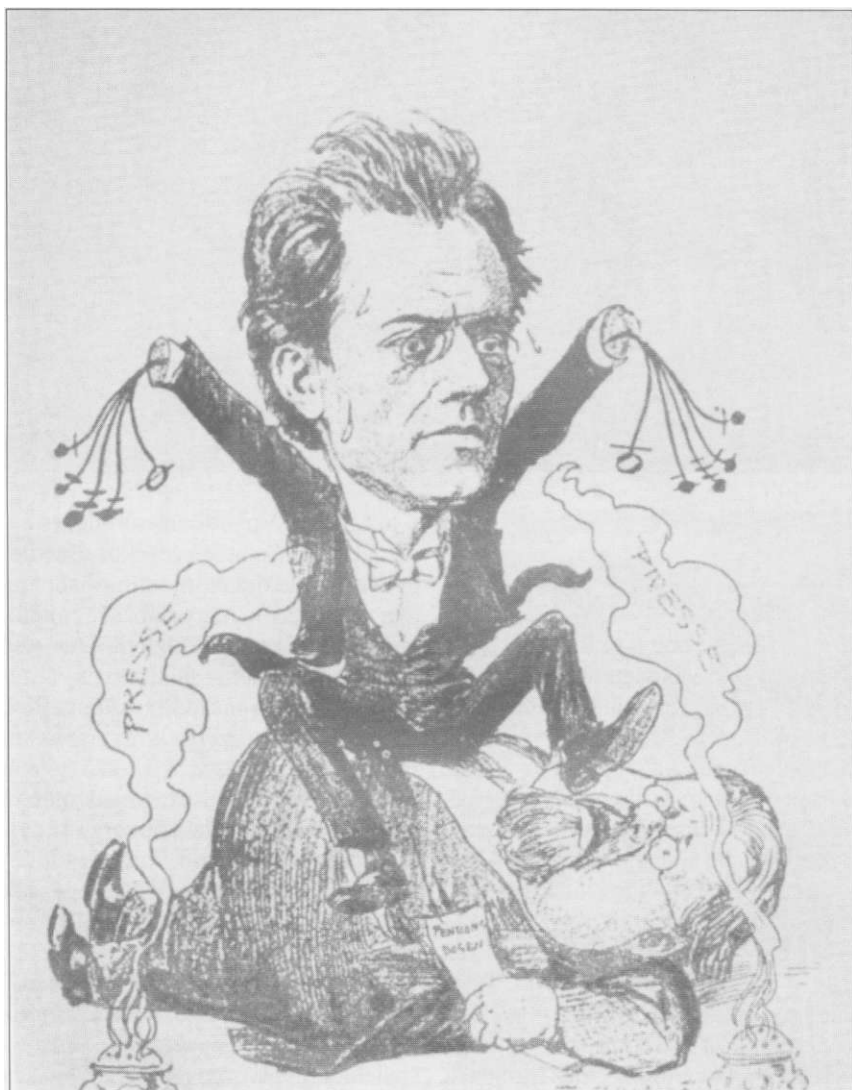
megemlítenem Önnek, hogy régi szándékomhoz híven már hosszabb ideje áttértem a katolikus vallásra." Kikeresztelkedett tehát, csak hogy biztosan meghódíthassa a Császárvárost. (Híres filmesszéjében, *A dobos fűban* Leonard Bernstein a Mahlert - állítólag - tudat alatt folytonosan kísértő büntudat eredetét e döntésben vélte felfedezni. „Szégyellte a zsidóságát - fejtegeti Bernstein -, és hogy szégyellte, ez még nagyobb szégyen lehetett a számára.”)

Mahler harminchét évesen eljutott hát arra a csúcra, ahová egy monarchiabeli karmester csak eljuthatott. Egy évtizeden át volt a Bécsi Opera-

séges fickó volt - mint zenész, mint ember egyaránt. Ő volt az a dirigens, akinek a pianissimo sosem volt elég halk, a fortissimo elég hangos. Reménytelenül sokat követelt a zenészeitől, és ráadásul hajlamos volt rá, hogy az egyszer már begyakorolt koncepciót a következő alkalommal fenekestül felforgassa. „Jogom van rá, hogy következetlen legyek” - jelentette ki, és ezt a furcsa filozófiát *következetesen* megvalósította még a magánéletében is. Hitvesével, Almával például agyafúrta hóbotos szerződést kötött, miszerint amit egyik nap mondott, azt nem kellett szükségképpen érvényesnek tartania más-

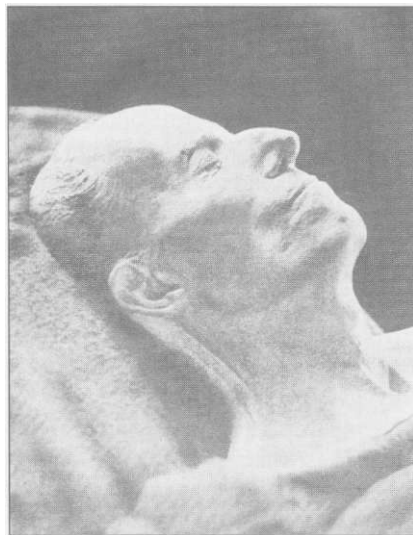
moráról és arról, hogy „nem érti a tréfát”. Kiszámíthatatlanul változékony kedélye, impulzív viselkedése külön szórakozottsággal párosult. Előfordult, hogy egy zenekari próba alatt magába mélyedt és teljesen megfeledkezett róla, hogy épp egy zeneművet tanít be, majd hirtelen felriadt és a kottaállványra csapva így kiáltott fel: pincér, fizetek! Máskor, miközben Bécs utcáin barátaival sétálva beszélgetett, váratlanul felugrott egy éppen arra haladó villamosra, és elmenekült anélkül, hogy befejezte volna a mondatot.

A zenetörténész Blaukopf szerint „a pulpituson valóságos istennek ismerték el még ellenségei is, az igazgatói íróasztal mellett viszont maga volt az ördög”. A kritikák elsősorban nem is előadóművészetét, hanem kísérletező kedvét támadták. Azt még csak elnézték neki, hogy számos változtatást hajtott végre az operarepertoár legnépszerűbb darabjain, de amikor, úgy mond, „a beethoveni hangzás rekonstrukciója érdekében” hozzányúlt a 9. szimfónia hangszereléséhez, dühödt, antiszemita felhangoktól sem mentes bírálatokat váltott ki.

*Mahler operát vezényel.
Korabeli karikatúra*

Mahler halotti maszkja

ház igazgatója, és mint mindenütt, itt is lelkes rajongókra és ádáz ellenségekre tett szert. A körülötte kibontakozó ambivalens érzelmek persze leginkább ellentmondásos személyiségből fakadtak. Végletesen szélső-

nap is, sőt ha kedve szottyant rá, akár az ellenkezőjét is állíthatta; szegény Almának nem állt módjában, hogy férje álláspontjának rapszodikus változásait számon kérje.

Egyszerre volt ismert harsány hu-

Ha a zeneigazgató Mahler megosztotta az embereket, még inkább így volt ez a komponista esetében. Bülow, aki nagyra becsülte mint karmestert, kétségbeesetten fogta be a fülét, mielőtt Mahler néhány taktust leütött a

zongorán a saját 1. szimfóniájából: „Ha ez még zene - kiáltott fel iszonyodva az ősz karnagy -, akkor én már semmit sem értek a zenéhez!”

Mahler muzsikája valóban felettből szertelennek hatott a bécsi klasszikusokon és a wagneri romantikán nevelkedett fülek számára. A kulturálisan sokféle elem: osztrák, bajor, cseh, lengyel és még ki tudja hányféle

Más-más ritmus, más-más dalam... de különösen a más-más hangulat együttes jelenléte az, ami olyannyira mahlerivá, személyessé teszi ezt a zenét. Mert ez a szentimentálisból groteszkbe játszó, panaszosból gunyorosba, majd újra mélabúsba forduló muzsika Mahler személyiségének legmélyéről fakadt. „Mindenkinek, aki Mahlert ismerte, emlékezhet rá -

mindenkit első hallásra megragad. Ám az a legkülönösebb, hogy e tétel előadható már-már pimasz iróniával, miként ezt Bruno Walter tette, de torokszorító melankóliával is, úgy, ahogyan például Horenstein bécsi felvételén hallhatjuk. Meggyőződésem, hogy mind a két felfogás „autentikus”. Mahler valóban Janus-arcú zenét teremtett.

népdal, paraszt- és szalontánc, k. u. k. katonazene, zsidó ízek és a szecesszió által oly kedvelt távol-keleti motívumok semmi mással össze nem téveszthető zenei kaleidoszkóppá, vagy még inkább: kollázsá formálódtak Mahler keze alatt. „Halljátok? Ez aztán a polifónia - lelkendezett egy alkalommal, amint barátaival sétálva egy erdei tisztáson felállított vurstliba került, ahol a vásári hangzavarba verкли, rezesbanda és dalárda hangja vegyült a legnagyobb összevisszaságban én is innen vettem! Oly sajátosan megindított, oly mélyen belém vésődött már kisgyermekkoromban, a jihlavai erdőben! Hiszen teljesen mindegy, hogyan csendül fel, ilyen zsvajban vagy az ezerhangú madárdalban, a vihar üvöltésében, a hullámok csobogásában, vagy a tűz ropogásában. Pontosan így, más és más oldalról kelljönniök a témáknak, más és más ritmikával, más és más dallammal (...): hogy aztán a művész összeillő, összecsengő egésszé rendezze, egyeítse őket.”

A Bécsi Opera a századfordulón

írja Walter -, hogy arckifejezése milyen gyakran változott átmenet nélkül derűsből komorrá: mintha önmagának vetné szemére, hogy könnyelműen megfélekedzett valami szomorúról. E hirtelen rárontó búskomorság jelentését (...) csak lassanként értettem meg: lelke mélyét súlyos világfájdalom ülte meg, amelynek feltörő hideghullámai fagyos borzongással törtötték el.”

Igen, Mahler műveiben gyakran flörtöl a tragédia és a komédia. Ki ne ismerné az első szimfónia ironikus gyászindulóját (ha máshonnan nem, hát Szabó István *Apa* című filmjének kísérőzenéjéből), amelyet a „János bácsi, keljen fel” dallamából komponált. Az ihletet eredetileg egy korabeli tréfás-gicces metszetből, *A vadász temetésé*-ből nyerte: amelyben az erdő vadjai kísérik utolsó útjára az erdőkerülőt. Ez a muzsika szinte

Az első szimfóniát (nyitó tételnek lármás befejezésekor Beethovent látta maga előtt, amint hahotázva elszalad!) nagyszabású, monumentális alkotások követik. Az első szimfónia hőstét - saját szavaival élve - Mahler a másodikban temeti el, de leginkább azért, hogy ugyanott megkomponálhassa az Utolsó itéletet és a Feltámadást. A hatalmas méretű harmadikban a salzkammerguti tóvidék tájképét festi meg, a szeretett helyet, ahol nyarait a zeneszerzésnek szentelte. „Nem kell odanéznie - fogadta Waltert az Atter-tó partján -, én mindezt már megkomponáltam.” A negyedik scherzójában aztán az ördög húzza a talpalávalót, ám a fináléban naiv kisgyermekként a Mennysorszámban találjuk magunkat. De hát mit keresnek a gyermekek Szent Péternél, ha még oly csudálatos is fönn az égben, ahol Szent Márta főzi nekik a vacsorát, és együtt táncolnak-kacagnak Szent Orsolyával? Eszébe jutott-e Mahlernek, ami-

kor a zárótétel ártatlan, angyalhangú dalocskáját írta, hogy tizenhárom testvéréből mindössze öt érte meg a felnőttkort? A 4. szimfónia évében mindenesetre hozzákezd egy sokkalta baljósabb zenemű, egy dalciklus komponálásához. Az ihletet Friedrich Rückert fájdalmas verseiből meríti, amelyben a költő két, skarlátban elhunyt kislányát siratja el. Mahler

meg, és eltiltják szinte mindentől, amit szeret: kerékpártól, hegymászástól, úszástól. A betegség radikálisan beszűkíti a teret körötte. És októberben a császár felmenti a Bécsi Opera igazgatói tiszte alól.

Mahler nem roppan össze. Még nem tudja, hogy 1907-ig már mindent megírt, amit még életében bemutatnak. A 8. szimfónia monumentális ze-

sem élte túl a *kilencediket!* Mahler még nem akart meghalni. Amerikába szerződött, sikere volt. Csak nyaranta tért vissza toblachi házába, hogy zenét szerezzon. Új szimfónián dolgozott, de végül ravaszul nem adta neki a „*kilencedik*” címet. *Dal a Földről* - ezt írta a partitúra címodalára. Bruno Walternek mutatta meg először új szerzeményét. „Amikor visszaadtam, szinte képtelenül arra, hogy egyetlen szót is szóljak róla - emlékszik Walter -, [Mahler] fellapozta A *búcsú*-t, és így szólt: Mit gondol, egyáltalán elviselhető ez? nem lesznek utána öngyilkosok az emberek?”

Az alt hangra írt, harmincperces utolsó tétel, amely „A búcsú” alcímet viseli, az elmúlás panteisztikus megfogalmazása. .. „*A drága föld kivirágzik, és tavasszal újra zöldell / Mindenütt és örökké, örökké kéklenek a messzeségek, örökké, örökké... örökké, örökké...*” akár a lélekharang, konganak a szavak: *ewig, ewig: örökké, örökké... Izolda halála ez, vagy Andrej hercege: feloldódás a mindenségben. A bársonyos hangú Kathleen Ferrier, amikor 1947-ben először énekelte, képtelen volt rá, hogy kiejtse az utolsó szavakat, hangja elcsuklott, nem bírta visszatartani a könnyeit. Az előadás után riadtan kért elnézést a karmestertől, WALTERTŐL. Ő azonban csendesen ennyit mondott: „Kisasszony, ha olyan nagy művészek volnánk, mint ön, valamennyien könnyeztünk volna.” Szegény Kathleen Ferrier! Öt évvel később az élettől búcsúzott maga is, amikor leukémiától gyötörtén lemezre énekelte a *Dal a Földről*-t.*

Ezt a művet hallgatva nagyon, nagyon közelinek érezzük a halált. Mahler nem halt meg. Ekkor még nem. Joggal hitte, hogy kicselezte a Kaszást. Haladékot kapott a sorstól, és ezt a haladékot arra használta fel, hogy megírja a *kilencediket*. A szimfónia első hangjai beteg szívének akadozó dobbanásaival kezdődnek.

Gustav Mahler úgy halt meg 1911-ben, hogy már belekezdett a 10. szimfóniába...

Zuhogott az eső és vihar tombolt, amikor temették. Szavahihető forrásból tudjuk, hogy amint koporsóját leengedték a sírba, napfény szűrődött át a felhőkön és kiderült az ég...

Nem tudta az Isten, hogy könnyek közt vagy mosolyogva fogadja meg-tért muzikusát az Égben. ■

Bruno Walter próbál

Kathleen Ferrier

ekkor még nőtlen, de mire évekkel később befejezi a *Gyermekgyászda-*lok-at, már feleségül vette Almát, és két gyönyörű leánygyermek boldog atyja.

1907 kegyetlen évében, alig egy évvel a dalciklus bemutatója után viharfellegek tornyosulnak Mahler feje felett a Bécsi Operánál. Jól érzi, hogy nem sokáig lesz maradása, ezért háttértárgyalásokba kezd a New York-i Metropolitannel. És ekkor szörnyű csapás éri, a legszörnyűbb, ami csak szülőt érhet. Diftériában meghal nagyobbik lánya, Maria Anna. A szerencsétlen apa képtelen szabadulni a gondolattól, hogy a *Gyermekgyászda-*lok istenkísértésével ő maga okozta a tragédiát. Szívrohamot kap. Az orvosok súlyos szívelégtelenséget állapítanak

nei katedrálisát az előző év nyarán fejezte be. Egy 9. szimfóniához azonban nem mert hozzáfogni. Beethovenre és Brucknerre gondolt, de eszébe juthatott akár Schubert vagy a nem sokkal korábban elhunyt Dvorák. Egyikük

Vujicsics Sztoján

A TABÁNI SZERBEK KRÓNIKÁSA

Badovinsky Pál budai fotográfus

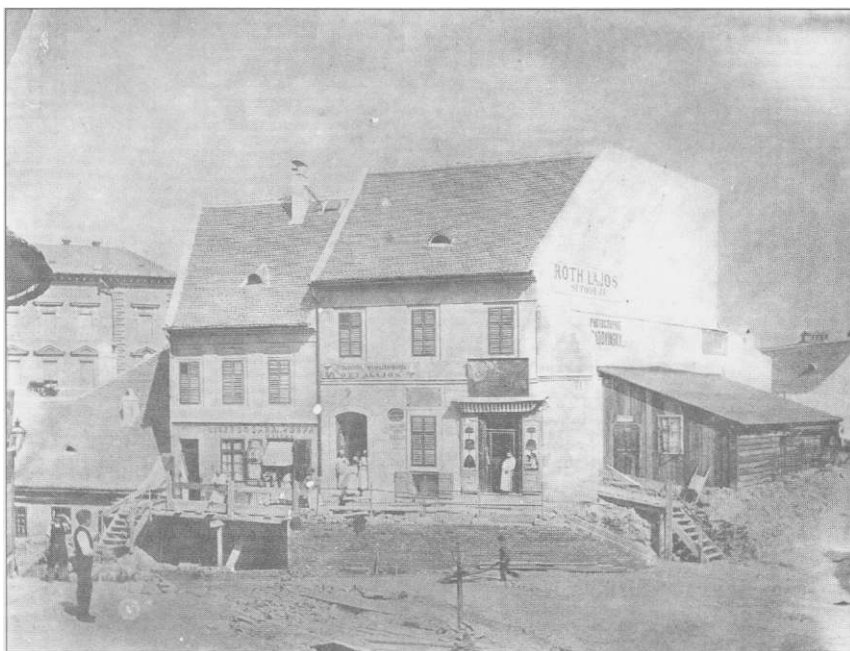
A régi, eltűnt budai Rácváros krónikása volt az elfeledett Badovinsky Pál (1851-1937) szerb fotográfus. Budán a szerbek a Tabán egykor szőlők borította lankáin már a XV. században, Zsigmond és Mátyás uralkodása idején kezdtek megtelepedni, a Vár és a Gellért-hegy

közötti völgyben, a Dunáig. E régi „Rácváros” ma már csak a legidősebbek emlékezetében él: az 1930-as években a városrész rendezésekor romantikus, de már jobbára roskadozó falusias földszintes és emeletes polgári házeit, kanyargós utcáskáit, kaptatóit, lépcsőit, megbúvó te-

reit eltüntették, lebontották. Parkosított területe azóta a Tabán fogalmával azonosult, s a legendákba, anekdotákba, nosztalgikus emlékezésekbe homályosult városrészt Krúdy Gyula és sokak múlt hangulatokat idéző írásai, régi, elszárgult fotográfiák őrzik az emlékezés-

Virág Benedek (†1830) háza a tabáni Apród utcában (a Szarvas térnél). A felvétel 1894-ben készült. A ház a második világháború idején rommá lett: helyén ma Virág Benedek emlékét idéző szobor áll.

A tabáni szerb templom három XVIII. századi harangjának elkobzása hadi célokra 1916 tavaszán. Jobbról a nagyharang mellett álló ősz szakállas úr félrecsapott kalappal Badovinsky Pál fotográfus, aki a budai görögkeleti szerb egyházközség alelnöke és gondnoka is volt. Balra tőle fényes papi keménykalapban Velimir Nedeljković budai szerb esperes-parókus. A felvételt Badovinsky Pál valamelyik segéde exponálhatta.

Dositej Obradović egyik Budán, az Egyetemi Nyomdában 1818-ban megjelentetett munkája, Badovinsky Pál szerb aláírásával 1883-ból és későbbi bélyegzőjével

nek. Bár élete legjavát Budán töltötte, s fennmaradt fényképeivel az egykori tabáni szerbek krónikása lett - Badovinsky Pál nem ott született. Családja szentendrei eredetű, bár házasságok révén már előtte is több nemzedéken át Budához kötődött. Az ősök eredetileg a Badovicki - régiesen Badovickij - nevet viselték, mint a Radubicki, Medvecki pravoszláv hitű szerb családok is, akiknek ősi szentendrei vezetékneve a századok során valami oknál fogva a hagyományostól eltérően alakult ki.

A későbbi fotográfus - aki azután a Badovinsky, sőt olykor az előkelőbb-

Az ifjabb Badovicki Pavel - a majdani Badovinsky Pál budai fotográfus - atyja, Badovicki Lazar a családi bejegyzés szerint 1819-ben született Szentendrén, de már Budán kötött házasságot 1848. október 21-én (pravoszláv naptár szerint), méghozzá a bécsi származású néhai Fischer Thomas fogász, a jó emlékű s 1848-ban kegyvesztetté lett István nádor udvari orvosának katolikus hitű leányával, Máriával. A tisztas fogorvosi családból származó félárva hajadon és a tekintélyes családból való Lazar Badovicki mészáros házasságát a régi tabá-

ni szerb tempomban Vitkovics Mihály író öccse, Jovan Vitković ortodox párokus áldotta meg. E házasságból született Badovinsky Pál.

Már a nagyapa, Pavel Badovickij is Budáról nősült, s a vagyonos kereskedő és bortermelő Danilo Marković leányát kérte feleségül Szentendrére. A művelt tabáni szerb kereskedő, Danilo Marković irodalomkedvelő s a szerb felvilágosodás akkor legtekintélyesebb és legismertebb írójának, Dositej Obradovićnak (†1811) nagy tisztelője volt. Ezópusz meséinek Obradović által készített és tanító, felvilágosító cél-

Dr. Zubkovics György (1878-1951) budai görögkeleti szerb püspök kabinet-képe beiktatása alkalmából, 1913-ból

nek tetsző Badovinsky írásmódot használta - a keresztségben szentendrei nagyapja után kapta a Pavel (Pál) nevet. A nagyapa 1817-ben - valószínűleg házasságkor - jutott hozzá egy 1741-ben Kijevben kiadott orosz Bibliához, melynek üres lapjaira sorra beírta utódai születési dátumát. A nagyapa Pavel Badovickij bejegyzéseinek tanúsága szerint az unoka - aki majd fényképész lesz - 1851. május 11-én született „római naptár szerint”, miként azt fontosnak tartotta pontosítani az óhitű naptárt követő s boldog nagyapává lett ő.

A budai, tabáni szerb ortodox székesegyház ikonosztáziója, melyet az 1810. évi emlékezetes tabáni tűzvész után emeltek. 1818-1820 között Arsenije Teodorović festette. A hatalmas képfal, mely a szentélyt választotta el a templomhajótól, szerencsésen átvészelt a második világháború pusztításait. Sorsa 1949-ben pecsételődött meg, amikor a templomot esztelenül lerombolták. A felvételt a templom kórusáról nagyméretű üveg negatívra Badovinsky Pál készítette 1901 táján, amikor a templomot újrászenteszték.

zatú kiegészítésekkel ellátott szerb kiadását (Lipcese 1788), valamint egy másik gyűjteményes, „épületes dolgokat” tartalmazó kötetét Marmontel átdolgozásokkal (Bécs 1793), melyeket az író a szerb nemzetnek ajánlott, mint „legnagyobb kincset” birtokolta. E könyvek „a szív, értelem és lélek épülésére” szolgálnak, írta Dositej Obradovićnak, amikor 1800. november 1-jén Budáról küldött levelében készletre érezte magát, hogy az író haláljáról és rajongásáról biztosítsa. Levelét „szeretete és tisztelete jeléül” egy akó

jegyzésében jelzi. A második világháború után a budapesti „Tökölyanum” könyvtárával e könyv is az újvidéki Szerb Matica tulajdonába került.

A fotografálást Badovinsky Pál Budán tanulhatta. Közeli rokona, a budai Marković család egy másik lezármazottja, a később zágrábi horvát színpadon nagy sikereket arató és a Horvát Nemzeti Színház főrendezőjévé lett Nikola Milan-Simeonović (1843-1928), aki ifjú korában Budán ugyancsak megpróbálkozott a fényképészettel, a budai Horváth-kertnél egy

világháborúban lett rommá). Egy 1904-ből való fényképén a „Badovinsky fényirda” címekek már az előkelő Döbrentei utcát tünteti fel, ahol a budai szerb püspökök újonnan emelt palotája is állt már. Végül „fényképészeti műtermét” nem sokkal az első világháború kitörése előtt Badovinsky Pál már úgy hirdeti, hogy az I. kerületben, a „Rác-fürdővel szemben” van.

Miután megözvegyült, Badovinsky Pál 1908-ban már újból házasságban volt a dán (vagy svéd) származású, 1864-ben Komáromban született Sörensen Annával, aki az emlékezet szerint festőművész volt, s a férje kedvéért pravoszláv hitre is tért. 1928-ban hunyt el. Ekkor a még meglévő tabáni, a Szarvas térre lejtő Kereszt utca 20. szám alatti romantikus, földszintes házban laktak. A harmincas években a Tabán sorsa is megpecsételődött, a Kereszt utca házsorait is lebontották, s az öreg fotográfus ekkor a Margit körút 85. szám alá költözött, ahol 1937. december 13-án. 86 éves korában elhunyt - ősei szokása szerint előtte megáldozva halálos ágyában. E sorok írójának apja, Vujicsics Dusan, az utolsó tabáni szerb parókus temette a Farkasréti temető szerb parcellájában. Az 1950-es években a külön parcellát megszüntették, és sírjának további sorsáról már nem tudunk.

Natalia nevű leánygyermeké 1877-ben még az Árok utcában született, s magányosan késő öregkort ért meg, talán százesztendő is volt már, amikor Budán elhunyt, megőrizve Badovinsky Pál kevés fényképét s emlékeit, köztük Dositej Obradović XVIII. századi könyveinek első kiadásait, melyeket a család még az 1930-as években is áhitatosan olvasott!

Badovinsky Pál fotográfus élete során a budai szerbség már igencsak fogatkozóban volt. Fényképein e pravoszláv szerb közösség életének mozzanatait örökölte meg, amely ragaszkodott ősei hagyományához, őrizte évszázados emlékeit, tartotta megöröklött szokásait, gyakorolta keleti rítusú hitét, még beszélte nyelvét, büszke volt kultúrájára és történelmi múltjára, s féltette polgári és társadalmi pozícióit. Fogatkozásával egy időben tünedezett el az a városképi háttér is, amely keretet adott létének és hosszú fennmaradásának. Az utolsó tabáni házakkal mintha eltünedeztek volna a megrikult budai szerb családok is. A második világháború és a politikai önkény végül romba döntötte monumentális székesegyházukat is, melynek szépségéről Badovinsky Pál megbarnult fényképei is tanúskodnak. Néhány fennmaradt képe szülővárosa, Szentendre emlékeit is felidézi. ■

A Budai Szerb „Zora” (Hajnal) Dalegylet „női tamburás részlege”. A felvétel 1904. június 24-én - a pravoszláv naptár szerint Szent Iván napján - készült a tabáni, budai szerb ortodox egyházközség rég eltűnt Görög utca 19. szám alatti házának udvarán (jobbra esett a háború után lebontott templom, a ma is álló Rác fürdő felé). A felvételt Badovinsky Döbrentei utcai „fényirdája” készítette

híres budai ürmössel is tetézte, melyet Bécsbe küldött. A nagy nevű író, Dositej Obradović késlekedés nélkül levelben válaszolt („A Monsieur, M. Danii Markovitsc á Bude”), s viszonzásul megküldte *Eletem és viszontagságaim* (Lipcese 1783), valamint *A józan értelem tanácsai* (Lipcese 1784) című könyveinek egybefűzött, utolsó példányait, saját kezű ajánlással: „Danilo Marković úrnak szeretete jeléül küldi Dositej Obradović 1800”. E levélváltás fennmaradt, s Badovinsky Pál jóvoltából hátramaradtak dédnagyapja, Danilo Marković hagyatékának féltve őrzött emlékeként Dositej Obradović munkái is. Még 1911-ben a budapesti „Tökölyanum” szerb Collegium könyvtárának adományozta az *Eletem és viszontagságaim* dedikált példányát, mint az ajánlásban „fentnevezett” Danilo Marković dédunokája - miként az adományozásra utaló be-

Schön nevű színész-fotográfustól tanulta el az akkoriban még kémiai ismereteket és sok előkészítést igénylő mesterséget, s neves budai fényképész volt az ugyancsak színész Meyerhofer is, aki annyira vitte, hogy műtermet is épített magának, s nem rögtönzött, vásszonnal elkerített sátorban dolgozott. Badovinsky Pál, aki viszonylag korán veszítette el apját, feltehetőleg anyja gondoskodása mellett Budán tanulhatta meg a fotografálást. Amikor 1873. november 12-én a tabáni szerb templomban házasságot kötött Stefan Bikić budai földmivelő valamivel idősebb Jekaterina (Katalin) katolikus hitű leányával, már mint „fotográfust” anyakönyvezték. A Tabánban lakott, a Vár alatt húzódó szerényebb Árok utcában, a Kürt utcánál. A századvégen „fényképészeti műterme” a Szarvas térnél volt, az Apród utca végén, a Virág Benedek-házban (mely a második

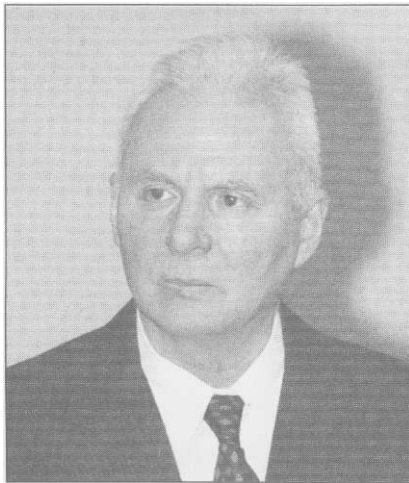
EMLÉKEZÉS EGY FILMES ALKOTÓMŰHELYRE

- Amellett, hogy Tanár úr évtizedek óta elismert író, irodalomtörténész, történész és filmesztéta, 1959-től 1984-ig stúdióvezetőként mintegy másfélszáz film megszületésénél bábáskodott, harminc elsőfilmet indított el. Mikor és hogyan fedezte fel a filmet?

- Középiskolában olasz nyelvet és irodalmat is tanultam, így került kezembe néhány olasz filmszakfolyóirat, például a *Cinema*, amelynek akkor Vittorio Mussolini volt a főszerkesztője, de egy sor azóta világhíressé vált későbbi rendező írta bele a cikkeket, mint Giuseppe De Santis, Pietro Germi, Fellini, Antonioni és mások. Azért kezdem ezzel, mert számomra két dolog már a háború alatt világossá vált. Az egyik, hogy a film valahogy eltéphetetlen kapcsolatban van Olaszországgal és az olasz kultúrával, a másik, hogy a film is művészet. Ezt akkor még nagyon kevesen hitték, a magyar filmiparban dolgozó rendezők közül különösen. Aztán megismerkedtem Szóts Istvánnal, aki valamikor '43 nyarán vagy '42-ben tartott egy előadást a Corvin moziban, amely még jobban meggyőzött arról, hogy a film fontos dolog. '47-től kezdve jelentek meg filmmel kapcsolatos írásaim. '56-ig tanár voltam, majd egy kiadóvalalathoz mentem, az akkor létesült Magvető Könyvkiadóhoz. Itt gyakorlatilag minden akkor számító magyar íróval kapcsolatba kerültem.

Ilyen előzmények után, '59 márciusában kértek fel arra a megfelelő minisztériumból - ahol olvasták filmkritikáimat, ismerték irodalmi kapcsolataimat -, hogy szervezzek egy játékfilmeket készítő stúdiót a híradófilmeket gyártó kis Könyves Kálmán körüli stúdióban. Elfogadtam a meglepő ajánlatot, mivel kiadói küzdelmeim során is tapasztaltam, hogy nyelvünk reménytelenül elszigetelt, és úgy gondoltam, a zene mellett talán a képzőművészet és a film lehet annyira nemzetközi, hogy a magyar művészetet a világ elé tárja.

Az '59-es év tavasza nagyon érdekes volt, erről ma alig beszélnek. Ekkor ismerte fel a kormány művelődéspolitikai része, hogy valamiképpen nyitniuk kell, ki kell törniük az elszigeteltségből. Ezért találtak meg engem, pedig rólam már akkor köztudomású volt - ez a műveimből is kiderült - hogy nem vagyok párttag, semmilyen párthoz nem kötő-

Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal

döm, még kevésbé vagyok marxista, sőt gyakorló katolikus vagyok. Elég nyíltan beszélgettem az akkori vezetőkkel, és arra a következtetésre jutottam, érdekük, hogy a magyar filmből legyen valami, hogy kikerüljön a provinciálisból. Emellett az is szándékuk volt, hogy a filmgyártásban megszüntessék a monopolhelyzetet. Így lettem egy kísérleti stúdió vezetője. A politikai háttérmet azért fontos ismerni, hogy világosan kiderüljön, milyen váratlan alkotási lehetőség nyílt akkor számomra, hiszen a megbízóim úgy fogadtak el, hogy tudták, ki vagyok - ráadásul még feltételeket is szabtam.

- Milyen elképzeléseket akart megvalósítani?

- Lényegében arra törekedtem - most nagyon egyszerűsíttem a dolgokat - hogy 1. a rendezőt tekintjük a film alkotójának, 2. hogy a rendező és az író kezdettől fogva együtt, közös alkotás-ként hozza létre a forgatókönyvet. Ez ma nagyon logikus...

- ... de az ötvenes évek gyakorlata után bizonyára korántsem volt az.

- Arra, hogy ez akkor mennyire nem volt logikus, mondok egy mulatságos példát. '59 őszén egy hivatalos vitán azt a kérdést szögezte nekem a politikai bi-

zottság egyik tagja, komolyan gondolom-e, hogy a film alkotója a rendező. A vita során kiderült, nagyon is érthető a rémülete. Azt mondta: „Nézzé, Nemeskürty elvtárs, a forgatókönyv le van írva, az egy szöveg, amit elolvassunk, jóváhagyunk és lepecsételünk. De hol pecsételjem én le a filmet?” Erezte, hogy így a cenzúra kicsúszik a kezük-ből, vagy legalábbis későbbre, az elkészült filmre tolódik. Arra törekedtem tehát, hogy fiatal írókat és rendezőket szervezzek magam köré, több olyat is, akit akkor még nem vettek rendezőszámba. Ilyen volt például Jancsó Miklós. Persze a forgatókönyveket akkor még a minisztériumban kellett elfogadtatni, ami sok rumlival járt, ezért a legfontosabbnak azt tartottam, hogy ettől a kötelezettségtől megszabaduljak. Néhány éven belül ez sikerült is.

Akkor már nem volt nehéz dolgom, mivel voltak terveim, és tudtam, mit akarok. Az volt a lényeg - és ezt sokaknak nagyon tanulságos lenne megfogadni ma is - hogy lehetőleg semmire nem kell engedélyt kérni, és lehetőleg semmit nem kell kérdezni. Mert aki engedélyt kér, többnyire nem kap. Vállalni kell viszont az elkészült filmmel kapcsolatos fejcsoválást, fejmosást. Keserű mosollyal tapasztalom, ahogy ma nagyhangú emberek rendkívül intenzíven szidnak akkori vezető kultúrpolitikusokat, pedig jól emlékszem, hogy éppen ők mennyire rémülten teljesítettek mindent, amiről azt hitték, hogy azt a politikus akarja. Nem kellett azt hinni. Például a nevezetes nagy kultúrpolitikai vezetővel kapcsolatban is hamar felismertem, hogy elvből nem ad írásban utasítást. Tehát amikor olyasmit követelt, amit semmiképpen nem akartam végrehajtani, azt mondtam neki: „Kérem szépen, ezzel nem értek egyet, de ha ön írásban utasít, végrehajtom.” Soha nem utasított. Ezek viszonylag egyszerű dolgok, mindössze koncepció és bizonyos bátorság kellett hozzá. Visszatérve a gyakorlatra. Egy témát - még ha csak egy tízoldalas szüzsé volt is - kizárólag akkor rendeltem meg, ha egy rendező vállalta, és kezdettől fogva az íróval együtt alakította. Az első nevezetes páros Hernádi Gyula és Jancsó Miklós volt. Persze nekem is volt tervem, koncepcióm, amiről azt képzeltem, hogy a világnak érdemes megmutatni...

Jancsó Milklós: Szegénylegények. (Fotó: Inkey Tibor)

- Konkrét témái is voltak?

- Igen. Az egyik legérdekesebb és legnehezebb feladatomban nem is a hatósággal szemben volt, hanem az általam keresett, megtalált és velem nagyjából szívesen együttműködő rendezőkkel. Tudniillik rájöttem, hogy a rendező akkor szereti a témáját, ha azt hiszi, ő találta ki. Amikor tehát kitaláltam, hogy ezt vagy azt kell csinálni, igen nagy pszichológiai érzékkel, fáradtsággal és igyekezettel el kellett érnem, hogy a rendező úgy érezze, a téma az övé. Ha erőszakoskodtam, hogy ez az én ötletem és muszáj megcsinálni, úgyse lett belőle semmi.

Továbbá volt egy hármasképzésem, amit harminc éven át következetesen megvalósítottam. Az első az volt, hogy minden évben készítsünk olyan filmet, amelyről azt képzeljük, hogy közönségikert arat, ugyanakkor színvonalas is. Ezt elengedhetetlen feltételnek tartottam. Mert az volt a véleményem - és szerintem igazam volt -, hogy az ilyen sikeres, népszerű, de színvonalas filmek maguk után húzzák

az úgynevezett művészfilmeket is. Másodsorú feltétlen szándékom volt néhány magas művészi értékű filmet készíteni évente. Harmadszor pedig a fémbe vettem - és ez volt a legnehezebb -, hogy minden évben filmhez segítsek egy kezdő rendezőt. Majdnem embertelen feladat volt, de sikerült. Ez azért volt nagyon fontos, mert az ötvenes években néhány kísérlettel eltekintve mindössze két tucat magyar filmrendező dolgozott, ami képtelenség. Persze az előállított filmek száma is kevés volt. Több pénzt nem adtak, tehát el kellett érni, hogy az adott összegből több film készülhessen. Rá kellett vezetnem a rendezőket arra, hogy olcsó eszközökkel dolgozzanak - ahogy Rosselliniék kényszerből csinálták '45 után, vagy ahogy az újhullámosok szintén kényszerből a hatvanas évek elején. Tehát kimenni az utcára, egyszerű világitási forrásokat használni és így tovább... Ezt a rendezők nagyon szívesen vállalták. Azért tehát megint dicsérnem kell a kulturális kormányzatot, mert abban támogattak, hogy megtörtjön a Hunnia filmgyár monopóliuma, hiszen csak így lehetett többszínű dolgot létrehozni.

Aztán történt még valami, csak röviden mondom, pedig fontos, és erről is

alig esik szó. '60-ban vagy '61-ben Szófiában volt a szocialista országok filmeseinek kongresszusa, ahová engem jelöltek ki szónoknak. Először is kivívtam, hogy nem írom le és előzetesen nem mutatom be az előadásomat. A hatóság javára szól, hogy tudomásul vette. Elmondtam német nyelven és elég szabadon, hogy amit szocialista filmművészetnek neveznek, az nem egyszerűen rossz, hanem maga a borzalom, ilyen nem létezik. Majd azt is elmondtam, mit kellene csinálni. Elképesztő feltűnést keltem, és valószínűleg nagyon ráfíztem volna a vakmerőségre, ha nem történik a következő: a kínai küldöttség felháborodott a szavaimon, de mivel nem érezte elég súlyosnak, hogy csak a magyar előadónak címeze a válaszáat, felszólalásában engem szidva szovjet példákat hozott föl, például a *Ballada a katonáról*-t, mondván, hogy amikor egy gyáva katonát dicsőítenek egy filmben, az botrány. Emiatt a szovjet küldöttség arra kényszerült, hogy önmagával együtt engem is a védelmébe vegyen. Szabályos barát, mondhatni szellemi vérszerződést kötöttem néhány szovjet rendezővel, akiket most is nagyra becülök. A legfiatalabb közülük Grigorij Cuhraj, a legidősebb Mihail Romm és Kozincev volt,

akkor halálukig jóban voltam, és rendkívül intenzív, egymást segítő kapcsolatot alakult ki közöttünk.

- *Meddig működött?*

- Végig működött. Egyenesen a szovjet rendező barátaim segítségével sikerült például az *Így jöttem*-et sikerre vinnem a Szovjetunióban, és így sikerült Elem Klimovot és másokat sikerre vinni itt. Nagyszerű összjáték volt ez, érdemes lenne róla hosszabban beszélni. Ők is becsületesen tartották magukat az alkuhoz, én is. Később bevontuk az akkor nagyon fiatal Andrzej Wajdát is, meghívtam a filmstúdiónkba, összeismerttettem őt néhány rendezővel, például Jancsóval vagy Gaállal. Ezenkívül akkor találtam kapcsolatot az olasz filmmel is, jelentek meg írásaim olasz lapokban, jártam Rómában, velük is jól együttműködtem. Voltak érdekes esetek, egyet elmondok. Kaptam egy forgatókönyvet, amelyet egy teljesen névtelen rendezőjelölt írt Mario Rigoni *Stem II sergente della neve* című, az olaszok doni katasztrófájáról szóló könyvéből. Azt írta a levelében, hogy olasz barátaitól, Italo Calvinótól és Goffredo Parisétől hallotta, hogy támogatam a fiatal rendezőtehetségeket és ideológiailag nem vagyok elfogult. Azt

Miután tehát '63-ban a kormány tudomásul vette, hogy bevált ez a kísérlet, a központi filmgyár helyett hivatalosan is létrehozta a stúdiókat. Mi először négyes csoport néven kerültünk a Lumumba utcába, aztán visszavettem az eredeti Budapest Stúdió nevet. Akkor már több filmrendezővel működtem együtt. Azt hiszem, nincs magyar rendező, aki ne készített volna filmet az általam vezetett stúdióban. A nagy orosz-lánoktól (Keleti Mártontól Fábri Zoltánon át Várkonyiig, akivel mindig együtt dolgoztunk) a fiatalokig.

- *Kik voltak a stúdió állandó tagjai?*

- Voltak állandó tagok, és voltak, akiket máshonnan kértem föl. Állandó tag volt Jancsó Miklós, Gaál István, Kézdi-Kovács Zsolt, Fejér Tamás, Mézáros Márta, Bán Róbert, később Rényi Tamás, akiről meg kell jegyeznem, hogy sokkal jobb rendező volt, semhogy olyan méltatlanul elfeledjük, mint ahogy ma látom. Várkonyi Zoltán halála után Ranódy Lászlóval szövetkeztem, mert azt pedagógiailag is fontosnak tartottam, hogy mindig legyen a stúdióban egy nagy öreg, aki nálam idősebb és tekintélye is van. Ez is bevált. Ilyen volt Várkonyi, aztán később Ranódy, egy ideig Fábri Zoltán, sőt kí-

giákat addig visszafojtani kényszerült nemzedék találkozott itt. Az első (Ranódy, Fábri, Máriássy) a második világháború utolsó éveiben jött föl, robant ki, de akkor még nem juthatott szóhoz. '56 után azonban óriási változás történt, mert a hatalom igenis kénytelen volt tudomásul venni, hogy így nem mehet tovább, és akkor végre lehetőségük nyílt mindannak a kifejezésére, ami tizenöt év alatt felgyülemlett bennük. Hozzájuk csatlakozott a másik nemzedék (Makk, Fehér Imre stb.). Ők '45–46-ban azzal a szándékkal léptek tudatosan a filmrendezői pályára, hogy valami nagyot alkotnak. Sokan voltak, de kevesen maradtak, és ők is csak most jutottak szóhoz. A harmadik csoportba Jancsó, Gaál tartozott. Ez a három nemzedék kitért, és amikor néhány vezető hasonló akaratával találkozott, valami nagyot alkotott.

- *És a Máriássy-osztály?*

- Ők már egy negyedik generáció. Én is tanítottam őket óraadó tanárként. Valamit megérezhettek bennem, mert Gyöngyössi Imre és Gábor Pál kivételével - akik akkor már a Hunniához voltak kötvé - az egész osztály hozzám jelentkezett.

- *A Balázs Béla Stúdióban is tartott előadásokat?*

- A BBS-t, ha szabad azt mondani, én alapítottam. Ez nem az a stúdió volt, aminek ma hiszik. Azt kellett kivívni a minisztériumban, és sikerült is, hogy a frissen végzett rendezők olyan lehetőséget kapjanak, hogy névjegyként elkészíthessenek egy rövidfilmet, amelynek alapján szerződhetni lehet őket. Ennyi volt a BBS. Így készítette ott néhány filmjét Szabó István, Sára Sándor is.

- *Az indulásnál nem voltak nemzetközi konfliktusok? Milyen versenyszellem volt a stúdióban?*

- Mondok egy példát. Elindult a *Kőszívű ember fiai* című Jókai-film Várkonyi rendezésében. Jancsó morgott, hogy minek ilyen kommerszeket csinálni, noha ismerte a koncepciómat. Erre azt mondtam neki, hogy te is csináld meg a magad változatát, semmi akadálya. Így készült el egymással párhuzamosan, versenyezve a *Kőszívű ember fiai* és a *Szegénylegények*.

Amit nem tudtam, de nem is akartam megoldani, az a következő volt: a kor politikai hangulatából eredően minden elnyomott vagy magát elnyomottnak érző mozgalom hajlamos volt a majdnem szektaszzerű elkülönülésre, Így egyes filmes csoportok is kezdtek majdnem ilyen szektaszzerű véd- és dacsözövségbe tömörülni, aminek természetesen legkésőbb egy évvel az első sikerük után az lett a következménye,

Várkonyi Zoltán: A kőszívű ember fiai. (Fotó: Inkey Tibor)

válaszoltam, hogy egyetértek veled, de ezt a témát Magyarországon 1960-ban teljesen lehetetlen megvalósítani. A rendezőt Ermanno Olminak hívták. A forgatókönyv most is megvan, mint kuriózumot őrzöm.

sérleteztem Máriássy Félixszel is, de csak egy film erejéig.

- *Tanár úr mai megítélése szerint melyek voltak a magyar filmművészet hatvanas évekbeli felvirágzásának elsődleges okai?*

- Szerintem a következő történt: ha megnézzük, hogy személy szerint kik hozták ezt létre, akkor világosan kiderül, hogy három azonos célkitűzésű, tehetséges, de különböző okok miatt ener-

hogy egymásba fordultak és egymásnak kezdtek filmeket csinálni. Ezt a szektásságot én rendkívül keményen és könyörtelenül üldöztem. Annak azonban, hogy nem engedtem magam - jelképesen szólva - királlyá vagy vezérré választani, az lett a következménye, hogy sokan úgy gondolták, nem is érdemes hozzám csatlakozni, hiszen nem tudtam és nem is akartam a legfőbb helyeken ezt vagy azt elintézni. Nem az volt a dolgom.

- Akadt azért olyan rendező, aki mégis visszatért Tanár úr stúdiójába?

- Erre is mondok egy érdekes adalékot. Mészáros Márta nálam készítette elő filmjét, az *Eltávozott nap*-ot. Aztán olyan irányba indult el, amivel nem értettem egyet, és én sose vállaltam olyan filmet, amivel nem értettem egyet. Ezért Márta más stúdiókban készítette a filmjeit, amelyekről nagyon nyugodtan, nagyon csöndesen és mindig utójára, hogy ne befolyásoljam az ügyet, meglehetősen kedvezőtlen véleményt mondtam Márta jelenlétében. Negyedórával az egyik ilyen eset után, amikor különösen élesen bíráltam az egyik filmjét, bejött hozzám, leült és azt mondta: „Hát most van itt az ideje, hogy együtt csináljunk egy igazi filmet”. Mondtam neki: „Az előbb majdnem kikapartad a szemem, mert bíráltam a filmedet.” „Éppen ez az - válaszolta. - Tőlem félnék, ezéért agyba-főbe dicsérnek. Már nem tudom, mi a jó és mi a rossz. Azonkívül most egy olyan filmet kéne csinálni, ami igazán érdekel, és amiről te is tudsz, mert már beszéltünk róla, de életveszélyes.” Ez volt a *Napló gyermekeimnek*. „Rendben van, vállalom” - mondtam neki. „De mi lesz, ha betiltják?” - kérdezte Márta. „Bízd rám, ez az én dolgom, te csak csináld meg a filmet” - mondtam. Életem egyik nagy büszkesége, hogy ez a film elkészült, ami főleg azért volt politikailag is nagy eredmény, mert ez volt az első magyar film, amiben nemcsak arról esett szó, ahogy a magyar kommunisták egymással bántak, hanem arról is, ahogy a Szovjetunióban bántak velük.

- Volt betiltott filmje?

- Csak majdnem betiltott filmek voltak, amelyekhez óriási türelem kellett. Ilyen volt az *Eltávozott nap*, a *Napló gyermekeimnek*. A leghosszabb ideig a *Makra* szenvedett fogságban, Rényi Tamás filmje, amelyben egy cigány munkás öngyilkos lesz, mert kiteszítettnek érzi magát. Hát ezt nem voltak hajlandók tudomásul venni, Rényi Tamás meg én viszont nem voltunk hajlandók tudomásul venni a kívánságukat.

- Sokszor előfordult, hogy a miniszterium változtatást követelt?

- Igen, ilyen gyakran volt. Minden

filmet, még a szórakoztató filmeket is nagyon kemény viták követték, ahol higgadtan és türelmesen kellett helytállni. Azt is mérlegelni kellett, hogyan kell netán megalkudni. Ez is az élet művészete. Gyakran mondtam azt a csapatomnak, hogy többféle macacsság van. De az, aki kimegy az esőbe, és nem nyit esernyőt, pedig van ernyője, az nem

nem mi dolgunk, ez a Szovjetunió dolga, és különben is kérdés, hogy engedélyt kapunk-e ennek a részletnek a betételére...” Duzzogva elvonultunk, majd néhány hét múlva felhívtam az illetékest, és megtörten azt mondtam, hogy igazuk van, megbántuk a bűnünket, és kicseréljük egy magyar filmre. Száz ilyen esetet tudnék mondani.

Bereményi Géza: Tanítványok.
(Fotó: Jávor István)

makacs, az hülye. Mert előfordulhat olyan eset, hogy ki kell nyitni az ernyőt. Ennek a legprimitívebb változata az „örömsnitt” volt, amikor szándékosan benne hagytunk a filmben egy olyan, általunk sem véglegesnek gondolt snit-tet, amelyről tudtuk, hogy kifogásolni fogják, és amelyet aztán hosszú rábeszélésre hajlandók leszünk majd kivenni. Tudtuk például, hogy a *Napló-ba* mindenféleképpen bele fognak kötni. De azt is tudtuk, hogy abból, amibe a legfőképpen bele fognak kötni, nem engedünk. Ezért kitaláltuk, hogy egy nem lényeges mozzanatot úgy oldunk meg, hogy mindenképpen belekössenek: amikor moziba megy a főhős, a *Berlin eleste* című film döbbenetes képeit látja, azt a jelenetet, amikor Sztálin mint egy isten megérkezik a repülővel. Tudtuk, hogy ez nem kell, hiszen a rémes rákosista éveket ennél sokkal keményebben jellemző filmet akartunk betenni, a *Dalolva szép az életből* egy részt... És bejött. Nem mertek azon kötekedni, hogy mi történt a magyar kommunistákkal, hanem azzal kezdték, hogy „kérem szépen, ez a Sztálin, ez

- Ilyen egyszerű volt?

-Majdnem azt mondanám, játék volt. Általában azt kellett mérlegelni, hogy feláldozzuk-e az egész műalkotást egy néhány perces jelenetért, vagy ne áldozzuk fel.

Ugyancsak érdekes feladat volt bátorságot önteni bizonyos rendezőkbe. Mindig voltak ügyeletes zsenik, egyesek joggal, mások jogtalanul. De alattuk volt egy tehetséges, becsületes közlépréteg, amelyet meg kellett különböztetni az értéktelenekektől. Erre sem a mindenkori vezetés, sem a szakma krémje nem mutatott soha túl sok hajlandóságot. Az egyik fontos tevékenységem tehát az volt, hogy ezekben megbízzam, és kihozzam belőlük a legjobbat. Ilyen volt Rényi Tamás, akit már említettem, vagy a kezdetben nagy sikerű filmeket rendező, de később a nagyképű szakma által háttérbe szorított Révész György, aki igen jó rendező. Ez is érdekes feladat volt.

- A hatvanas évek kiemelkedő rendezői közül van olyan, aki valamennyi filmjét az ön stúdiójában csinálta?

- Igen, Gaál István. Nem tudom, örül-e annak, amit mondok, de ő az én abszolút felfedeztem. Jancsó például később máshová csalinkázott, mert rendkívül idegesítették az én hazafias, erkölcsös gondolataim. Gaál Pista, amint ha-

zajlott Rómából, odajött hozzám, és örülök, hogy segíthettem neki. Az se volt könnyű. A *Sodrásban* körül is rengeteg intrika folyt. A *Zöldár* majdnem betiltott film lett. De mondok egy érdekes dolgot: mivel Gaál István rendkívüli, és pedig abszolút filmes tehetség - meg ő az egyetlen magyar filmes, aki rendszeresen tanít Indiától Rómáig -, ezért őt valójában nem a mindenkori hatóság üldözte, hanem a kollégái - bár ezt ő sem ismeri be szívesen. Nekem Gaált a féltékeny, gonosz és egyébként szintén tehetséges pályatársaitól kellett megvédenem. És örülök, hogy ezt is elmondhatom. Mert nagyon szívesen kihagyták volna. Pedig nekem ma is az a véleményem, hogy az 1900-as évek második felének legmaradandóbb rendezője Gaál. Jancsónak vannak zseniális és igen nagy hatású filmjei, Szabó Istvánnak komoly világsikere volt és van, és még sorolhatnék neveket. De Gaál az, aki intaktul nagy, öntörvényű, mindig önmagán keresztül adta a világot. De hát ezt majd az utókor dönti el. Ő is olyan magányos nagyság, akit - hiába, ez is törvénye a művészetnek - halála után fognak igazán becsülni.

- Ha egyáltalán láthatók lesznek valahol a filmjei...

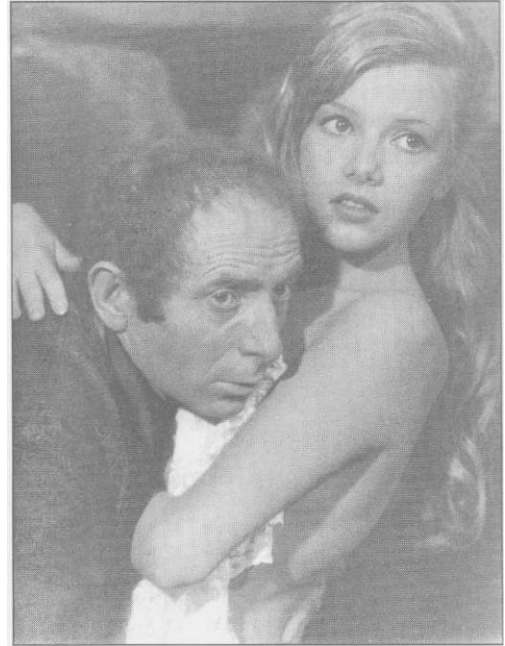

Mészáros Márta: Napló gyermekeimnek.
(Fotó: Mertz Loránd)

- Ez a filmművészet külön tragédiája. Igen, ha nem vetítik, akkor nem látható, és ami nem látható, az nincs. De vannak más rendezők is, akik szerintem méltatlanul merültek feledésbe. Ilyen

Ranódy László, meg Rényi Tamás. De sok nevet mondhatnék...

Visszatérve a munkámra, amelynek - erről szintén alig esik szó - nagyon érdekes gazdasági, szervezési vonatkozásai is voltak. Például amikor '68 után az úgynevezett új mechanizmus elindult, lehetőséget kaptam arra, hogy mint filmvállalat a rendelkezéseimre bocsátott állami pénzből a saját józan eszem szerint osszam el a béreket. Ez a kötött bérghazdálkodás korában nagy dolog volt. Mindössze néhány állandó alkalmazottal dolgoztam, azoknak viszont igen magas fizetést és még magasabb jövedelmet biztosítottam, minek folytán gyorsan és hatékonyan, lelkesen és szívesen dolgoztak. Ez ilyen egyszerű. Ez háromnégy évig tartott, akkor azonban felhívtak a minisztériumból, és közölték, hogy nem mehet így tovább, mert a többi stúdió lázadozik, amiért nálam sokkal többet keresnek, mint náluk. Mondom, hát vezessék be ők is ezt a rendszert. De nem merték, mert felelősséget kellett vállalni és kockáztatni kellett. Erre is mondok példát. Kállai István írt egy szórakoztató vígjátékot, Hintsch György rendezte, *A veréb is madár* volt a címe. Ki lehetett számí-

Hintsch György: A veréb is madár. (Fotó: Szóvári Gyula)

az egyik jelenetben egy balatoni üdülőben sztriptíz folyik, és amikor már melltartóban van a hölgy, a kítűnő író, Abody Béla által alakított bárvezető fájdalmasan megtört hangon bejelenti, hogy akik eddig NDK márkában vagy szovjet rubelben fizettek, távozzanak, mert a teljes vetkőzést csak dollárért lehet megtekinteni. A fenti szatirikus jelenet miatt egyetlen szocialista ország sem vette meg hivatalosan a filmet, de abban a pillanatban, amikor egy magas delegáció érkezett ide Moszkvából, Berlinből, Bukarestből vagy Prágából, az első dolguk az volt, hogy megnézzék.

tani, hogy igen nagy közönségsiker lesz. Különböző okokból megvonták az erre a filmre járó támogatást, sőt bejelentették, hogy külföldön sem fogják forgalmazni, és óva intettek a borzalmas bukástól. Én mégis vállaltam a filmet, rendkívüli siker lett. Az említett okok folytán ráadásul a forgalmazás haszna közvetlenül a stúdióinkba került. Egy mulatságos politikai következménye is volt a filmnek:

Ez az eset anyagilag lehetett volna veszélyes. Egy jó vezetőnek azonban tudnia kell, mi lesz siker. Ugyanígy ki kellett tudni választani a művészeket. Én például soha nem szóltam bele abba, hogy a rendező milyen színészeket akar. Azt mondtam neki, hogy csak akkor nézek bele a filmbe, amikor ő szól, amikor úgy érzi, megnézhetem. Akkor viszont könyörtelenül szigorú voltam, de mindig csak ketten voltunk a vetítőben. Ilyen esetekben is határozottan kellett intézkedni. Az *Egri csillagoknál* például a felvételek kellős közepén le kellett váltanom az operatőrt. Vagy hogy egy kicsit hengegjek: az első amerikai-magyar koprodukciót, az *Aranyfej-et* is rám bízta. A szórakoztató film fő célja az volt, hogy Magyarország idegenforgalmi nevezetességeit megismertesse. Ott például a rendező munkája nem tetszett. Mivel tudtam, hogy a

maga nemében fontos a film, leváltotam az amerikai rendezőt.

- *Mit szóltak hozzá az amerikaiak?*

- Ez ráadásul a Kennedy-gyilkosság őszen történt. Itthon a fő elvtársak a fejüket fogták, politikai botránytól féltek, és éppen most, amikor végre létrejött az amerikaiakkal az első koprodukció. Én erre is csak a kifogásai-

vittem is. Ami ambícióm a filmmel kapcsolatban volt, azt a televízóban megoldottam, írtam egy-két nem is rossz filmet. Tudtam, hogy mint stúdióvezetőnek a legszerényebben háttérben kell maradnom, csak úgy tudom sikerre vinni a dolgokat. Most már bánom is a szigoromat önmagamhoz, mert például én vagyok az egyetlen

mai István is elég kártékony ember volt. Ezen belül el kell mondanom, hogy a művelődési miniszter lényegében film-dolgokba soha nem szólt bele. Nem tördött vele. Az a mindenkori miniszter-helyetteshez tartozott, ez volt Aczél György, míg följebb nem került. A minisztériumon belül volt egy Filmfőosztály, illetve a Filmfőigazgatóság. Erről viszont emelt fővel azt kell mondanom, hogy képes volt, ha nem is mindig - nyugodtam használok ezt a szót -, a magyar haza és a magyar társadalom érdekeit előnyben részesítem. Amikor oda kerültem, nagyon érdekes trió volt ott, és örülök, hogy megnevezhetem őket: Révész Miklós (ő volt a főigazgató), Tárnok János (ő a művészeti kérdésekkel foglalkozott) és Kondor István. Aztán később volt olyan főigazgató, mint Újhegyi Szilárd, akinek a népszerűsége közismert és méltányos, de például Szabó B. István is őszintén igyekezett a magyar film érdekében tevékenykedni. Nem utolsó sorban pedig Dósai István, akiről bármi rosszat lehet is mondani, ám az biztos, hogy a Hungarofilm igazgatójaként nagyon sokat tett a magyar film külföldi megismertetéséért. Ebből azt akarom kihozni, hogy hangot lehetett velük találni. Állítom. Ez nem volt sem kollaboráció, sem megalkuvás. '56-ban a magyar társadalom így gondolkodott: megcsináltuk a forradalmat, egyedül ebben a világrészben. Cserbenhagytak, az egész világ cserbenhagvott minket. Most tehát két eset van: vagy vállaljuk a vértanúságot, és akkor kiirtódik a nemzet, vagy megkísérlünk ernyőt nyitni az esőben és élni, egyensúlyozni a becsület és megalkuvás keskeny pallóján, úgy, ahogy lehet. És ez szerintem helyes volt, mert a mai fiatalok, akik közül sokan, mivel nem ismerik, csak szídni tudják ezt az egész korszakot, meg se szülelhetek volna. De azért arra is mondanék példát, hogy én mennyire nem voltam kedvenc. Én vagyok az a stúdióvezető, aki harminc évig egyik sikeres filmet a másik után produkálta, mégsem volt soha a cannes-i fesztiválon, men nem engedtek el oda. Olyan fesztiválokon voltam, ahová külföldről meghívtak. Ezen most sírhatnak, de nem sírok, csak példaként mondom. Nekem ma sincs vilám, telkem, nyaralóm. Megőriztem magam tisztességesen. Ismétlem, a minden emberben meglévő személyes becsvágy kiélésére nekem volt egy kiterő lehetőségem, az írói tevékenységem. De én a kettőt szigorúan elválasztottam. Gyakran előfordult, hogy vidéki filmbemutatókon azt kérdezték tőlem, rokona vagyok-e az írónak. Általában azt válaszoltam, hogy igen.

Gaál István: Magasiskola.
(Fotó: Szóvári Gyula)

mat soroltam. Kis idő múlva rémülten közölték velem, hogy az amerikai partner, a Cinerama cég elnöke találkozni akar velem. Hosszasan nézett, és azt mondta, saját szemével akarta látni azt az embert, aki forgatás közben el mert csapni egy rendezőt, hisz ezt még Hollywoodban sem tudják megcsinálni. Kezet nyújtott, kérte, mondjam meg, kit akarok rendezőnek. Megmondtam, az lett. Ez az eset nemzetközi filmkörökben igen nagy tekintélyt szerzett nekem.

- *Tanár úr mivel magyarázza, hogy tulajdonképpen bármit meg tudott csinálni, amit akart. Hogy engedték önnnek?*

- Először is mindig vigyáztam arra - nem csak a filmszakmában -, hogy ne legyek zsarolható. Tehát mindig azzal kezdtem, hogy ez vagyok, kellem vagy nem. Később nem mondhatták, hogy hahá, azt bezzeg nem vallotta be, hogy... Másodszor az embernek tudnia kellett, hogy mit akar. Én nem stúdióvezetőként akartam híres lenni, én mint író akartam valamire vinni, és

stúdióvezető, aki nem engedte meg, hogy kiírják mint producere.

- *A kultúrpolitikusokkal milyen formában kellett tárgyalnia?*

- Ez nagyon érdekes kérdés. Itt azzal együtt, hogy a szovjet hatalmi rendszer élt, tehát Magyarország mint ténylegesen szovjet gyarmat 1990-ig megalázó, szörnyű állapotban volt, a hatalmon belül rendkívüli különbségek voltak, amit most elkennek. Most mindenki hülye és gyűlölt. Az én személyes tapasztalatom szerint a kultúrába is beleszólók közül a legrosszabb, leghitványabb fráter Marosán György volt. Emlékszem arra például, amikor '57 legelején, a véres hónapokban a kiadók lektorait összehívták - én akkor a Magvetőnél voltam -, és Marosán a legvéreesszájúban harsogva fenyegetőzött és gyűlölködött. Majd dérel-durrall elment, hogy két házzal odébb ugyanúgy üvöltösn. És akkor felállt egy sovány, bajszos ember, mint megtudtam, Aczél Györgynek hívták, aki akkor még csak művelődési miniszterhelyettes volt, tehát kilométerekre Marosán alatt állt, és azt mondta: „Nem eszik olyan forrón a levest, mint főzik. Nem akarom, hogy így menjenek el innen, hiszen valahogy konszolidálni kell a helyzetet, mert igenis a magyar írónak stb.” Tehát vele ez volt az első találkozásom. Aztán Szir-

Pintér Judit

A BUDAPESTI KÖNYVSZEMLE-BUKSZ

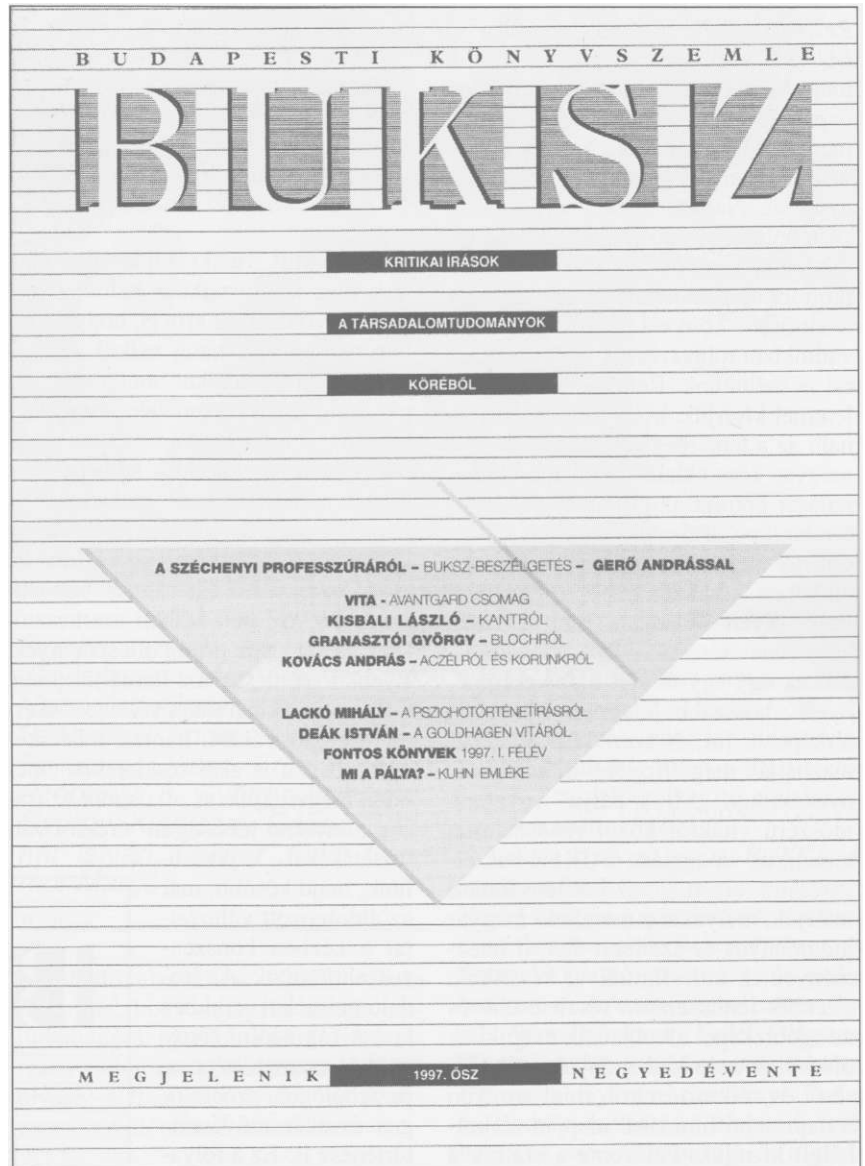
(és a *Budapest Review of Books*)

A létező szocializmus annyi más mellett a kritikai gondolkodásnak sem kedvezett. Voltak persze könyvek, és rendszeresen jelentek meg róluk ismertetések, de ezen írások nagy része legföljebb ha imitálta a tudományos diskussziót, vagy sorok között utalásokra és áthallásokra kellett hagyatkoznia. Egy egyenesebben beszélő recenzió ekkoriban akár szakmai szenzáció is lehetett. Amikor a korlátozott magyarországi szakmai nyilvánosságon kívül, a párizsi *Magyar Füzetek* 1985-ös 16. számától Bence György kezdeményezésére „Babér és Tövis” címmel recenziók is megjelentek, a bírálatok itthoni szerzőinek nagy része álnéven volt kénytelen ími. A normalitáshoz, mint a *Magyar Füzetek* szerkesztői üzenete is írta, addig nem lehetett visszatérni, amíg a recenziók hazai íróinak retorziókra kellett számítaniuk, amíg fejük felett ott lebegett az állásvesztés Damoklész-kardja. Több oka is volt ennek a képtelen helyzetnek: így volt ez egyrészt már csak az ideológiai tabuk és korlátok miatt is, majd az ideológiai cenzúra elbizonytalanodása idején a szakmákon belüli vazallusi és korporatív kötődések akadályozták meg azt, hogy szigorú és szellemes szakmai kritikának vessék alá a megjelenő műveket.

1989 sok minden miatt korszakhatár: a *BUKSZ* megalapítása miatt is. Az új kritikai lap megjelenése azt jelentette, hogy végre normális módon, a tudományos nyilvánosság előtt, egy államilag oktrojált ideológia korlátai nélkül lehet a társadalomtudományi és bölcsészeti műveket kritikailag megvitatni.

Minták és eltérések

Kritikai nyilvánosság létezhet a társadalomtudományok és a bölcsészet területén megjelenő könyvek recenziálására szakosodott folyóirat nélkül is. A diskusszió több hangot föltételez, ezt a szerepet tehát egyedül egyetlen lap sem láthatja el, és nem is sajátíthatja ki. De hangsúlykülönbségek nagyon is lehetségesek. A *BUKSZ* alapító szerkesztői - Bence György (a szerkesztőbizottság elnöke, majd társ-

elnöke 1995-ig), Erős Ferenc, Gyáni Gábor, Klaniczay Gábor (főszerkesztő 1993-ig, a szerkesztőbizottság társelnöke, majd elnöke), Lackó Mihály (olvasószerkesztő 1993-ig, majd főszerkesztő haláláig, 1997 májusáig), Laki Mihály, Pajkossy Gábor (felelős szerkesztő 1990-től 1993-ig), Rév István (a lap címének ötletgazdája), Széghelyi F. György, Szörényi László és Vári Gábor - a lap létrehozásával olyan fórumot kívántak megteremteni, mely e diskusszió előmozdítását tekinti elsőrendű feladatának. Kezdetől fogva arra törekszünk, hogy olyan

írásokat közöljünk, melyek kritikailag értékelik a magyar társadalomtudomány újabb eredményeit, illetve azt a folyamatot, melyben az újabb nemzetközi irányzatok eljutnak a magyar kutatókhoz. Mintaképünk a vaskalapos *Budapesti Szemle*, a patinás *Times Literary Supplement* és a hatvanas évek utáni korszak divatjait diktáló *New York Review of Books*.

De bármennyire is példaképünk a *TLS* vagy a *New York Review of Books*, maga az a tény, hogy mi a magyar vagy a magyar tárgyú könyvekkel foglalkozunk, alapvető különbség-

geket jelent. A magyar könyvkiadás volumene össze sem hasonlítható az angol nyelvű országok irodalmával, és mi jóval kevesebb szerző írásaira számíthatunk, mint az angol nyelvű könyvszemlék. Ezzel kapcsolatos az is, hogy a *TLS*-szel vagy a *New York Review of Books*-szal szemben a *BUKSZ* csak negyedévente jelenik meg. Nem tudunk tehát olyan módon naprakészek lenni, mint más, havonta megjelenő folyóiratok. A *BUKSZ* aktualitás helyett elmélyült elemzést nyújthat. Nálunk sokkal gyakrabban szerepelnek átfogó igényű írások; bírálataink jelentős részéhez kimerítő bibliográfiai melléklet társul, egy-egy jelentősebb könyvet „Tiszteletkör” rovatunkban több szerzős bírálatcsokorral is méltatunk. Rendszeresen figyelemmel kísérjük, hogy milyen színvonalú az a temérdek fordítás, mellyel a magyar könyvkiadás évtizedes lemaradását pótolja az elmúlt években. A bírálatokon, a tiszteletkörtől, a fordítások méltatásán és a rövid szemle-cikkeken kívül kezdettől fogva közlünk olyan írásokat, melyek nem könyvismertetések. E „Probléma”-cikkek egy-egy terület újabb eredményeit hosszabb lélegzetű írásokban térképezik föl, és szerzőink itt fogalmazhatják meg átfogóbb új kezdeményezéseiket. „Mi a pálya” rovatunk időszerű vitákról közöl rendszeresen tematikus válogatást. *BUKSZ*-beszélgetéseink olyan elemző és tényföltáró interjúk, melyeket a megújuló magyar tudományos és szellemi élet új intézményeinek kulcsfiguráival készítünk. Ezekből rendszeresen részletesebb és átfogóbb képet alkothatnak maguknak olvasóink ezen intézmények működéséről és célkitűzéseiről, mint amilyen a napi sajtó híradásai alapján alakulhatott ki róluk. Félévente a számot a „*BUKSZ* fontos könyvei”-nek annotált listája zárja.

Műhely és hang

Ahogy sokféle könyv jelenik meg, sokféle bírálatot is lehet róluk írni. Jelent már meg a *BUKSZ*-ban recenzió szótárról, lexikonról, forráskiadványról, tankönyvről, tanulmánykötetről, memoárról, sőt a ponyvairodalomról is. És a műfaji sokszínűségén túl ott van az egyes munkák közötti elképzelő színvonalkülönbség is. Arra is szükség van, hogy a Magyarországon provinciális világhírre vergődött telje-

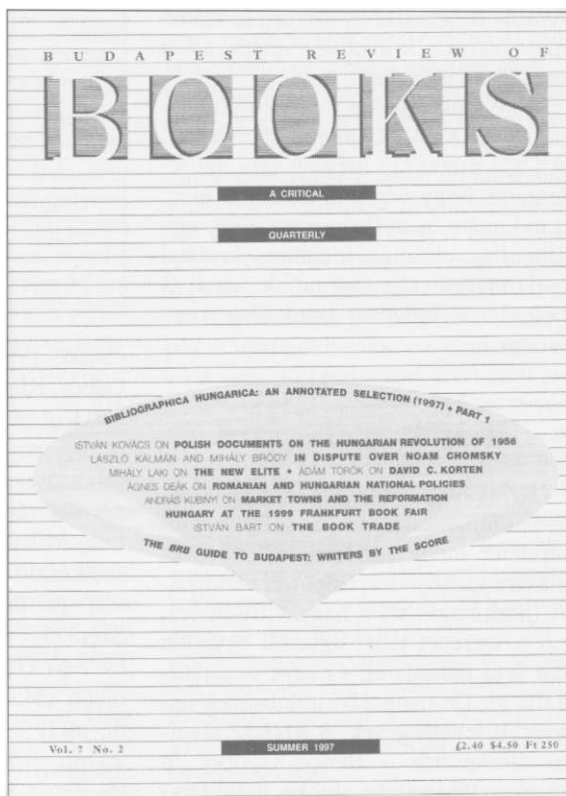
Egy évvel ezelőtt elkezdődött sorozatunkban eddig a következő magyar folyóiratok fogadták el meghívásunkat, s mutatkoztak be az Európai Utas olvasóinak: *The New Hungarian Quarterly*, *Holmi*, *Hitel*, *Látó*, *Kalligram*, *2000*, *Nappali ház*, *Kritika*, *Korunk*, *Alföld*, *Élet és Irodalom*, *Forrás*, *Lyukasóra*, *Magyar Műhely*, *Tiszatáj*, *Vigilia*, *Beszélő*.

sítményekről valaki kimondja, nem ütök meg a nemzetközi tudományosság színvonalát, és arra is, hogy az itthon amúgy visszhang nélkül maradó időtálló produkciókat méltassuk. És persze vannak könyvek, melyekre magától is odafigyel a bölcsész szakma, ahol csak várnunk kellene arra, hogy befussanak a bírálatok. A *BUKSZ* arcélét minden sokféleség közepette a folyamatos és részletekbe menő szerkesztőségi munka biztosítja. A *BUKSZ* heti-kétheti szerkesztőségi ülései nem protokollesemények. Ilyenkor nemcsak azt beszéljük meg, milyen témákban kiket kellene fölkeríteni recenzió írására, hanem a beérkezett írásokat is akár részletekbe menően megvitátjuk. A vita során az írók túlnyomó többség én érdemi változtatásokat javasolunk, majd később, már az átdolgozott változattal a kézben konszenzussal döntünk. Az irodalomelméleti cikkhez hozzá fog szólni történész és eszmetörténész, pszichológus, szociológus és akár művészet-történész is. Ez a folyamat egyáltalán nem gyors, de ez szükséges ahhoz, hogy a *BUKSZ* olyan írásokat közöljön, melyek minden szakmai elmélyültség mellett a szűkebb szakmán túl, a szélesebb bölcsész olvasóközönység számára is érthetők és érdekesek. A szerkesztőségi munka eredményeképpen bírálataink a szakmák közötti tájékozódást és párbeszédet is elősegítik. A bírálatok ezen túl

gyakran arra is alkalmasak, hogy szerzőink egy-egy kérdéskör kapcsán saját álláspontjukat is nagy vonalakban kidolgozzák. Azokra a bírálatokra voltunk mindig legbüszkébbek, melyek nemcsak vitába szállnak egy állásponttal, hanem azt kiegészítve, vagy akár azzal szemben egy másik álláspont kulcsfontosságú elemeit is fölillantják. Melyekből, ha nem létezne a bírált mű, szerzőjük akár „Probléma”-cikket is tudna írni.

Vita: a kritika kritikájának kritikája

A *BUKSZ*-nak sem szerkesztői, sem szerzői nem képzelik, hogy az igazság letéteményesei lennének. Ha olvasóink, vagy akár a megbírált művek szerzői úgy találják, hogy igaztalanul vagy tendenciózusan kritizáló írást jelentettünk meg, olvasói levelet vagy vitacikket is szívesen közlünk. Szinte mindegyik *BUKSZ*-szám vitával kezdődik. Az olvasói levélre vagy vitacikkre ugyanis a recenzió írója válaszolhat, és az esetek nagy részében válaszol is, hiszen nemcsak a bíralt művet, hanem a bírálatot is félre lehet érteni. A viták persze csak annyit tisztázhatnak, amennyit a benne részt vevők hajlandók a másik álláspontjából megérteni. De alkalmasint az is jellemző és azt is fontos tudni, hogy

ki hol rekeszti be a racionális diszkussziót.

Idei téli számunkban első ízben az előző számban megjelent interjúról is vitacikkeket közlünk. Mivel az a fő- és mellékállású egyetemi oktatók életkörülményeit alapvetően átrendező Széchenyi Professzori Ösztöndíj egyik kezdeményezőjével, az ösztöndíjat osztó kuratórium egyik tagjával készült, nem csoda, hogy olvasóink úgy találták, van az ott elhangzottakról mondanivalójuk.

Budapest Review of Books

Mivel a *BUKSZ* hasábjain folyó diszkusszió nemcsak a magyar olvasók számára lehet érdekes, 1991-től a legfontosabb írások angolul is megjelennek, a *Budapest Review of Books*-ban. Ez a lap azonban nem egyszerűen a *BUKSZ* kicsinyített és kivonatos változata. Rendszeresen közlünk híreket magyarországi tudományos rendezvényekről és kezdeményezésekről, és más lapokban megjelent írásokból is válogatunk. A *BUKSZ* elsődleges céljának tartja azt, hogy a magyar társadalomtudományokat és bölcsészeti szembeállítsa a nemzetközi tudományossággal új törekvéseivel és irányzataival. Ez a folyamat azonban nem lehet

Szerkesztőségi értekezlet: Erdélyi Ágnes, Margócsy István, Madarász Aladár, Gyáni Gábor, Szécsényi Endre, Laki Mihály, Pajkossy Gábor, Erős Ferenc, Széphelyi F. György, Berkovits György, Klaniczay Gábor, Bodnár István, Lakner Judit, Csomor Margó

egyoldalú elsajátítás: legalább ilyen fontos az, hogy a magyar társadalomtudományok új törekvéseiről rendszeresen tudomást szerezzon a külföldi olvasó: a *Budapest Review of Books* ennek a dialógusnak az eszköze.

Ami nem megy, és a jövő

Könyvespolcomon a *BUKSZ* számainak gerincén furcsa grafikon rajzolódik ki. Lentről indul, lassan, egyenetlenül emelkedik, majd hol minden átmenet nélkül esik le, hol meg-megtorpan, s végül az idei évfolyammal minden összefüggés nélkül a gerinc felső harmadánál köt ki. Ez persze csak a nyomdák trehányosságának eredménye: a vonalnak egyenesnek kellene lennie, és 2000 végére kellene elérnünk a *BUKSZ*-felirathoz. Hogy 1995 nyara óta a gerincen megfordult a cím, az is nyomdai figyel-

metlenség eredménye. Ez van: mivel a nyomdának fotókész anyagot adunk le, mást talán nem is lehetett volna elrontani. A többi, már a lap oldalain található hibát már mind a szerkesztőség és a tördelőszerkesztő követte el, együttes erőfeszítéssel.

Lassan tízéves lesz a *BUKSZ*. A szerkesztőség is átalakult: meghalt Vági Gábor és Lackó Mihály, s kivált a szerkesztőségből Bence György és Szörényi László, az évek során pedig belépett a szerkesztőségbe Lakner Judit, Wessely Anna, Erdélyi Ágnes, Margócsy István, Madarász Aladár, Berkovits György, Szécsényi Endre és Bodnár István. Az alapítási évek heroikus szervezőmunkája és rögtönzései helyett mára rendszeresség és rutin jellemzi a lapkészítést. Amilyen sokszínű a magyar társadalomtudomány és bölcsészet, minden rutin mellett nem volt még arra mód, hogy unalom vegyen erőt a lap szerkesztőin és olvasóin. S amíg a Magyarországon megjelenő könyvek szerzői noszogatni fognak minket, hogy írásaikat említsük meg a „*BUKSZ* fontos könyvednek listájában, és írassunk róluk recenziót, és amíg az ország minden részéről felkérésre és felkérés nélkül megvilágító erejű, elemző bírálatok érkeznek szerkesztőségünkbe, addig a *Budapest Könyvszemlé*-re szükség lesz.

Bodnár István

KÉT ANTOLÓGIA

Magyar líra angolul

A világban 426 millió ember ért és beszél angolul. Az angol nyelv elterjedtségét tekintve a kínai mögött a második helyen áll. Elképzelhető és indokolt magyar részről a fáradozás, hogy a magyar irodalom jelentős termékei az idegen nyelvek közül elsősorban angolul jelenjenek meg. Mégis, ha a költészetet tekintjük, jóval régebb óta rendelkezünk német vagy francia lírai antológiával, mint angollal.

Igaz, több magyar költő versei láttak már e nyelven napvilágot kisebb-nagyobb válogatásban, részben egyéni életműveket bemutató kötetekben (például Ady Endre, Arany János, Csoóri Sándor, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Ferenc, Juhász Gyula, Kálnoky László, Nagy László, Petőfi Sándor, Pilinszky János, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc), részben antológia jellegű összeállításokban. Ez utóbbiak között említhető a Gross József és W. Arthur Broggs szerkesztésében 1963-ban Torontóban megjelent *Hungarian Anthology: A Collection of Poems*; a Kabdebó Tamás által 1976-ban Manchesterben kiadott *100 Hungarian Poems*; a Tezla Albert által Minneapolisban 1980-ban szerkesztett *Ocean at the Window: Hungarian Prose and Poetry since 1945*; Kolumbán Miklós *Turmoil in Hungary: An Anthology of Twentieth Century Hungarian Poetry* című kötete, amely a minnesotai St. Paulban jelent meg 1982-ben. Hiányzott azonban az egész magyar költészetet átfogó és bemutató antológia.

E helyzet 1996-ban változott meg. Talán annak tulajdoníthatóan is, hogy az említett esztendőben ünnepelte a magyar nemzet a honfoglalás ezeregyezredik és az ötvenhatos forradalom negyvenedik évfordulóját. Lehetséges, hogy e két történelmi évforduló serkentett munkára szerkesztőket és kiadókat, méltó megemlékezésnek szánva vállalko-

zásukat. A Makai Ádám szerkesztésében Chicagóban megjelent *In Quest of the Miracle Stag: The Poetry of Hungary* (A csodaszarvas nyomában: Magyarország költészete) több mint ezer lapon a magyar költészetnek a XIII. századtól napjainkig terjedő történetét igyekszik bemutatni. Az 1996-ban megjelent első kötet Páskándi Gézáig terjed. Egyetlen élő költő szerepel benne: Juhász Ferenc. Mégpedig azért, mert *A szarvassá változott fiú kiáltószava a titkok kapujában* című verse bekerült a kötetbe, kivált annak okán, hogy a kötet címéül választott csodaszarvas-téma és a honfoglalási évforduló időszerűvé tette. A megjelenésre váró második kötet tartalmazza majd az 1945 utáni magyar költészet alkotásait.

A kiadást a chicagói Atlantic Center, a budapesti M-Szivárvány és az ugyancsak budapesti Corvina Kiadó jegyzi. A szerkesztő, Makai Ádám jeles költő, nemzetközi tekintélyű nyelvész és sikeres irodalmi és tudományos szervező.

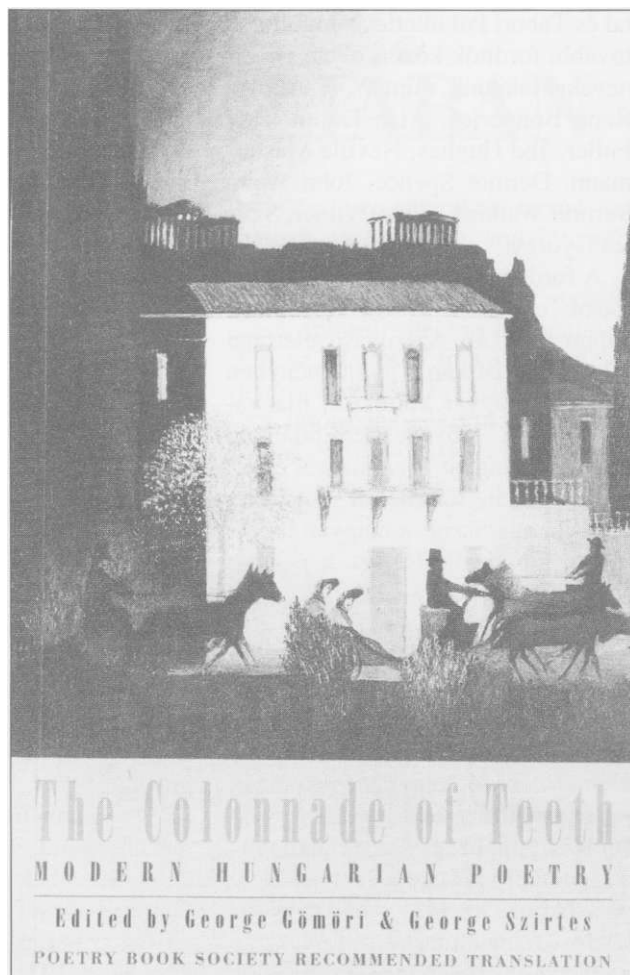
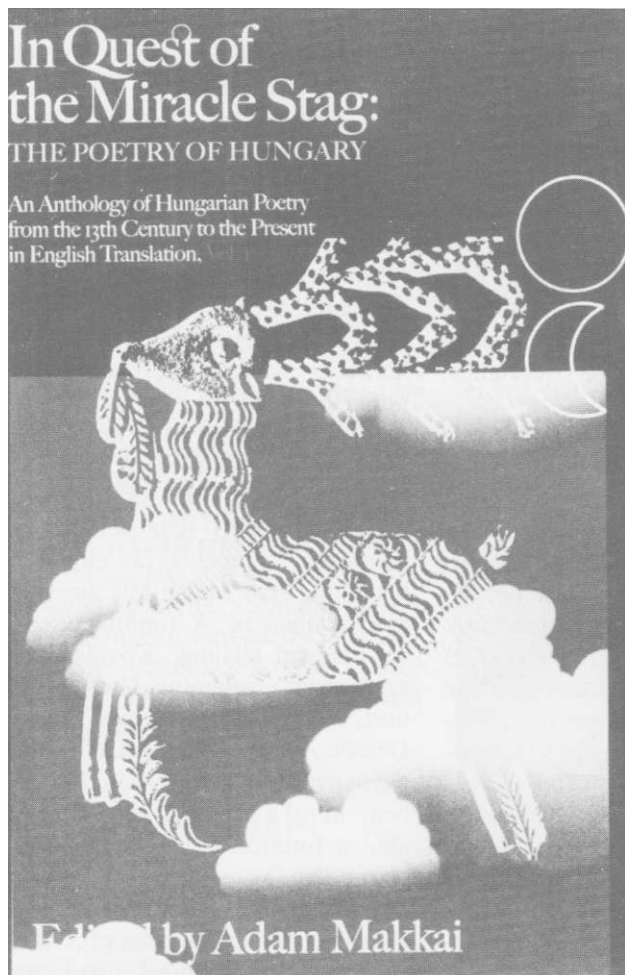
A vállalkozáshoz a példát, a mintát és az ösztönzést a Gara László által szerkesztett és a párizsi Seuil Könyvkiadó által 1962-ben megjelentetett *Anthologie de la poésie hongroise* adta. Ez oly kitűnően sikerült és oly elismerő fogadtatásban részesült, hogy utánzásra, megisméltésre serkentett. Gara módszere az volt, hogy magyar műfordítókkal francia nyersfordításokat készítetett, a közreműködésre megnyert francia fordítók - köztük néhány neves francia költő - pedig állandó konzultációban a nyersfordítások magyar készítőivel végleges formába öntötték a lírai szövegeket. Arra törekedtek, hogy kezük alól ne tűkörfordítások, hanem francia versek kerüljenek ki.

Gara László műve sikere után arra biztatta a Londonban élő és az angol irodalmi életben - a nemzetközi

PEN Club vezető tagjaként - nagy ismertséggel és jártassággal rendelkező Tábori Pált, hogy igyekezzék összehozni egy munkaközösséget a magyar költészet angol antológiájának elkészítésére. Tábori szívesen vállalkozott erre, és Szász Katalin műfordítónóval együtt 1963 szeptemberében meghívott több magyar költőt-író-t műfordítót a terv megbeszélésére. Az ötlet helyeslés és jóváhagyás követte. Tábori irányításával megindult a munka. Számos angol költőt nyert meg a közreműködésre. Rajtuk kívül a London egy elővárosában élő Buday Györgyöt. A neves fametsző művészt arra kérte, készítse el az antológia számára huszonöt költő arcképét. A portréorozat viszonylag rövid idő alatt kész lett.

A kezdeményezők megállapodtak abban, hogy körülbelül nyolcszáz vers kerül az antológiába. Az elmúlt századok termését mintegy négyszáz, a jelenkori magyarországi költészetet kétszáz, a határon túli kisebbségi és a nyugati magyar költészetet száz-száz vers képviselte volna. Az is közmegegyezés volt, hogy a kiválókat jó minőségűeknek kell lenniök, mint angol verseknek kell megállniok a helyüket, és csak másodlagos szempont a magyar szöveg szépsége vagy jelentősége. Persze, a tervek, az eredeti elképzelések nem mindig és nem mindenben valósulhattak meg, tekintettel kellett lenni különféle adottságokra és kényszerekre.

Mindenekelőtt át kellett tekinteni a már kész fordításokat, és eldönteni, melyek vehetők át, melyeket kellene újjal felcserélni, és melyek azok a költemények, amelyek fontosak és még nincs angol nyelvű változatuk. Nagy problémát okozott, hogy az angolul beszélő világ irodalmi élete eléggé decentralizált. Az alkotók különböző országokban, sőt kontinenseken élnek. Ugyanez volt

mondható a magyar munkatársakról is, akik egymástól olykor elég távol laktak. Gara helyzetét annak idején megkönnyítette a francia irodalmi élet centralizáltsága, csaknem mindenki elérhető volt Párizsban.

A szerkesztést kezdetben Tábori Pál és Kabdebó Tamás végezte. 1966 végén bekapcsolódott a munkába a Chicagóban élő Makkai Ádám. A három szerkesztő gyakran változtatott lakhelyet, alig fordult elő, hogy legalább kettő azonos városban tartózkodott. Csak ritkán volt alkalom a személyes találkozásra.

A munka lassan haladt. Az anyag viszont állandóan nőtt. Mind több nyers- és végleges fordítás készült el. A véglegesnek tekintett szövegek 1973-ban már 650-re szaporodtak. A fordítók száma harminc év alatt mintegy háromszázat tett ki. A szerkesztők közvetlen munkatársai közül Gömöri György és Györgyey Klára volt a legtevékenyebb. Az elkészült jobb fordítások közben már különböző gyűjteményekben, köte-

tekben, folyóiratokban napvilágot láttak. Miután az antológia kiadása késett, a fordítók szívesen adták oda közlésre munkáikat, ha valahol kérték. Televízióban el-elhangzottak, Kabdebó Tamás egyetemi költői szemináriumában használta fel őket.

1975-ben meghalt Tábori Pál, 1993-ban kivált a szerkesztőségből Kabdebó Tamás. A további munka teljes egészében Makkai Ádámmá maradt. Hogy végül mégis megszületett a nyomtatott mű, neki köszönhető.

A kiadási nehézségeket a szűkös anyagi helyzet és az állandóan emelkedő nyomtatási költségek okozták. Biztos anyagi alap hiányában meghíúsultak két amerikai egyetemi kiadóval, egy magyar-amerikai alapítvánnyal kezdett tárgyalások, végül felbontásra került egy hollandiai kiadóval kötött szerződés is. Egy amerikai könyvkiadóval kezdett tárgyalások is megfeneklettek. Annak ellenére, hogy Tábori Pál és főleg Szathmáry Lajos tetemes

összegekkel igyekezett a kiadást előmozdítani.

Végül Makkai Ádám Jupiter Press nevű cége vállalta a kiadást és a nyomtatást. A megjelenést a Magyar Írószövetség és a Magyar PEN Központ ajánlására anyagilag segítette a Művelődési és Közoktatási Minisztérium.

A kezdetektől számítva harminchárom év telt el, míg a vaskos antológia első kötete kikerülhetett a nyomdából. Anyagiak hiánya okozta, hogy nem lehetett nagyobb arányú fordítói megbízásokat adni. A honoráriumkeret megszegyenítően szegényes volt. Szerkesztők, szerzők, fordítók alig láttak pénzt. Az antológia tiszteletreméltó személyi áldozatvállalásokkal született meg.

A hatalmas anyagból 91 fordító készített közlésre alkalmas angol szövegeket. A legtöbb verset Watson Kirkconnel, Makkai Ádám, Peter Zollmann, Gömöri György, Kenneth McRobbie, Edwin Morgan, John Gordon Nichols, Nyerges An-

tal és Tábori Pál ültette át angolra. A további fordítók között olyan ismert neveket találunk, mint W. H. Auden, René Bonnerjea, Alan Dixon, Roy Fuller, Ted Hughes, Neville Mastermann, Dermot Spence, John Wain, Vernon Watkins, Clive Wilner, Szirtes György.

A fordításokat értékes tájékoztató írások egészítik ki. Ezek Makkai Ádám munkái. Az olvasó életrajzi felvilágosítást kap a gyűjteményben szereplő magyar költőkről, magyarázatokat a szövegekben található sajtóanyagok magyar fogalmakról és elnevezésekről, történelmi, földrajzi, néprajzi adatokról, a magyar ábécéről és kiejtéséről. Helyet kapott az antológiában Cs. Szabó Lászlónak erre a célra 1972 nyarán készült *Egy nép s a költészete* című terjedelmes tanulmánya, amelyben idegenek számára térképezte fel a magyar költészet történetét, jellegzetességeit, kiemelkedő teljesítményeit. Mivel ez az áttekintés a hatvanas évekkel fejeződik be, és bizonytalan volt, hogy angol szövege mikor jut el az olvasókhoz, az író - mint Makkai közli - felhatalmazta a szerkesztőt, hogy tanulmányát megjelenés előtt szükségesnek mutató pótlásokkal és újabb adatokkal kiegészítse. Ezt Makkai Ádám meg is tette, de úgy, hogy Cs. Szabó írásába bele szőtte a maga kiegészítő szövegeit. Bizonytalan marad tehát, hogy mit írt a szerző és mit a szerkesztő. Helyesebb lett volna a kiegészítést úgy elvégezni, hogy félreérthetetlen legyen, mi származik Cs. Szabó Lászlótól, és mi a szerkesztő Makkai Ádámtól. Ez hiba, és jó lett volna elkerülni.

A kötet külseje tetszetős, nyomása szép. Anyagát nagyban gazdagítják Buday György már említett költői portréi. A könyvborítót a híres Kner-család egy Amerikába került tagja, Kner Albert készítette.

✱

A másik új angol nyelvű magyar költői antológiát Gömöri György és Szirtes György szerkesztette. Ugyancsak 1996-ban, az angliai Newcastle-ban működő Bloodaxe Books nevű könyvkiadó jelentette

meg. Címe: *The Colonnade of Teeth. Modern Hungarian Poetry*, magyarul: A fogak tornáca, Modern magyar költészet. A cím Weöres Sándor egy versére utal. Terjedelmét tekintve szerényebb, mint az imént tárgyalt amerikai antológia. Ennek mintegy negyede. Külső kiállításában és finom nyomásában ugyan csak sikerültek, tetszetősnek mondható. Figyelmet felkeltő szép borítóján egy Csontváry-reprodukció látható.

Gömöri és Szirtes az angol nyelven rendelkezésre álló és a kötet számára készült anyagból nagy szakismerettel és jó érzékkel válogatva igyekezett képet nyújtani a huszadik századi magyar költészetéről. Persze, azok között a határok között, amelyeket a rendelkezésre álló fordítások, a szerkesztők ízlése és rokonszenve, valamint a kiadó által megszabott lehetőségek megengedtek.

A gyűjteménybe felvett harmincöt költő mind e században született. A legidősebbek Szabó Lőrinc, Illyés Gyula és József Attila voltak. Tizenegyen születtek 1900 és 1920 között, heten 1921 és 1930, tizenegyen 1931 és 1944 között, hatan pedig 1945 után. Költői életműveik együttesen mintegy hetven évet ívelnek át. Verseik az alkotók születési éveinek sorrendjében követik egymást. A legtöbb verssel, tízzel-tízzel, József Attila, Radnóti Miklós és Pilinszky János szerepel. Kilencel Nemes Nagy Ágnes, nyolccal Petri György és Rakovszky Zsuzsa, héttel Szabó Lőrinc és Weöres Sándor, hattal Illyés Gyula, Vas István, Hattár Győző és Orbán Ottó szerepel. A többiek közül három és öt közötti számú költemény került az antológiába. A területi eloszlás úgy alakult, hogy huszonhatan Magyarországon éltek és élnek, öten erdélyiek, négyen pedig 1956 után Nyugatra kerültek. Tizenegy már meghalt, tizennégyen még élnek.

Bizonyára akadnak majd kritikások, akik egy vagy több nevet hiányolnak, eltérnek talán a vélemények a felvett művekről is, és bizonyára az irányzatok képviselőit illetően is támadnak majd észrevételek. Annyi azonban különösebb ava-

tottság nélkül is megállapítható, hogy sem arra nem méltó szerzők, sem gyenge minőségű fordítások nem kerültek a kötetbe. Gömöri György (aki a legismertebb és legtevékenyebb nyugati magyar költők, fordítók és irodalomtudósok közé tartozik) és Szirtes György (aki az ötvenhatos forradalom után nyolcéves gyerekként került Angliába, ott tanult, és angol költő lett, a magyar költészet népszerűsítésével felnőtt korában kezdett foglalkozni) jó munkát végzett és nagy szolgálatot tett a magyar irodalomnak.

Az angol műfordításokat huszonheten végezték. Csaknem valamennyien szerepelnek az előbbieken ismertetett Makai-féle amerikai antológiában is. A fordítók között hét magyart találunk. Köztük a két szerkesztőt, valamint Csokits Jánost, Kolombán Miklóst és Tandori Dezsőt. A magyarok tehát a fordítók egynegyedét alkotják. Aránylag többen, mint a Makkai-antológiában, ahol a fordítók egyötöde volt magyar.

Az előszót Edwin Morgan írta, aláhúзва annak jelentőségét, hogy sikerült a magyar versek angol újra-teremtése, annak ellenére, hogy mily nagyok a különbségek a két nyelv szerkezete között. A Gömöri és Szirtes által írt bevezetés a jelenkori magyar költészet irányzatairól tájékoztatja az olvasót.

Az angol *Times Literary Supplement*, amelynek tekintélyét és jelentőségét mindenütt elismerik, méltán állapította meg, hogy az antológia több egészen kimagasló fordítást tartalmaz, és arról szolgáltat bizonyosságot, hogy a modern magyar irodalom értékeinek más nyelvekre történő méltó átültetése nem kilátástalan vállalkozás.

Az Amerikában és az Angliában megjelent magyar lírai antológiák - hozzájuk számítva az *In Quest of the Miracle Stag* belátható időn belül megjelenendő második kötetét - megszüntetik azt a hátrányt, amely eddig a külföldi magyar antológiakiadások tekintetében az angol nyelvterületen észlelhető volt, és a világ egy további nagy részében akadálytalanná válik a magyar költészetben való tájékozódás. ■

Gömöri György

HÍRÜNK A MAI ANGLIÁBAN

Van, aki erre a mondatra, ha kérdésként tesszük föl, egy szóval válaszol: nincs. Kis nép vagyunk, ha nincs nálunk éppen politikai botrány, vagy rendszerváltás, ránk se hederítenek. Egy jeles, de még nálam is idősebb író társam meg úgy véli: Angliában *minden* kelet-közép-európai irodalmat jobban ismernek, vagy jobban jegyeznek, mint a magyart. Ezt így túlzásnak tartom, ennyire rosszul azért nem állunk. A legjobb az lesz, ha megnézzük, hogyan s mennyire vagyunk jelen a mai Angliában, ami persze nem azonos Sir Alexander Korda, Káldor Miklós és Buday György egykori Angliájával.

Legendák

Előfordul, hogy nagyon is jelen vagyunk, még a napi társalgás szintjén is, Londonban éppúgy, mint ahol én élek, Cambridge-ben. Ezt nem annyira kulturális vagy gazdasági teljesítményeinknek köszönhetjük, mint egy véletlennek, nevezetesen annak, hogy egy Ondaatje nevű kanadai író regényéből készült látványos film, *Az angol beteg* főhőse magyar. Almásy László, a harmincas évek híres sivatagkutatója a főhőse ennek a kissé teatrális és nagyon szépen fényképezett történetnek, aminek viszonylag kevés köze van a valódi Almásy sorsához. Almásy László valóban jól beszélt angolul, és voltak angol barátai (barátnői), a repüléshez is értett: a vitorlázórepülőket például ő honosította meg Egyiptomban. De senki feleségét el nem csábította és nem is zuhant le a sivatagban, hogy aztán egy olaszországi kolostorban ápolják. A valódi Almásy már 1942 őszén visszatért Budapestre, és két évvel a háború után egy salzburgi kórházban hunyt el.

„Nem a való, csak annak égi mása...” - ez esetben a hollywoodi mása. Az Ondaatje-regényből készült film kilenc Oscar-díjat kapott, világsiker, és akár tetszik valakinek, akár

nem, beszédtema Angliában; mi több, egyesek még Sebestyén Márta nevét is megjegyezték, mivel ő éneklő-cifrázza a „Szerelem, szerelem...” kezdetű csángó népdalt, amelyet a filmbéli Almásy állítólag (erősen kétlem) még gyerekkorában hallott a dajkájától. *Az angol beteg* annyira ismert lett, hogy a londoni

tyánkón), az osztrákok igényt tarthatnak rá legalább annyira, mint Lisztre.

De az egyetlen magyar vonatkozású filmtől eltekintve, mégis mit tud az átlagosan művelt angol Magyarországáról? Embere válogatja. Az információk korosztályról korosztályra mások (ha egyáltalán lé-

Sebestyén Márta

osztrák kulturális intézet gyorsan bemutatót rendezett Almásy egyik sivatagismertető filmjéből, és az estet „Az igazi Almásy” címen hirdette. Elgondolkoztam, miért éppen az osztrákok szervezték meg ezt az estet, és miért nem a magyarok: 1. ügyesebbek és gyorsabban mozognak; 2. mivel Almásy még a Monarchiában született, tehát osztrák állampolgár (is) volt. Illetve, mivel Burgenlandban született (Boros-

teznek). Vegyük sorra őket: *A magyar futball*. Tudjuk az előtörténetet: Wembleyben angol csapat korábban még nem veszett meccset, és 1954 novemberében a magyar-angol 6:3 villámcsapásként érte Angliát. Ezt az angolok, bár megmagyarázni meg tudták, nagyon sokáig nem tudták kiheverni, és újabban megint reneszánszát éli a magyar Aranycsapat. Mostanában jelent meg egy (részben a Sebes Erzsébet szövegéből fordított) könyv Londonban, a címe: *Puskas on Puskas. The Life and Time of a Footballer*.

ling Legend, szerkesztették Rogan Taylor és Jamrich Klára, kiadta a Robson könyvkiadó. Ez a szellősen tördelt könyv nemcsak Puskás „Öcsi” életútját követi végig, és nemcsak a most hetvenéves hajdani sztár, legendás játékos nyilatkozatait közli, hanem számos angol és spanyol visszhangot és véleményt gyűjt össze magáról Puskásról és az ötvenes évek aranylábú focistáiról.

Én például ebből a könyvből

Puskás második nagy diadala az 1960-as európai kupadöntő volt, ahol a Real Madrid színeiben játszott. Itt a Real 7:3-ra verte az Eintracht Frankfurtot Glasgow-ban, és Puskás egymaga négyszer vette be a németek hálóját. A skótok úgy ünnepelték utána, mintha Glasgowban született volna. Persze ennek a rokonszenves könyvnek is vannak - magyar szemmel - szépséghibái; hogy csak egyet említ-

újságírók!) Mint ahogy Leslie Howardról, a *Modern Pimpernel* című film jóképű főhőséről sem volt köz tudott, hogy ő meg magyar származású. A különböző angol rádióadók műsorán állandóan szerepel Liszt, Bartók és Kodály, a ma is élők közül Ligeti és Kurtág. Az olyan magyar (vagy onnan elszármazott) karmesterek és előadóművészek, mint Vársáry Tamás, Fischer Ádám, Pauk György, Franki Péter és még sorolhatnám a neveket, ugyancsak népszerűek Angliában, nincs az a heti rádióújság, amelyből hiányozna a nevük. Ugyanakkor a napokban a Classic FM nevű rádióállomás bemondója Liszt 15. számú Magyar Rapszódiaja után közölte a nyájas hallgatókkal, hogy most a „Rakovszky March”-ot hallották. Szegény fejedelem... Még a zeneileg művelt angol bemondók sem állnak hivatásuk magaslatán, ha idegen nyelvű szavakat kell kiejteniük.

A fenti bakit úgy is felfoghatjuk, mint a közismert Budapest/Bukarest szindróma egyik változatát. 1989-ben történt, hogy az egyik tekintélyes angol hetilap beszámolót közölt a magyar kommunisták akkori pártkongresszusáról, és a cikkben azt írták, hogy *Bukarestben* úgy vélik, pártszakadással fog végződni a kongresszus. Nyilvánvalóan nem a korabeli román véleményt közölte a tudósító, de a hibát az egész szerkesztőségben senki sem vette észre, és utána sem siettek helyesbíteni. Az is igaz, hogy a fentihez hasonló elírás egyre ritkábban fordul elő, mivel vagyunk itt többen Angliában élő magyarok, akik árgus szemekkel figyelünk minden sajtóbeli félrelépést. Mi vagyunk a kihelyezett imázs-ápolók és imázs-helyesbítők.

Magyar művészet és irodalom

Tavaly (1996) tavasszal nagy kiállítás nyílt Makovecz Imrénél Londonban és ebből az alkalomból az *Independent* című napilap melléklete hosszú méltatást közölt erről a valóban kiváló építésről „Egy természetes varázsló” címen. A cikkben Jonathan Glancey elmondja, hogyan ismerkedett meg Makovecczel még 1981-ben, amikor is a magyar

Antonio Samaranch, a NOB elnöke köszönti a 70 éves Puskás Ferencet, középen Schmitt Pál, a NOB magyar alelnöke

tudtam meg, milyen fontos szerepe volt Sebes Gusztáv szövetségi kapitány taktikai elgondolásainak a londoni győzelemben, hogyan tüdőkölt ezen és még számos nemzetközi meccsen ifjúságom bálványára, Hidegkuti Nándor (egyszer láttam egy MTK-Újpest mérkőzésen, ahol nyolc játékos kicseselezése után rúgott gólt!), meg azt is, hogy

sek, bár megmagyarázza az „Öcsi” becenév eredetét, magát a szót következetesen „Ocsi”-nak írja. Kérdés persze, számítanak-e egyáltalán az ékezetek egy ilyen tömegfogyasztásra szánt és eléggé kelendő angol könyvben.

Zene és előadóművészek

Nincs az a zenekedvelő angol, aki ne ismerné Sir Georg Solti nevét, de csak minden negyedik ember ha tudja, hogy Sir Georg Budapesten született, tehát magyar *születésű* (nem származású, kedves magyar

építőművészt egyfajta „magyar Robin Hoodnak” tartották. Elmondja azt is, amikor az angol *Architectural Review* című tekintélyes szakfolyóirat fényképeket közölt Makovecz alkotásairól, számos olvasó írt lelkes levelet, annyira megfogta őket a Makovecz-épületek nyugodt és organikus geometriája. Én sajnos lemaradtam erről a londoni kiállításról, de azóta módomban volt megcsodálni több Makovecz-épületet, és jártam Piliscsabán is, ahol láttam a katolikus egyetem valóban szép, megnyerő épületeit — azokat is a Makovecz-tervezőiroda építette.

Irodalom? Hát igen, kevés a jó prózafordítónk. A lírával jobban állunk, legalábbis a tény, hogy egy féltucat magyar költő, köztük Radnóti, Weöres és Pilinszky neve bejutott az angol irodalmi köztudatba (a hangsúly itt az „irodalmi” szón van), valamit azért jelent. Az aztán megint más kérdés, hogyan ajánlják az angol olvasónak a magyar költészetet. Mulatságos és kicsit jellemző, hogyan kapcsolják vissza - a magyar futballhoz. Hadd idézzek itt egy mondatot egy rangos irodalmi folyóiratból, ahol a kritikus éppen egy általam és George Szirtes által szerkesztett magyar költői antológiát ajánl az olvasónak: „Azok, akiknek a fejében megmaradt az a gondolat, hogy Magyarország az 1950-es években ért el kultúrájának (!) csúcspontjára egy egészen rendkívüli futballcsapatnak a képében, most megkönnyebbülve mondhatnak búcsút ennek a nyilvánvalóan abszurd elképzelésnek, ha megveszik és nyugodtan lapozgatják ezt a könyvet.”

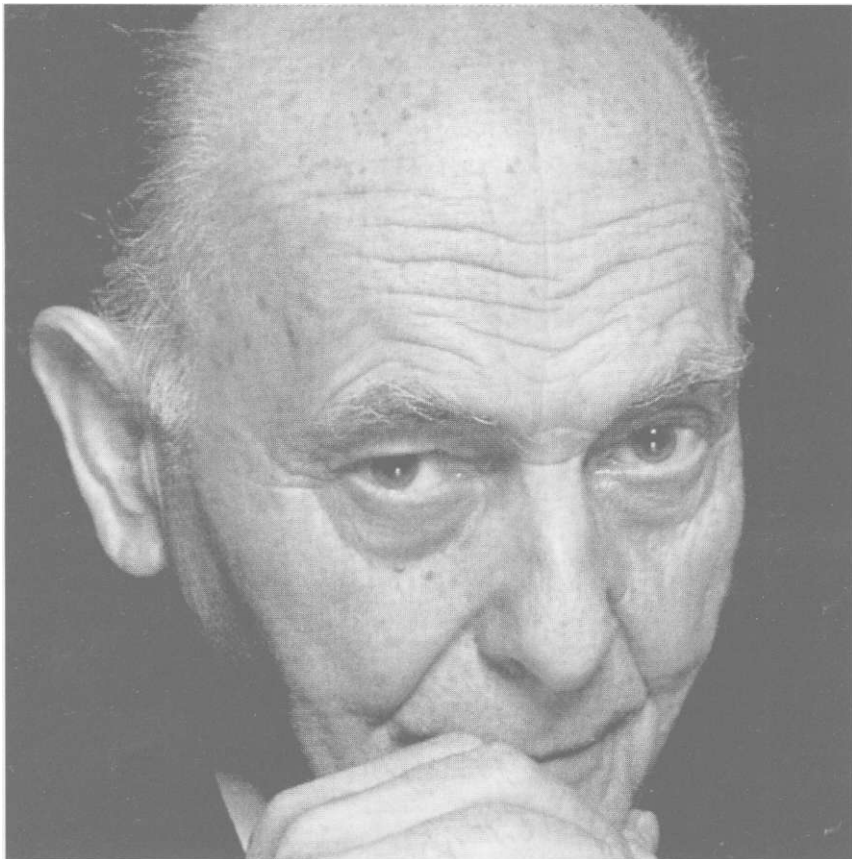
A magyar prózát kevesen fordítják és még kevesebben ismerik. Bár 1995-96-ban megjelent Márai egy könyve, Móricz és Esterházy egy regénye angolul, egyik sem vettek eddig, mondjuk, egy Kundera sikerével. Az angol regényeket is akkor lehet igazán eladni, ha már megfilmesítették őket. És a regénynek itt eléggé más a hagyománya, mint a kontinensen. Most jelent meg például a Jonathan Cape kiadónál Nadas Péter nagy regénye, az *Emlékiratok könyve* (A Book of Memoirs) Sanders Iván fordításában, Goldstein Imre simításával. Foglalkozott vele a BBC 3. műsorának egy késő esti adása, ahol a mű-

sorvezető Tony Palmer beszélgetett a műről a magyar születésű angol költő George Szirtessel. Palmer azt kérte számon a könyvön, miért nincs benne a nyolcvanas évek közepén megismert (ő akkor járt Magyarországon) magyar társadalmi valóság. Erre én rögtön visszavágtam volna, hogy hiszen a könyv nem erről szól - Szirtes el is mondta, hogy szerinte a könyv elsősorban az „apákról” szól, meg azt is próbálta magyarázni, hogy a Nadas-

számíthat akkora sikerre, mint Németországban vagy Hollandiában.

Magyar szakácsművészet

Angliában az egyik vezető gasztronómiai szaktekinetély, Rónay Egon szintén magyar születésű. Már nyolcvan felül jár, de mint hallom, változatlan energiával és kitartással ostromozza az angol éttermek és szakácsok

Solti György

mű legalább annyira német hagyományt folytató s azzal polemizáló, mint magyar. Palmer, úgy gondolom, egyik hagyományt sem ismeri, neki csak az volt a fontos, hogy a regény nem úgy realista, ahogyan ő elvárta. Egyébként a *Halál Velencében* Thomas Mannját az angol közönség ismeri (filmről), de Mann nagyregényeiből, például a *Varázshegy-ből* nem készült film, s hányan olvasták a szigeten ezt a nagyívű és nagyigényű könyvet? Bár biztosan fog kapni jó kritikákat is, Nadas nagyregénye Angliában talán nem

hiányosságait. De egy Rónay, sajnos, nem csinál nyarat. Egész Londonban, ha jól tudom, jelenleg egyetlen magyar étterem működik, a Soho-beli *Gay Hussar* (Vidám, illetve Homokos Huszár), ami gondolom, azért még mindig jó minősítést kap a Rónay-féle gasztronómiai kézikönyvben. De ez az egy étterem: túl kevés. Mert a magyar konyhának jó a híre, de Angliában kevés a gyakorlata. Pedig első osztályú magyar vendéglőből igen sok pénz lehetne csinálni Londonban is... Talán Láng Györgyöt rá lehet beszélni, hogy nyisson egy londoni Gundelt. A magyar imázs szempontjából egy ilyen beruházásnak igen nagy lenne a jelentősége. ■

ÖTVEN ÉVE AZ ARÉNÁBAN

Szabó Magdát az olvasók
 az *Őz*, a *Freskó*, az *Ókút*, a *Régimódi történet*,
 az *Abigél* és az *Ajtó* szerzőjeként
 ismerik elsősorban.
 Volt viszont egy költő Szabó Magda is,
 akinek első verseskötete,
 a *Bárány* 1947-ben jelent meg,
 a könyvért, mint tudjuk
 néhány percre vagy inkább órára megkapta
 a Baumgarten-díjat –
 egy miniszteri rendelet még aznap visszavonta –,
 majd két év múlva
 újabb verseskötettel jelentkezett,
 címe *Vissza az emberig*.

- Családunkban mindenki tudott verset írni, a Szabók is, Jablonczay nagyapám is, felmenőim mindkét ágon egész jó verseket írtak. Ahogy nem tudom, mikor tanultam meg írni-olvasni - folyton könyvek között botorkáltam -, nem emlékszem arra sem, mikor írtam az első verset. Talán a családi asztalnál, ahol gyerekként emlékezetem szerint hazafias verseket fabrikáltam. De írtam novellát, sőt regényt is. A prózától hamar elfordultam, mert magyartanárom mindig elégedetlen volt szabálytalan írásaimmal. Verseim viszont nem kerültek kritikus szem elé, teljesen az enyémekek voltak, úgy írtam őket, ahogy akartam. És mert még majdnem gyerek voltam, sok szerelmes verset álmodtam össze, alap nélkül. „Mi asszonyok így tesszük”, írtam tizenöt éves koromban. Egyetemistaként Oláh Gábor mutatott be több debreceni író társammal együtt - nem a modernebb Ady Kör, hanem a konzervatívabb Csokonai Kör fiatal tehetségei között. Az Újhold körében már komolyabban foglalkoztam a verseimmel, sok kemény és hasznos bírálatot kaptam. Ezeket a verseket természetesen már szignálom is. Később férjem, Szobotka Tibor, amikor csa-

ládi történeteimet hallgatta, azt mondta: Miért képezed te, hogy csak költő vagy? Született epikus is. Legalább próbáld ki magad - ha másnak nem, magadnak, nekem.

- De prózaíróvá válásomról el kell mondanom még valamit. Mikor Piroska nagynéném meghalt, s a temetésén hallgattam a hatalmas rokonság beszélgetését - a befőzéstől a betegségig minden szóba került, természetesen mindenki magával volt elfoglalva, a férj és a gyerekek szintén saját fájdalmukkal -, Piroska tragédiája kimaradt. Akkor én megfogadtam, igazságot fogok szolgáltatni neki. Sok évvel később megírtam a *Danaidá-kat*. Persze, az egész nem ennyire egyszerű, verseim között van egy *Szüret* című elbeszélő költemény. Ez volt a híd.

- *Pályád - prózaírónak igazi ajándék - ötven évet fog át. 1940-ben szerzed meg a magyar-latin szakos diplomát, doktorálsz. A hódmezővásárhelyi iskola kedvéért ezután a történelem képesítést is megszerzed. Csak közbevetve: 1935 és 40 között mint egyetemista minden nyarat Bécsben töltesz, húszévesen jobban ismered Bécsset, mint Pestet: 1945, az új magyar kormány megalakulása után Pestre jössz, kinevez-*

nek a Vallás- és Közoktatási Minisztériumba „filmreferensnek”, a kultuszminiszter ekkor gróf Teleki Géza; majd 1950-ben, amikor a „szocdem csoda” véget ér, a minisztériumból az utcára kerül. Következik Rákosi Magyarországa és Révaié, tíz év tanítás, büntetesként általános iskolában, de mindez már az Újhold-kör baráti és szellemi háttérével. 58-ban berobbansz a Freskóval, az *Őz*-zel, a Mondják meg Zsófikának-kal, ezt követi a hazai, majd külföldi siker. A kitessékelés után ünnepelt író leszel, 59-ben József Attila-díjat, 78-ban Kossuth-díjat kapsz, a legtöbb nyelvre lefordított kortárs magyar író leszel. Hogy fogadtad? Hogy élted meg az ünnepelést? Aczélék „jóindulatát” ?

- Kezdjük az elején. Az ötvenes évek éhezését, háttérbe szorítását azért bírtam ki, mert ennél sokkal nehezebb dolgokat is megértem már - a háború hat szörnyű évére gondolok. Huszonhét éves voltam, mikor a háború véget ért, én tele lelkiismeret-furdalással, miért haltak meg milliók, miért maradtam meg én, és egyáltalán, mi történt Európában? Első verseimben, majdnem önkínzó módon nem a fiatalsággal, életörömmel, szerelemmel foglalkozom, csak a háborúval és a nyomasztó emlékekkel. Szerencsére - mert nem tudok barát nélkül élni amint Budapestre kerültem, megtaláltam az Újhold-kört. Ez a társaság - Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázst ismertem meg először, később Mándyt, Ottlikot, a többieket - mindenekelőtt azt jelentette, hogy többet nem létezik számomra a társtalanság, a magány. És a barátság mellett olyan is volt a társaságunk, mint egy vívóiskola, egymással is folyton megmérkőztünk, egymást is tanítottuk, és egymástól is tanultunk.

-Az Újhold baráti köre mellett meg kell említenem más írókat is: Illyés A *puszták népe* óta döntő szerepet játszott az életemben, Némethhez babonásan vonzódtam, mintha rokonom volna. Nagy László zsenialitása elbűvölt, éreztem erejét, Ju-

„Debrecen hit-
tes tolmácsa ta-
nított”. Ha a fi-
atalkori verse-
ket kérdezem,
Szondi tanár-
urat említed.
Ha apád foglal-
kozását: „kul-
túr tanácsnok
volt Debrecen-
ben”, és hiva-
tali jogán, ház-
tartási alkal-
mazottak he-
lyett nálatok
hajdúk segítet-
tek. Időnként
olyan szavakat
használsz, ami-
lyeneket nem
érték, bébillér
az, aki a dísz-
nőölésnél segít,
a cirák az ba-
rát, a kosta pe-
dig tanító, egy-
szer pedig azt
mondta, a te
világképedben

hász pedig egy új, idegen világ hír-
nöke volt, és az én tudatom mindig
érzékenyen felelt a más fajta tehet-
ségre.

- Hogy a sikert hogy lehet elvisel-
ni, arról *Pillanat* című könyvemben
írtam hosszabban. Ami a kort illeti,
a hatvanas-hetvenes évek kultúrpo-
litikájának lényege az volt: a rend-
szer „fölnevelte” ugyan a fényes
szelek nemzedékét, de mert kiderült,
hogy a gyermekek nem vállalják a
szellemi szülőket, kénytelenek vol-
tak elfogadni bennünket, a nem
„proletkultos” írókat. Amikor a
könyvemnek külföldön igazi sikere
lett - és Mándyénak, Ottlikénak,
Mészölyének is ennek egyáltalán
nem örültek. A külföldi eredmé-
nyekről a sajtó nem számolhatott be.
Stockholmi felolvasásom után foga-
dott az ottani magyar nagykövet, a
Dagens Nyheter világlap megírta,
ithon viszont egy szót sem lehetett
olvasni róla.

- Debrecen a szülővárosod. Túl-
zás nélkül mondhatom, akármiről
kezdünk el beszélni, akárhonnét in-
dulunk el, Debrecenbe érünk. Ha
Shakespeare-fordításod kapcsán azt
kérdeszem, hol tanultál angolul:

„Jézus a Hortobágyon született,
Betlehem pedig a nemes Debrecen
városa volt”. Borzán Gáspár, XVII.
századbeli mártír szenátor emlékére
pedig díjat alapítottál. Mit jelent ne-
ked Debrecen?

- Debrecen valamikor kálvinista
városállam volt. A mostani reformá-
tus világtalálkozót elsők között üd-
vözölte a pápa. Innen is látni, Deb-
recent számon tartják a világban.
Hát van hasonló a Nagytemplom-
hoz? Kossuth Lajos elmond benne
három mondatot, és egy dinasztia
befejezi a pályafutását. Az ötvenes
évek éhezését és nehézségeit azért
bírtam ki, mert ennél sokkal na-
gyobb példákat láttam magam előtt.
Mi az, hogy szeretem! Én szerelmes
vagyok ebbe a városba, olyan, mint
egy élő organizmus. Csokonai váro-
sa. Ady városa. Minden őszám a deb-
receni kollégiumba járt, Petőfivel
kardot cserélt dédapám. Hát hogya
alapítottam volna meg a Borzán
Gáspár-díjat?

- A *Pillanat* című regényed talán
az egyetlen, amelyikben saját ma-
gadról írsz. Egyébként büszkén
mondod, hogy könyveid sosem rólad
szólnak. Miért?

- Ez a könyv életem egyik tragi-
kus korszakában jött létre. Szobotka
már meghalt, én műtétek sora előtt
álltam, azt gondoltam, meg fogok
vakulni. A családban tizennégy
vak volt, talán mert nem lehet bün-
tetlenül, évszázadokon keresztül mé-
cses mellett görög klasszikusokat ta-
nulmányozni minden éjjel. Azt gon-
doltam, ha így lesz, én az életből szí-
vesen kilépek, mert nincs egyetlen
olyan hozzátartozóm, aki miatt ma-
radnom kellene. Ez az idő egybee-
sett azzal, amikor kiléptem az Író-
szövetségből, és az egyházi funkció-
mat is visszaadtam. Ebben az idő-
szakban ígértem magamnak egy
utolsó dobást: amíg még látok, írok
egy könyvet, amelyben semmiféle
belső fék nem lesz, azt írom, amit
gondolok, egyszer egy kálvinista is
gyónhat, az se érdekel, megértik-e,
ha egyszer megjelenik. A mondan-
dómat beletettem egy olyan történet-
be, amely feltételezi, hogy az olva-
sónak velem azonos kultúrtörténeti
ismeretei vannak, gondoltam, nekem
már nem tilos semmi, hiszen ittha-
gyom a világot... Isten másképp
akarta. Visszaadta a látásomat, és azt
mondta, még dolgoz van, lányom.

- Nyolcvanadik születésnapodra
sok nyilatkozatot kértek. Mit nem
kérdesz meg tőled senki? Mi az,
amiről még szívesen beszélnél?

- Nem kérdezte meg például sen-
ki, hogy ez után az évforduló után
mit képzelsz. Mi lesz tovább? Hát,
amit a maradék idő hoz. Nyilván
közélet és munka, ha bírom még
egészséggel. Ma nem érzem a ko-
rom terhét úgy, mint tíz évvel ez-
előtt, akkor dült voltam, reményte-
len. Most olyan vagyok, mint egy
sokgyerekes anya, aki idősebb gy-
erekei előtt szégyelli, hogy már me-
gint teherben van. Színdarabra, re-
gényre készülök. Negyvenötben
kezdtem el a pályámat, ötven éve itt
vagyok az arénában, tele tervvel.
Sose jellemzett semmiféle statika,
Isten és a dinamika tovább segít ta-
lán majd egy ideig. Mondanivalóm
bőven van, csak legyen időm és
erőm elkiáltani, amit az a képesség
diktál, amely a nyilvánossághoz
egyedül engem segített ilyen határig
az enyéim közül.

IGAZSÁGKERESŐ

Nehéz nekem a nyolcvanesztendő Vásárhelyi Miklósról írnom: hosszú évtizedek óta ismerem, barátomnak tartom, annak idején vele és másokkal együtt alapítottuk meg a Történelmi Igazságtétel Bizottságot, ami azt is jelenti, hogy összeköt bennünket az 1956-os magyar forradalom eszméinek öröksége - egy politikai és erkölcsi hagyaték, amely, sajnos, utóbb elveszítette azt a közösség-szervező és társadalomépítő erejét, amely talán alkalmas lett volna arra, hogy 1989 után az országos újrakezdés és felemelkedés hajtóereje legyen.

Nem így történt, és ezért nem hibáztatható Vásárhelyi, aki a TIB elnökeként, országgyűlési képviselőként igen áldozatosan szolgálta a magyar forradalom ránk hagyományozott eszméit, amelyek mellett azután közömbösen siklott el a politikai élet szinte mindegyik áramlata, amelyet sokan megcsúfoltak azok közül, akik minduntalan rájuk hivatkoztak, csak éppen nem tudták, nem értették, hogy valójában miben áll 1956 testamentuma.

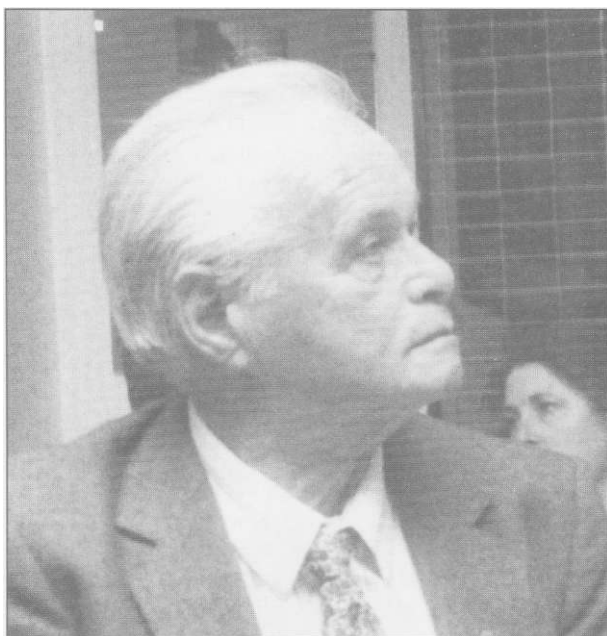
Valóban: miben áll? Meggyőződésem szerint az igazságkeresésben és az igazságtételben: egy nemzet kereste a maga igazát és kívánt igazságot tenni a saját történelmében. Az igazságkeresés és az igazságtétel morális ethosza töltötte be Vásárhelyi Miklós sorsát is: először mint Nagy Imre szövetségesének, a forradalmi kormány sajtófőnökének és a miniszterelnök ellen megrendezett „per” egyik túlélőjének a sorsát, később mint 1956 tanújának és krónikásának, az ötvenhatos örökség letéteményesének és a magyar demokrácia harcosának a sorsát.

Az igazságkeresés és az igazságtétel erkölcsisége Vásárhelyi Miklós teljes pályájának alakítója volt, és ebben a tekintetben nem szeretném elhallgatni azt, hogy ünnepelt barátunk ifjúságában igen sokakhoz hasonlóan a kommunista utópiák híve volt. Nem is hallgathatnám el ezt, ellenfelei éppen elégszer emlegetik. Csakhogy az ifjúkori útkeresésnek (ahogy Donáth Ferenc, Déry Tibor vagy éppen a vértanúhalált halt miniszterelnök esetében) a két világháború közötti magyar társadalom igazságtalanságában, elmaradottságában rejlik a magyarázata.

Éppen ezért azután, szembekerülve egy újabb embertelenséggel és igazságtalansággal Vásárhelyinek szakítania kellett és szakított is a kommunista párttal és ideológiával. Annak következtében, hogy felismerte ezek bűneit, embertelenségét és elméleti tévedéseit.

Mindez nem volt könnyű folyamat: miközben az eltávolodást és a végső szakítást hamis perek és akasztófák indokolták, belső drámák kísérték: a személyiség mélyebb átalakulása, kínzó személyes válságok, annak a felismerése, hogy a kommunista mozgalomhoz csatlakozva végül is a legnemesebb szándékok váltak az embertelen erők eszközeivé. Ahogy Vásárhelyi mondja 1990-ben megjelent *El-lenzékben* című visszaemlékezésében: „amikor beléptünk a kommunista pártba, sőt akkor is, amikor méltatlan dolgokat tettünk és mondtunk, mindvégig az emberiség talán legnemesebb eszményeiben hittünk, a szabadságban, az emberi méltóságban, a függetlenségben. Elleneztük a terrorizmust, a kegyetlenséget, a diszkriminációt, a zsarnokságot, mindazt, ami nem pusztán politikai és ideológiai értelemben, hanem emberileg jellemezte a fasizmust”.

A történelem egyik legszörnyűbb csapdájának titkos szerkezete válik felismerhetővé Vásárhelyi Miklós emlékezései nyomán: talán ez a múlttal számot vető politikus pályájának (és emlékiratainak) legfontosabb és legidősebb történelmi és erkölcsi tanulsága. Az, hogy a tiszta hiteket, az emberi jó szándékokat és a nagy humanus eszmények megvalósításába vetett reményt miként használja ki, örli fel és szégyeníti meg egy kizárólagosságra törő hatalom, ez nemcsak a most lezáruló kommunista korszak tanulsága lehet. Mi a teendő ezek után? „Úgy gondolom - mondja Vásárhelyi

Miklós -, hogy tovább lehet és kell haladni egy olyan rendszer felé, amelyben megvannak az úgynevezett polgári demokrácia nagy előnyei - a gazdasági és politikai szabadság, a plurarizmus, a jog, a piac -, de nincsenek meg a legsúlyosabb hátrányai, mint például a munkanélküliség - amelyet erkölcsileg elfogadhatatlannak érzek -, a társadalmi egyenlőtlenség, a hihetetlen depolitizálás, az egyén elszigeteltsége.”

Nem mondhatnám, hogy Vásárhelyinek ez a kívánsága teljesült. Nem láthatta, hogy az újjászülető magyar demokráciára milyen veszedelmek leselkednek, nem számíthatott arra, hogy a mind embertelenebbé váló harcslás miként söpri félre az 1990-es terveket és reményeket. Ezért aztán ő is bölcsen és talán csalódottan visszavonult a közvetlen politizálástól.

A közéletben mindennek ellenére megbecsült szerepet tölt be: véleményét széles körben várják és tisztelik, és ha többnyire elrejtőzködik is a nagyvilág előtt, a szűkebb család megítéltebb közösségébe, jelen van egy tágabb közösségben is: barátai között. Akikkel közös ügyek: 1956 vagy a magyar demokrácia ügye köti őt össze. Örömmel mondhatjuk, hogy a barátoknak ehhez a gyűrűjéhez tartoznak az Európai Utas szerkesztői és munkatársai is.

Pomogás Béla

TALÁLKOZÁSOK

KÁRPÁTALJA IRODALMI KRÓNIKÁJA

A magyar irodalmat és népköltészetet aktívan propagálja és népszerűsíti Kárpátalján és egész Ukrajnában az ismert irodalomtörténész és folklorista, Ivan Hlanta, a filológiai tudományok kandidátusa. Bizonyítja ezt például az általa összeállított *Irodalmi honismereti program a kárpátaljai iskolák 10-11. osztályai számára* (1992), amelyben kárpátaljai magyar írók, a többi között Balla László, Kovács Vilmos, Szalai Borbála, Balla D. Károly, Füzesi Magda és mások ismertetését is javasolja, feltüntetve a forrásokat, amelyekből a nevezett írók életművét jobban megismerhetik.

1997-ben érdekes könyvecske jelent meg Ungváron az óvodások és kisiskolások számára, a *Nyuszi-szengettyű*, amely húsz magyar állatmesét nyújt át az ukrán olvasóknak Ivan Hlanta és felesége, Marija Hlanta fordításában. A kötetet Vaszil Petreckij festőművész illusztrálta.

A kárpátaljai magyar irodalom népszerűsítésének azonban a legnagyobb szolgálatot Ivan Hlanta *Kárpátalja irodalma a XX. században* című bibliográfiai tájékoztatója tette, melyet a Zakarpattya Kiadó jelentetett meg Ungváron 1995-ben. Kárpátaljai írókról ilyen érdekes és nagyszabású összefoglaló munka először lát napvilágot.

A kötet grandiozitását érzékeltetik a következő számadatok: a könyv 967 oldalas, 5250 bibliográfiai adatot tartalmaz, a névjegyzékben több mint 2800 név, a feldolgozott időszaki kiadványok mutatójában 197 nevezek szerepel, 235 kárpátaljai íróról gyűjti egybe az életrajzi és bibliográfiai adatokat 1900-tól 1994-ig.

A kötet bevezetőjében az összeállító röviden ismerteti, hogy áll a kárpátaljai irodalmárok műveinek

bibliográfiai feldolgozása, hangsúlyozva egy bibliográfiai útmutató kiadásának szükségességét, s közli annak összeállítási elveit.

A tájékoztató nemcsak a Kárpátalján született írókról közöl adatokat, hanem olyanokról is, akiknek élete és életműve kapcsolódik e vidék életéhez. Az írók születési helyét tekintve képviselve van Ukrajna csaknem minden megyéje, Oroszország több régiója, de Magyarország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország is.

A kötet az első komoly és nagyszabású próbálkozás egy hatalmas irodalmi és történelmi anyag összegzésére, a kárpátaljai irodalom százéves útjának bemutatására. Kárpátalja XX. századi irodalma először jelenik meg előttünk mint egységes szervezet, tömbökre és szórványokra tagolás nélkül.

A használatot megkönnyítendő, a kötet összeállítója ábécérendben közli a szerzőket. Először rövid életrajzi ismertetést ad, majd felsorolja kiadott műveiket és a rájuk vonatkozó kritikákat, műfordításait és műveik fordításait. Külön értéket képvisel az egyes írók életével és műveivel foglalkozó irodalom. Mindez lehetővé teszi, hogy az olvasó képet alkosson a XX. század során több országnak is részét képező tájegység irodalmának fejlődési szakaszairól.

A tájékoztató hű képet ad a XX. századi kárpátaljai folklorisztika fejlődéséről is. Legkiválóbb képviselői között találkozzunk Mihajlo Fincickij, Hiador Sztripszkij, Hódinka Antal, Olekszandr Markus, Jurij Kosztká, V. Hosovszkij, P. Lintur, I. Hlanta, I. Szenyko és mások nevével.

Súlyánál és terjedelménél fogva is jelentős helyet kap a kötetben a

kárpátaljai magyar irodalom - Balla László, Kovács Vilmos, Szalai Borbála, Lusztig Károly, Csengeri Dezső, Füzesi Magda, Dupka György, Balla D. Károly és mások munkássága.

Helyet kapott a kötetben a XX. századi kárpátaljai írók - Jurij Zsatkovics, Jurij Kerekes, Ivan Mehela, Dmitro Medencij, Szemen Panyko, Kosztantyin Bibikov, Jurij Skrobinec, Ivan Petrovcij és mások - fordítói munkássága is, akik több magyar művet fordítottak ukránra.

A tájékoztatóból megtudjuk, hogy kárpátaljai írók - Volodimir Ladizsec, Sztepan Zsupanyin, Mihajlo Tomcsanyij, Petro Szkunc, Jurij Hojda és mások - egyes művei magyar fordításban is megjelentek. Kárpátaljai magyar írókat is fordítottak más nyelvekre: Balla Lászlót oroszra és ukránra, Kovács Vilmost oroszra, Szalai Borbálát, Balla D. Károlyt ukránra; ukránból és oroszról sokat fordított magyarra Jurij Zsatkovics, Balla László, Balla D. Károly, Jurij Skrobinec.

„A kárpátaljai irodalmárok közös gyűjteményei” című fejezetből megtudjuk, hogy ukrán nyelven megjelent a *Magyar elbeszélések* (1976) és fiatal költők verseit tartalmazó *A Balaton hullámai* (1983) gyűjteményes kötet.

Ivan Hlanta bibliográfiai tájékoztatóját haszonnal forgathatják az irodalomtörténészek, főiskolai tanárok, diákok, tanítók, középiskolások, könyvtári dolgozók és az irodalombarátok. Megjelenése nagy eseménye nemcsak Kárpátalja, de egész Ukrajna kulturális életének is. Ivan Hlanta nehéz és fáradságos munkája megérdemel minden elismerést, és sikere, reméljük, további kutatómunkára fogja ösztönözni a szerzőt.

Kótyuk István

Kiss Gy. Csaba.

VILENICA - TIZENKETTEDSZER

Jól hangzik magyarul is a Vilenica szó, talán nem erőszakolt magyarázat, ha valami játékosságot érzek benne. Azt jelenti, hogy villócske, kicsi tündér. Szeptemberben rendre ott lobog a zászlaja a szlovéniai Karszton, egészen pontosan a várnak, kastélynak is beillő lipicai Klub Szálló fokán. Három álló napig. Erre az időre a karszti tündérlány csapatai veszik birtokba Lipicát, a híres méntelep szomszédságában álló két úri szállodát. Sokfelől érkeznek ezek a csapatok az enyhe nyár végi szellő fuvallatával. Szerte Közép-Európából; kettesével, hármasával és többesével érkeznek ide a Szlovén Köztársaság e varázslatos sarkába. A tágan értelmezett Közép-Európából, hiszen jönnek a balti országokból, Lengyelországból, de Svájc-ból és a szomszédos Olaszországból is.

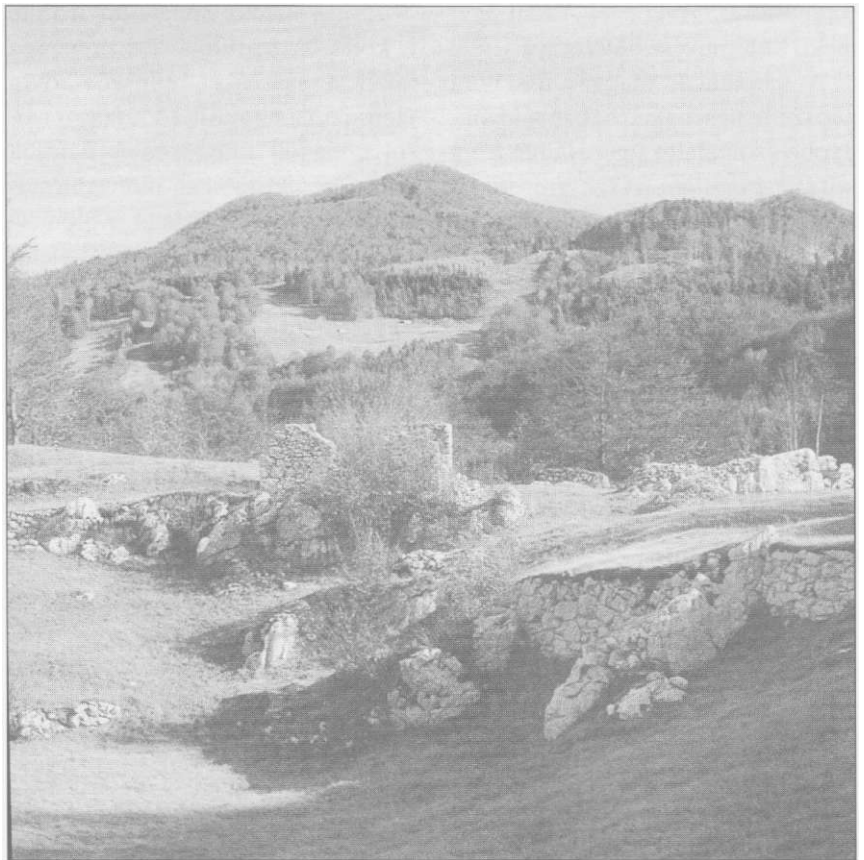
Költők és írók. a szellem emberei. Több mint egy évtizede megszületik itt minden szeptemberben egy különös, sem előtte, sem utána nem létező közép-európai irodalmi respublika. Hallgatják egymást litvánok és macedónok, szlovákok és észtek, gondolatokat és címeket cserélnek, vitatkoznak és könyveket mutogatnak egymásnak. Írótalálkozó, melyen évről évre díjat osztanak; volt a díjazottak között olasz, osztrák, cseh, litván és lengyel. Csak néhány világirodalmi súlyú nevet említve: Peter Handke, Zbigniew Herbert és Milan Kundera. 1988-ban pedig Esterházy Péter személyében magyar író vehette át a Vilenica-díjat a Karszt híres cseppkőbarlangjában.

Mert a helyi monda szerint a barlang tündére az írótalálkozó nevet adó villó. Titokzatos szlovén fehérszemély, aki a lélekszámában nem túl nagy, ám szellemében annál jelentősebb szlovén népnek a képviselője. Kis nyelvek nagy irodalmáról tesz tanúbizonyságot. A szálloda átriumában hallgatjuk a mediterrán-karszti estében a lett, a cseh és a szlovén verseket, többnyire alig értve valamit belőlük, mégis elragad a költői szó varázsa, hiszen mindnyájan kis nép fiai-lányai vagyunk, itt most mi vagyunk többségben. Együtt ünnepeljük a kis nyelvek irodalmát.

Véletlen-e, hogy a szlovénok találják ki ezt az alkalmat? Talán nem, talán igen. Amióta létezik szlovén irodalom, és a XVI. század végi első bibliafordítás (illendő ideírni az ő Károli Gáspárunk nevét: Primoz Trubarnak hívták) óta bizonyosan léteznek, mindig gond volt a szlovén írástudók számára, mit ér a teljesítményük, eljut-e hangjuk szűkebb hazájuk határán túlra. Gondoljuk el, az újkor századaiban a szlovén nép a Habsburg-birodalom négy különböző tartományában élt (sőt egy kisebb csoportjuk a Magyar Királyság délnyugati végvidékén), két olyan nagy nyelv és kultúra árnyékában, mint a német és az olasz.

Hogy végül is lett szlovén nemzet, néhány éve pedig önálló szlovén állam, jelentős mértékben az íróknak köszönhető. Annak, hogy ragaszkodtak saját nyelvükhöz, hogy megfelelő színvonalra emelték, hogy minden területen versenyképessé tették. Nem

Karszt

véletlen, hogy nagy romantikus költőjüknek, France Preserennek mindmáig oly élő a kultusza. A szlovén nemzet megteremtésében nagyobb az érdeme, mint akárhány fejedelemnek vagy hadvezérnek. Halálának napja (február 8.) állami ünnep, a szlovén kultúra napja.

Preseren *Pohárköszöntő* című verse lett a független Szlovén Köztársaság nemzeti himnuszsa. Hetedik versszakát szokták énekelni. Tandori Dezső fordításában így hangzik:

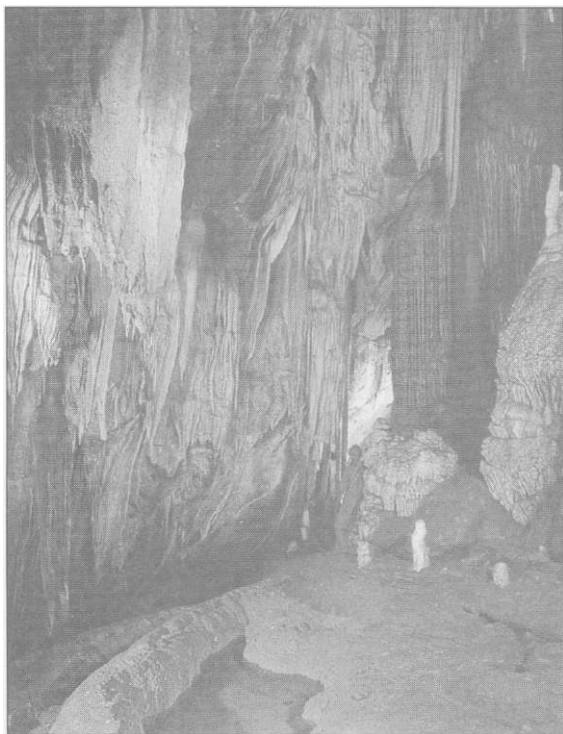
*Éljenek mind a népek,
kik várják már a nagy napot,
mely a földkerekségnek
hoz békésebb virradatot;
mennyi rab
lesz szabad
és jó szomszéd a nap alatt!*

Nem tudom, járt-e eszében ez a vers 1986-ban Veno Taufernek, a Szlovén Írószövetség elnökének. De mintha ezek a sorok is közrejátszottak volna az írótalálkozó megszületésében. Akkor még nem volt a szlovén történelmi emlékezetben oly fontos vers himnusz,

még állt a vasfüggöny, Közép-Európa nagy részén megszálló csapatok állomásoztak, a totalitárius diktatúrák uralma megingathatatlanak látszott. Veno Taufer számára - ő álmodta meg a Vilenica találkozót - a nagy költőelőd üzenete aktuális volt, cselekvésre ser-

kentő. Mennyi találékonyságra, határozottságra és taktikai érzékre volt szüksége, hogy elképzelését megvalósíthassa, ma már a megváltozott körülmények között elképzelni sem könnyű.

De a gondolat testet öltött, a mai szlovén költészet jeles képviselője szervezőként is nagy sikerűnek bizonyult. Elő tudta csalogatni a cseppkőbarlang jótékony tündéréit, akinek hívására eljöttek a közeli és távolabbi szomszédság írói-költői. Kiosztották az első díjat - Fulvio Tomizza, isztriai származású olasz írónak ítelték oda az alkalmi zsűri ott, a helyszínen eldöntötte, ki kapja a találkozó almanachjában szereplő írók közül a

Cseppkőbarlang

Veno Taufer és az 1997-es Vilenica-díjas Pavel Vilikovský szlovák író

Kristályt. A szlovéniai Karszton megszületett az akkor csak vágyainkban élő Közép-Európa.

Kontinensünknek az a tája, amelyet a Szlovén Írószövetség Vilenica-díjról szóló statútuma így határoz meg: közép-európai kulturális térség a Baltikumtól az Adriáig, olyan terület, amelynek a körülhatárolásában nem a földrajzi tényező az elsődleges, hanem a szellemi, a sajátos szellemi és művészi tapasztalatok, olyan értékek, mint a tolerancia, a kölcsönös megértés, a sokszínűség. Egyszóval, ahol becsülete van a kis nyelveknek, ahol természetes, hogy kis nemzetek saját arcukkal kívánnak föllépni Európa színpadán.

Az idei írótalálkozón jelentette be Veno Taufer, hogy a tizenkettedik esztendőben leköszön az elnöki posztról, átadja ezt a megtisztelő föladatot másnak. Rögtönzött búcsúbeszédében arról szólt a cseppkőbarlang előadóteremmé átalakított helyiségében, hogy mit jelent a kis nyelvek kultúrája ma, a globalizáció korában. A történelemre hivatkozott, arra az 1848-as esztendőre, amikor Közép-Európa nevei sorra hitet tettek amellel, hogy nemzetként kívánják magukat meghatározni, s az akkor csúcspontjára jutó nemzeti mozgalom visszafordíthatatlan folyamatot jelent. Közép-Európa a sokféleségét választotta, nyelvek és kultúrák egymás mellett élését. Fölémlítette azokat az írókat és gondolkodókat, akik a térség jövőjéről és a kis nemzetek együttműködéséről alkottak víziókat. Végső mondatai optimizmusról tanúskodtak, a Karszt kopár földjében meggyökerezett Közép-Európa gondolat életképességéről.

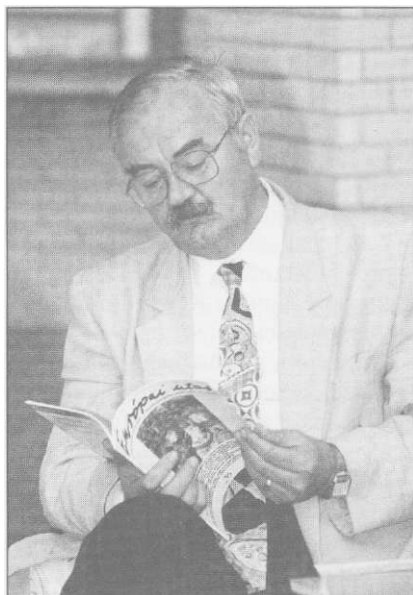
Pedig az utóbbi évek kiábrándultsága felől nézve Vilenica akár végvárnak tekinthető. Idehaza mintha a nyugati integráció vágyképe elhomályosítaná a közép-európai együttműködés jelentőségét. Ám nagy tévedés azt hinni, hogy Magyarország, a magyar szellemi élet megunt kabátként levetheti magáról azt a térséget, ahová tartozik. Kimérát kergetünk, ha - rossz hagyomány, de szívós, mint a gyomok - egyoldalúan Nyugat felé nézünk. Józanul vélekedvén könnyen beláthatjuk, hogy szlovén szomszédaink világa, kultúrája nem egy tekintetben közelebb van Nyugat-Európához, mint a miénk. Hogy Ljubljanában jobban tudatosítják közös örökségünket és közép-európai identitásunkat, figyelmeztető jel lehet számunkra. ■

AZ EURÓPAI UTAS MAGYAR EGYETEMEKEN, FŐISKOLÁKON

A Konrad Adenauer Stiftung támogatásával szerkesztőségünk munkatársai *Európai integráció - nemzeti kultúra* címmel ankétsorozaton vettek részt, melynek során találkoztak folyóiratunk olvasóival

Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár, az eszmecsere résztvevői közt a Forrás című folyóirat szerkesztői

Csatári Bálint, az MTA Regionális Kutatócsoportjának vezetője

Miskolcon Kabdebó Lóránt egyetemi tanár vezette a találkozót

Gazdag Ferenc nemcsak az Európai Unió, de a NATO csatlakozással kapcsolatos kérdésekre is felelt

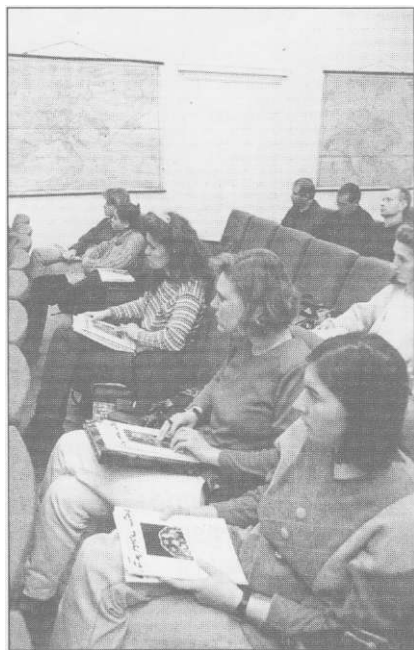

Békéscsaba. A Körösi Csoma Sándor Főiskola átriumos belső udvara nagyszerű helyszínt biztosított. Kugler József, az MTA Alföldi Kutatócsoportjának munkatársa a békési régió sajátos szempontjából elemezte az európai csatlakozás kérdéseit.

Egerben a Századvég helyi tagozata fogadta az Európai Utas képviselőit. Szarka László mellett dr. Horváth Ágnes történész, a Századvég iskola helyi vezetője

A budapesti Maglódí úti szakközépiskola, amely felvette a vész-korszakban emberek százait megmentő Giorgio Perlasca nevét

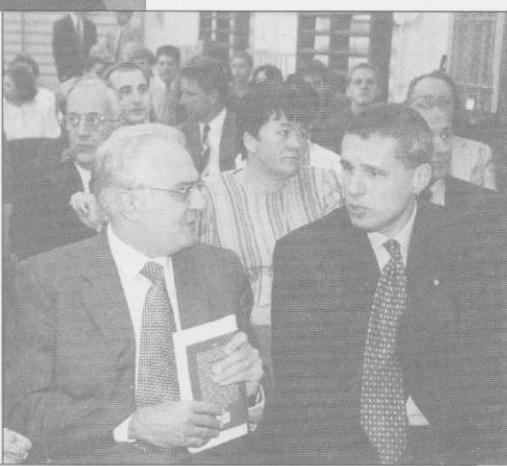
A TISZTELETADÁS GESZTUSA

A névadó ünnepség elnökségében: Sasvári Akos igazgató, Schiffer János alpolgármester, Pietro Ercole Ago olasz nagykövet, Demszky Gábor főpolgármester, Clavio Zanonato padovai polgármester és György István a X. kerület polgármestere

Giuseppe Manica, az Olasz Kulturális Intézet igazgatója és Enrico Deglio, a Perlasca-ról szóló A jótett egyszerűsége című könyv írója

A nézőtér soraiban Claudio Caratsch svájci és Fernando Perpina-fiobert spanyol nagykövét

SZÁMUNK SZERZŐI

BODNÁR ISTVÁN (1958-)
filozófus, a BUKSZ főszerkesztője

BORBÁNDI GYULA (1919-)
író, történész, München

CSIKI LÁSZLÓ (1944-)
író, költő

DEVICH MÁRTON (1965-)
újságíró

FÁBER ANDRÁS (1941-)
műfordító, szerkesztő

GÖMÖRI GYÖRGY (1934-)
költő, műfordító, Cambridge

KAPUŚCIŃSKI, RYSZARD
(1932-)
lengyel író

KISS GY. CSABA (1945-)
irodalomtörténész, polonista

KÓTYUK ISTVÁN (1959-)
újságíró, Kárpátalja

LAMBSDORFF, OTTO (1926-)
politikus, a Friedrich Naumann
Alapítvány elnöke

MÁRTON GYÖRGY (1962-)
újságíró

NOVÁK TAMÁS (1969-)
közgazdász

PINTÉR JUDIT (1950—)
filmszerkesztő

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

ROCKENBAUER ZOLTÁN
(1960-)
etnológus

VATHY ZSUZSA (1943-)
író, szerkesztő

VUJICSICS SZTOJÁN (1933-)
író, művelődéstörténész

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 29. - 1997/4 SUMMARY

Next year will see the 150th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848. *Gábor Erdődy* discloses some of the plans to celebrate the Revolution.

Our "Talking Stones" articles present some educational and cultural institutes. *László Csiki* writes on his alma mater, the Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca in Transylvania. The Budapest exhibition of wood-carvings and drawings by the students of the Hungarian School of Kastl in Bavaria provides the opportunity for *György Müller*, one of their teachers, to talk to us. *Jean-Luc Soulé*, the director of Budapest's Institut Français, speaks of their activities and of the recently constructed building on the Danube embankment.

György Márton's article focuses on one of Hungary's major industrial companies, Tungstam, with its long history and current prosperity. *Tamás Novák* analyzes the current standing and comparative situation of the Polish, Czech and Hungarian economies.

The Polish author *Ryszard Kapuściński* sets out his thoughts on world poverty. *Otto Graf Lambsdorff* examines the relationship between church and modern state from the viewpoint of a liberal Christian.

Zoltán Rockenbauer writes on the life of Gustav Mahler, with particular attention on the years the composer spent at the Budapest Opera. *Sztoján Vujicsics* writes on a Serb community photographer of old Buda and uses archive photographs to report on the life of the Serb here. *István Nemeskürty*, for many years director of the Budapest Studio, reminisces on those years and on the Studio's

successful movies with *Judit Pintér*. Our series on Hungarian periodicals this time focuses on BUKSZ (Budapest Review of Books); its editor, István Bodnár, supplies our article.

Gyula Borbándi assesses two anthologies of Hungarian poetry published in English. *György Gömöri* examines the image of Hungary as it appears in the British media, if appear it does. *Csaba Gy. Kiss* reports on the annual meeting of Central European poets in Slovenia. *István Kótyuk* reviews a recently produced bibliography on the literatures of the Sub-Carpathian region.

The next issue of *Európai Utas* will be published in March.

Europäischer Reisender 29. 1997/4. - Resümée

Im kommenden Jahr wird der 150. Jahrestag der ungarischen Revolution von 1848 sein, über die Vorbereitungen des Gedenkens daran informiert *Gábor Erdődy* die Leser des Europäischen Reisenden.

In unserer Rubrik „Sprechende Häuser“ stellen wir hervorragende Bildungs- und kulturelle Institutionen vor. Über die Babeş-Bolyai Universität in Klausenburg (Siebenbürgen) schreibt der ehemalige Student *László Csiki*. Von den Zeichnungen, Holzschnitzereien des ungarischen Gymnasiums Kastl (Bayern) wurde in Budapest eine Ausstellung organisiert, aus diesem Anlaß baten wir den Lehrer der Schule *György Müller* um ein Gespräch. Über die Tätigkeit des Budapester Französischen Kulturinstitutes und seinen vor kurzem errichteten, neuen Sitz am Donau-Ufer

spricht der Direktor *Jean-Luc Soulé*.

Gegenstand des Artikels von *György Márton* ist das über eine große Vergangenheit verfügende und auch heute prosperierende Großunternehmen der modernen ungarischen Industrie, Tungsram. Die Studie von *Tamás Novák* analysiert die gegenwärtige Wirtschaftslage Polens, Tschechiens und Ungarns.

Der polnische Schriftsteller *Ryszard Kapuściński* formuliert seine Gedanken über die Hauptprobleme der globalen Armut. *Otto Lambsdorff* parliert über das Verhältnis von modernem Staat und den Kirchen vom Aspekt eines liberalen Christen her.

Das Essay von *Zoltán Rockenbauer* beschreibt den Lebensweg von *Gustav Mahler*, mit besonderem Hinblick auf die an der Spitze des Budapester Opernhauses verbrachten Jahre. *Sztoján Vujicsics* schreibt über einen alten serbischen Fotografen und die Archivfotos berichten über das Leben der hiesigen serbischen Gemeinschaft. *István Nemeskürty* leitete lange Jahre das Budapester Filmstudio, von dem eine Reihe ausgezeichnete Filme stammen - an diese Jahre erinnert er sich in einem *Judit Pintér* gegebenen Interview. In unserer die ungarischen Zeitschriften präsentierenden Reihe stellt jetzt *István Bodnár*, Chefredakteur der Zeitschrift BUKSZ (Budapest Review of Books) eben diese vor.

Die Rezension von *Gyula Borbándi* würdigt zwei in englischer Sprache erschienenen ungarischen Dichter-Antologien. *György Gömöri* berichtet, wie in den britischen Medien das Bild Ungarns erscheint, wenn es überhaupt erscheint. *Csaba Gy. Kiss* schreibt über das mittel-europäische Dichtertreffen, das in jedem Jahr in Slowenien stattfindet. *István Kótyuk* schrieb eine Rezension über die vor

kurzem erschienene, die vielsprachige Literatur der Karpaten-Ukraine (Kárpátalja) verarbeitende bibliographische Zusammenfassung.

Die nächste Nummer des Europäischen Reisenden erscheint im März.

Viaggiatore Europeo 29. 1997/4

L'anno prossimo vi sarà il 150. anniversario della rivoluzione ungherese del 1848. *Gábor Erdődy* informa i lettori dei preparativi delle commemorazioni solenni.

Nella rubrica „Le case che parlano“ presentiamo importanti istituzioni culturali e di istruzione. *László Csiki* ex studente dell'ateneo in parola, scrive dell'Università Babeş-Bolyai di Kolozsvár (Transilvania). A Budapest è stata organizzata una piccola esposizione dei disegni degli allievi del liceo ungherese di Kastl (Bavaria). In questa occasione abbiamo parlato con uno dei professori del liceo, *György Müller*. Il direttore dell'Istituto Francese, *Jean-Luc Soulé* parla dell'attività dell'Istituto della nuova sede eretta sul lungodanubio.

La Tungsram, una delle grandi imprese dell'industria ungherese moderna, dal passato notevole e dal presente attivo è l'oggetto di uno scritto di *György Márton*. Lo Studio di *Tamás Novák* offre analisi parallele delle situazioni economiche della Polonia, della Repubblica Ceca e dell'Ungheria. Lo scrittore polacco *Ryszard Kapuściński* ha scritto sui problemi della povertà globale. *Otto Lambsdorff* analizza le relazioni tra lo Stato moderno e le chiese dal punto di vista di un liberal-cristiano.

Zoltán Rockenbauer in uno studio rievoca le memorie di *Gustav Mahler* dedicando particolare attenzione agli anni passati a Budapest dal compositore come direttore dell'Opera.

Sztoján Vujicsics scrive di un fotografo serbo dell'inizio del secolo di Buda e pubblica delle foto antiche sulla vita della comunità serba de Buda. *István Nemeskürty* per decenni ha diretto lo Studio Cinematografico Budapest, che ha prodotto una serie di film eccellenti. *Nemeskürty* ha concesso un'intervista a *Judit Pintér*, ricordando quel periodo. Nella serie che presenta le riviste ungheresi ai nostri lettori possiamo conoscere la BUKSZ (Budapest Review of Books) attraverso le parole del redattore capo *István Bodnár*.

Gyula Borbándi scrive su due antologie della poesia ungherese, uscite in lingua inglese.

György Gömöri analizza l'immagine dell'Ungheria nelle media britanniche, se tale immagine appare in esse... *Csaba Gy. Kiss* parla dell'incontro dei poeti dell'Europa Centrale che ha luogo ogni anno in Slovenia. *István Kótyuk* scrive di un'opera bibliografica che è dedicata alla letteratura multilingue.

Il prossimo numero del Viaggiatore Europeo uscirà in marzo.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országaiiban mindenütt találkozhat
a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának,
a Gan-nak a pénzintézeteivel.

A világ nemzetközi pénzpiacán tekintélyt szerzett intézményhálózat
magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES

Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégi út 37.
Tel.: 269-80-80

Mindig újat mutatunk!

Az MKB magas színvonalú forintszámla szolgáltatást kínál magánszemélyek részére

- ✓ Amennyiben Ön a Magyar Külkereskedelmi Bank bármely fiókjában forintszámlát nyit, széles körű privát szolgáltatásaink révén pontosan és kényelmesen intézheti mindennapi pénzügeit.
- ✓ Lehetősége van a számláján lévő teljes összeget vagy annak egy részét többféle módon és időtartamra költségmentesen lekötni, így a kedvezőbb kamatozásnak köszönhetően még magasabb hozamot érhet el.
- ✓ A számlavezetéshez kapcsolódóan bankkártya szolgáltatást is kínálunk, amelynek segítségével kényelmesen és biztonságosan fizethet. Forint- és devizaalapú VISA és Europay bankkártyáinkat a világ 220 országában használhatja készpénzfelvételre és kereskedelmi fizetésre.
- ✓ Megbízható befektetési formát jelentenek az MKB fiókjaiban megvásárolható, magas hozamú, különböző lejáratú értékpapírok, amelyek mögött a Magyar Külkereskedelmi Bank áll.

MKB forintszámla - Kezessük értékeiért

Magánszemélyek részére kínált szolgáltatásainkról érdeklődjön a 327-8666-os telefonszámon Központi Ügyfélszolgálatunknál, illetve az MKB pénztáraiban és fiókjaiban.

Az értékmutató